

T.C.
ŞIRNAK ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

SİİRT ARAPÇASININ SÖZLÜ KÜLTÜR UNSURLARI BAĞLAMINDA
İNCELENMESİ

Hazırlayan
Ömer DEMİR

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Emin CENGİZ

Yüksek Lisans Tezi

ŞIRNAK, 2022

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Tezi Hazırlayan

Ömer DEMİR

TEZ YAZIM KILAVUZUNA UYGUNLUK

“Siirt Arapçasının Sözlü Kültür Unsurları Bağlamında İncelenmesi” adlı Yüksek Lisans Tezi, Şırnak Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım Kılavuzu’na uygun olarak hazırlanmıştır.

Tezi Hazırlayan:

Ömer DEMİR

imza

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Emin CENGİZ

imza

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Başkanı

Doç. Dr. Nurullah AGİTOĞLU

imza

KABUL VE ONAY SAYFASI

Dr. Öğr. Üyesi Emin CENGİZ danışmanlığında Ömer DEMİR tarafından hazırlanan “**Siirt Arapçasının Sözlü Kültür Unsurları Bağlamında İncelenmesi**” adlı bu çalışma, jürimiz tarafından Şırnak Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Tez Savunma Tarihi: 28.02.2022

JÜRİ

Danışman	Dr. Öğr. Üyesi Emin CENGİZ
Üye	Doç. Dr. Yaşar ACAT
Üye	Dr. Öğr. Üyesi Sedat AKAY

İMZA

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun tarih vesayılı kararıyla onaylanmıştır.

Enstitü Müdürü

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet GÜL

ÖNSÖZ

Hız. Nuh'un oğlu olan Sam'a nispet edilen Sâmi diller arasında en yaygın olanı Arapçadır.¹ Dünyanın birçok yerinde kullanılan Arapça, coğrafi çevrenin değişmesi, toplumsal yapının çeşitliliği ve insani etkileşimler sebebiyle lehçelere ayrılmıştır.

Ümmi (kendi dilini okuyup yazamayan) bir toplumda kullanıldığı için ve kendine ait bir yazı diline sahip olmadığı için değişimden kendini koruyamayan ve zaman geçtikçe kaybolmaya yüz tutan Siirt Arapçasının korunması için yapılan çalışmalar son yıllarda memnuniyet verici bir şekilde artmaktadır.

Bu çalışmada, Siirt Arapçasının tanınması ve doğru bir şekilde aktarılması için Siirt/merkez ve Rıstâk bölgesinde kullanılan sözlü kültür unsurları ele alınmıştır. Bu kıymetli kültürel mirasın tespiti, konuşulduğu köyler arasındaki farklılıkları ve bunların Fasih Arapça ile mukayesesi yapılmaya çalışılmıştır.

Çalışma, giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Siirt ilinin tarihî geçmişi, Siirt Arapçasının tarihçesi ve genel özellikleri ele alınmıştır. İkinci bölümde ise Siirt Arapçasında kullanılan sözlü kültür ürünlerinden olan atasözleri, deyimler, hikâyeler, şarkılar, türküler, tekerlemeler, bilmeceleler ile dua ve beddua cümleleri derlenerek incelemeye tabi tutulmuştur. Bilimsel araştırmalara tâbi tutulan Siirt Arapçasına ait sözlü kültür unsurları hem Arapçayla hem latinize edilmiş transkripsiyonlu halleriyle hem de Türkçe tercümeleleriyle birlikte verilmiştir. Ayrıca çalışmanın birçok yerinde Siirt Arapçasında kullanılan bazı kelimeler Fasih Arapçadaki kullanımlarıyla mukayese edilmiş ve bu açıdan kelimelerde gerçekleşen fonetik ve yapısal değişimler yine tablolar halinde gösterilmiştir.

Çalışmanın özgün olabilmesi için mümkün mertebeye sözlü kültür ürünlerinin gerçekleştirilen saha çalışmasında elde edilen örnekler ve yöre halkı ile gerçekleştirilen yüz yüze mülâkatlardan elde edilen verilerden derleme yapılmıştır.

Tezimin fikir ve yürütülmesinde her türlü teknik bilgi ve yönlendirmeleriyle bana yol gösteren, rehberlik eden, tecrübe ve birikiminden istifade etmeye çalıştığım ve kapılarını her zaman bana açık tutan danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Emin CENGİZ'e ve tezime katkı sunan Doç. Dr. Yaşar ACAT ile Dr. Öğr. Üyesi Sedat

¹ Adnan Demircan, "Sâmililer", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36/75.

AKAY'a, Araştırma Görevlisi Muhammed İkbāl EKİNCİ'ye, Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi bünyesinde çalışan hocalarıma ve zamanlarından feragat edip bu esere katkı sunan yöre halkından kaynak kişiler tablosunda yer alan bütün şahıslara minnet ve şükranlarımı arz ederim.

Ömer DEMİR

Şırnak / 2022

SİİRT ARAPÇASININ SÖZLÜ KÜLTÜR UNSURLARI BAĞLAMINDA İNCELENMESİ

Tez Yazarının Adı SOYADI: Ömer DEMİR

**Şırnak Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Ana
Bilim Dalı, Yüksek Lisans / Şubat, 2022**

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Emin CENGİZ

ÖZET

Bu çalışmada, Siirt merkez ve ona bağlı bir ilçe olan Tillo ve Rıstâk olarak adlandırılan bölgede yer alan köylerde (İkizbağlar (Tôm), Fersaf, Çatılı (Snép), Hellenzé ve Fiskén'de (Doluharman) kullanılan sözlü kültür unsurları ele alınacaktır.

Çalışma, Siirt Arapçasını imkânlar ölçüsünde kayıt altına almak ve gelecek nesillere bu mirası aktarmak amacıyla hazırlanmıştır. Bu anlamda lehçede asırlardır varlığını devam ettiren söz varlıklarının derlenip kayıt altına alınması amaçlanmıştır. Siirt Arapçası, yazılı bir kültüre sahip olmamakla birlikte sahip olduğu zengin sözlü kültür ürünleri sayesinde günümüze kadar varlığını sürdürebilmiştir.

Çalışmada Siirt Arapçasının genel özellikleriyle ilgili bilgi verildikten sonra bölgede kullanılan ve halk arasında nesilden nesile şifahen aktarılarak günümüze kadar gelen atasözleri, deyimler, hikâyeler, şarkılar, türküler, tekerlemeler, bilmeceler ile dua ve beddua cümleleri derlenerek incelenmiştir. Bu anlamda lehçeye ait söz varlıkları mümkün mertebe kaynak kişilerle yapılan yüz yüze mülâkatlarla derlenmiş, elde edilen bulgular, lehçebilim ve dilbilim alanlarının gerektirdiği bilimsel yöntemlerle incelenmiş, lehçede bölgeler arasındaki farklılıklara yer yer temas edilmiş ve sözlü kültür ürünlerinde yer alan birtakım kelimelerin Fasih Arapça ile mukayesesi yapılmıştır. Bu sayede öncelikle Siirt Arapçasının sahip olduğu sözlü kültür ürünlerinin bir kısmının kayıt altına alınması sağlanmış olacaktır. Ayrıca lehçenin muhafazasında ilgili söz varlıklarının etkisi ortaya konmaya çalışılmıştır. Bununla birlikte ilgili çalışma, Siirt Arapçasının akademik camiaya tanıtımına ve lehçenin yaşatılmasına yönelik farkındalık oluşmasına katkı sağlamayı hedeflenmiştir.

Anahtar kelimeler: Arap Dili ve Belagatı, Lehçe, Siirt Arapçası, Rıstâk, Atasözü, Deyim, Şarkı, Hikâye, Tekerleme, Bilmeceler.

EXAMINATION OF SİİRT ARABİC İN THE CONTEXT OF ORAL CULTURE ELEMENTS

Name and Surname of the Thesis Author: Ömer DEMİR
Şırnak University Graduate Education Institute, Department of Basic Islamic /
February, 2022

Advisor: Ass. Prof. Emin CENGİZ

ABSTRACT

In this study, the oral culture elements used in Siirt center, its district Tillo and its villages İ̇kizbağlar (Tom), Fersaf, Çatılı (Snép), Helenzé and Doluharman (Fískên) in the region called Ristâk will be discussed. Our study has been prepared with the aim of keeping the Siirt Arabic alive and carrying it to the future. In this sense, it will be ensured that the vocabulary that has existed in the dialect for centuries will be compiled and recorded. Although Siirt Arabic does not have a written culture, it has survived until today thanks to its rich oral culture elements.

In our study, the general features of Siirt Arabic, proverbs and idioms used in the region and told among the people, stories, songs and folk songs, nursery rhymes and riddles were taken. In this sense, the vocabulary belonging to the dialect was compiled through face-to-face interviews with the source people as much as possible, the findings were examined with the scientific methods required by the fields of dialectology and linguistics, the differences between the regions in the dialect were touched on and some words in the oral culture products were compared with Modern Arabic. . In this way, first of all, it will be ensured that the oral culture products of Siirt Arabic are recorded. In addition, the effect of vocabulary related to the preservation of the dialect will be revealed. In addition, Siirt Arabic will be introduced to the academic community and it will contribute to the creation of awareness in order to keep the dialect alive.

Keywords: Arabic Language and Rhetoric, Polish, Siirt Arabic, Ristâk, Proverb, Idiom, Song, Story, Rhyme, Riddle.

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK	I
TEZ YAZIM KLAVUZUNA UYGUNLUK	II
KABUL VE ONAY SAYFASI	III
ÖNSÖZ	IV
ÖZET	VI
KISALTMALAR LİSTESİ	X
TRANSKRİPSİYON SİSTEMİ	XI
GİRİŞ	1
A. Çalışmanın Konusu ve Kapsamı	1
B. Çalışmanın Yöntem ve Kaynakları	2
C. Çalışmanın Amacı ve Önemi	4

BİRİNCİ BÖLÜM

SIIRT ARAPÇASININ GENEL ÖZELLİKLERİ

1.1. Geçmişten Günümüze Siirt İli	6
1.2. Siirt Arapçasının Tarihçesi	7
1.3. Siirt Yöresinde Halk Kültürü	8
1.3.1. İşgôr	9
1.3.2. Dem	9
1.3.3. Şihér (Tanımak)	11
1.3.4. Raddé (Dönüş)	11
1.3.5. Şíhr íl-Bayf	11
1.3.6. Arb'ân Zô'e (Dörtgün Kala)	12
1.3.7. Dí'e íl-Farâç (Sıkıntıdan Kurtulma Duası)	12
1.3.8. Qasîdít íl-Taravîh (Teravîh Kasidesi)	14
1.4. Siirt Arapçasının Genel Özellikleri	16
1.4.1. Siirt Arapçasının Fonetik Yapısı	18
1.4.2. Siirt Arapçasının Morfolojik (Gramer) Yapısı	21
1.4.3. Siirt Arapçasının Cümle Yapısı	23
1.4.3.1. İsim Cümleleri	23

1.4.3.2. Fiil Cümleleri.....	24
1.4.4. Siirt Arapçasında İ'râb.....	24
1.4.4.1. Siirt Arapçasında Tesniyenin İ'râbı.....	24
1.4.4.2. Siirt Arapçasında Cemi Müzekker Salimin İ'râbı	25
1.4.4.3. Siirt Arapçasında Esmâ-i Sitte'nin (altı isim) İ'râbı.....	25
1.4.4.4. Siirt Arapçasında İşaret Zamirleri.....	26

İKİNCİ BÖLÜM

SİİRT ARAPÇASINDA KULLANILAN SÖZLÜ KÜLTÜR ÜRÜNLERİ

2.1. Siirt Arapçasında Kullanılan Atasözleri ve Deyimler.....	28
2.2. Siirt Arapçasında Kullanılan Hikâye ve Masallar.....	43
2.3. Siirt Arapçasında Kullanılan Şarkı ve Türküler.....	67
2.4 Siirt Arapçasında Kullanılan Tekerleme ve Bilmeceler.....	94
2.4.1. Tekerlemeler	94
2.4.2. Bilmeceler (Hazzôriya).....	101
2.5. Siirt Arapçasında Kullanılan Dua ve Beddua Cümleleri	104
2.5.1. Dua Cümleleri.....	104
2.5.2. Beddua Cümleleri	105
SONUÇ.....	107
KAYNAKÇA	109
KAYNAK KİŞİLER.....	114

KISALTMALAR LİSTESİ

B.	: Bayan
Bkz.	: Bakınız
b.y.	: Basım yeri yok.
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
Ç.	: Çoğul (cemi)
D.	: Doğum
E.	: Erkek
ed.	: Editör
Http.	: Hyper Text Transfer Protocol
s.	: Sayfa
sav.	: Sallallahu Aleyhi ve Sellem
T.	: Tesniye/ikil
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
TDK	: Türk Dil Kurumu
TKAE.	: Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü
vb.	: ve benzeri
vs.	: ve saire
y.y.	: Yayıncı yok.

TRANSKRİPSİYON SİSTEMİ

Bu çalışmada kullanılan transkripsiyon sistemi şu şekildedir:

Sesli harfler:

Â/â, Ê/ê : آ, آ, آ	Î/î : ي	Û/û : و
E/e A/a : ا	İ/i : ا	U/u : ا

Sessiz harfler:

ء : '	ب : B/b	ت : B/b	ث : F/f	ج : C/c	ح : H/h	خ : H/h
د : D/d	ذ : W/w	ر : R/r	ز : Z/z	س : S/s	ش : Ş/ş	ص : S/s
ض : W/w	ط : T/t	ظ : W/w	ع : '	غ : Ğ/ğ	ف : F/f	ق : K/k
ك : K/k	ل : L/l	م : M/m	ن : N/n	ه : H/h	و : V/v	ي : Y/y

İlave Edilen Harfler:

چ : Ç/ç	گ : G/g	او : O/o	پ : P/p	ژ : J/j
---------	---------	----------	---------	---------

Bu yazım sisteminin yanı sıra Siirt Arapçasının ses yapısında, Latin alfabesinde de bulunmayan “é” ve “i” gibi sesler de bulunmaktadır. Fasih Arapçada imâle diye tabir edilen é (إ) harfî, e ile i arasında bir sesi ifade eder. Örneğin semeké (balık) ve hememé (güvercin) gibi kelimelerin telaffuzunda görüldüğü gibi genellikle dişillik/müenneslik te (ة) sinin karşılığı olarak kullanılır. Siirt Arapçasına has bir ses olan í harfî ise e, i ve u seslerinin karışımından çıkan bir ses olup genellikle fasih Arapçadaki i (esre) sesinin değişime uğramasıyla oluşmuştur. Örneğin íktíbé (muska) ve kílvé (böbrek) gibi kelimelerde bu sesin kullanıldığı görülmektedir.²

² Emin Cengiz, “Siirt Arapçasının Zamana Karşı Direnen Yüzü Olarak Fiiller,” *11th International Conference on Culture and Civilization*, Mustafa Güçlü, (Mardin: İKSAD, 2022), 336.

GİRİŞ

Tarih boyunca her toplum kendi kültürel yapısını koruma altına almak ve ileriki kuşaklara aktarabilme çabasında olmuştur. Son derece değerli olan bu nitelik, toplumların özünü ve mayasını ortaya koyan en önemli mirastır.

Bir toplumu en iyi şekilde anlamak ve tanımak, o toplumun kültürel değerleri olan atasözleri ve deyimlerini, bölgede anlatılmış olan hikâyeye ve masallarını, şarkı ve türkülerini, tekerlemelerini, bilmecelerini, dua ve beddua cümlelerini vs. kültür olarak addedilen tüm unsurlarına hâkim olmakla mümkündür. Çünkü bu tür kültürel ürünler, toplumun özünde olan fikir ve düşünceleri, inançları, sosyal aktiviteleri gibi birçok özelliği yansıtan değerlerdir.

Yazı dili olmayan ve bu sebeple de unutulmaya yüz tutmuş birçok lehçe bulunmaktadır.³ Bu lehçelerden biri olan Siirt Arapçasının kendine has birçok sözlü kültür unsuru bulunmaktadır. Yöre halkını daha iyi ve daha yakından tanıyabilmek, anlayabilmek, fikir ve görüşlerini daha iyi kavrayabilmek adına bu çalışmada Siirt yöresinde yaşayan Arapların kültürel dinamiklerini yansıtan Siirt Arapçasının genel özellikleri incelenecektir. Ayrıca ilgili lehçede kullanılan atasözleri, deyimler, hikâyeler, şarkılar, türküler, tekerlemeler, bilmeceler ve dua ile beddua cümleleri ayrı başlıklar halinde derlenip incelemeye tabi tutulacaktır.

Siirt Arapçasını en iyi şekilde yansıtabilmek amacıyla çalışmada geçen belli başlı sözlü kültür unsurlarının Arap alfabesiyle yazımı, transkripsiyonları ve Türkçe tercüme verileri verilmiştir.

Kültüründen uzak olan bir toplum yok olmaya mahkûmdur. Bu çalışma, Siirt Araplarını ve asırlardır konuştukları Arapçayı daha iyi tanıyıp anlamaya vesile olması ve bu kültür unsurlarının gelecek nesillere aktarılması noktasında bir nebze de olsa katkı sunması temennisi ile hazırlanmıştır.

A. Çalışmanın Konusu ve Kapsamı

Dünya üzerinde konuşulan birçok dil bulunmaktadır. Bu diller arasında günümüzde varlığını devam ettiren diller olduğu gibi unutulmuş veya unutulmaya yüz tutmuş diller de vardır. Samî diline mensup olan Arapça dünyada en yaygın olan ve en fazla konuşanı olan dillerden birisidir. Öyle ki, dünyanın birçok yerinde

³ Walter J. Ong, “Sözlü ve Yazılı Kültür Sözüün Teknolojileşmesi”, Çev. Sema Postacıoğlu Banon. (İstanbul: Metis Yayınları, 2018).

konusulan Arapça, coğrafi çevrenin değişmesi, toplumsal durumların çeşitliliği ve insani etkileşim neticesinde lehçelere ayrılmıştır.

Türkiye'nin farklı coğrafi bölgelerinde Arapçanın çeşitli lehçeleri konuşulmaktadır. Siirt Arapçası da bu lehçelerden birisidir. Günümüzde Siirt'te konuşulan Arapçanın, yaşça büyük olan insanlar tarafından aktif bir şekilde kullanıldığı, buna karşın yeni neslin gittikçe bu kültür mirasından mahrum kaldığı görülmektedir.

Kültürel değerlerimiz bizi saran, geçmişimizi yansıtan ve bizi birbirimize bağlayan toplumsal bağlarımızdır. Son yıllarda bu kültürel mirasın korunmasına yönelik birçok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmada da bir yazılı kültüre sahip olmayan ve unutulmaya yüz tutmuş olan Siirt Arapçasının korunmasına yönelik sözlü kültür unsurları yer alacaktır.

Bu çalışmada Siirt il merkezi ile Rıstâk bölgesi olarak bilinen Tillo ve çevresindeki birkaç köyde yaşayan Arap asıllı Türkiye vatandaşlarının kullanmış oldukları “atasözleri ve deyimler, hikâye ve masallar, şarkı ve türküler, tekerleme ve bilmeceler, dua ve beddua cümleleri” gibi sözlü kültür unsurları derlenerek Arapça ve Türkçe karşılıkları ile transkripsiyon sistemi kullanılarak kayıt altına alınmıştır.

B. Çalışmanın Yöntem ve Kaynakları

Siirt ve çevresindeki Arapların geçmişten günümüze şifahen aktarıla gelen konuşma ve anlatılarında kullanmış oldukları atasözleri ve deyimler, hikâyeler, masallar, şarkı ve türküler, tekerlemeler ve bilmeceler ile dua ve beddua cümleleri ekseriyetle sahada yapılan mülâkatlar ile çalışmamızın esas kaynağını oluşturmaktadır.

Bu mülakatlarda özellikle Siirt Arapçasına hâkim ve belli bir yaş olgunluğuna erişmiş kişiler seçilmiştir. Kaynak kişilere Siirt/merkez, Rıstâk bölgesi olarak adlandırılan İkizbağlar (Tom), Fırsef (Dereyamaç), Snép (Çatılı), Hlenzé (Bağtepe), Fıskén (Doluharman) ve Tillo (Aydınlı) ilçesinde ikamet eden veya oralardan göç etmiş kişilerden seçilmiştir. Bu kişiler çalışmanın sonunda yer alan kaynak kişiler bölümünde liste halinde gösterilmiştir.

Mülakat esnasında yüz yüze yapılan görüşmelerde elde edilen ses kayıtları ve alınan notlar kayıt altına alınarak hata payının asgariye indirilmesi hedeflenmiştir. Ayrıca aynı sözlü kültür ürününün farklı yerleşim yerlerindeki kullanımları araştırılıp

aralarındaki farklılıklara bilimsel araştırma yöntemlerine uygun bir şekilde değinilmiştir. Tüm bunlardan sonra da Siirt Arapçasının Fasih Arapça ile mukayesesi tablolar içerisinde verilmiştir. Böylece Siirt Arapçasının Fasih Arapça ile olan bağı ispat edilmeye çalışılmıştır.

Saha çalışmasının ardından bu alanda söz sahibi olan ve yöntemleriyle önümüze ışık tutan akademisyenlerin, kaynak ve yöntemlerine başvurulmuştur. Bu yöntemler arasında Dr. Öğr. Üyesi Emin Cengiz'in Türkiye'de Konuşulan Arap diyalektlerinin bilimsel çalışmalarda yazımını sağlamak adına geliştirmiş olduğu transkripsiyon sistemi benimsenerek bu çalışmada kullanılmıştır.

Bu çalışmada, özellikle Siirt Arapçasıyla alakalı yapılmış şu çalışmaları kaynak olarak kullanmıştır: Bu anlamda Emin Cengiz'in "Siirt Arapçasının Korunmasında Sözlü Kültürün Rolü",⁴ "Siirt Arapçasında Dilsel Farklılıklar",⁵ "Siirt Arapçasını Yaşatmak",⁶ "Türkçenin Siirt Arapçasına Etkisi",⁷ "Siirt Arapça Diyalektinin Korunmasında Sözlü Kültürün Önemi",⁸ "Siirt Arapçasında Kullanılan Atasözleri ve Deyimlerde Dini Motifler",⁹ "Mardin ve Siirt Yöresinde Kullanılan Arapça Atasözlerinde Kur'ânî Motifler",¹⁰ Siirt Arapçasının Zamana Karşı Direnen Yüzü Olarak Fiiller",¹¹ "Yaşar Acat'ın "Mhallemi Lehçesinde Kullanılan Atasözü ve Deyimlerin Fasih Arapçada Kullanılan Atasözü Deyimlerle Mukayesesi",¹² "Anadolu'da Konuşulan Arap Diyalektleri Üzerine Avrupa ve Türkiye'de Yapılan Çalışmalar",¹³ Sedat Akay'ın "Siirt Arapçasındaki Deyimler ve Mesellerin Filolojik

⁴ Cengiz, "Siirt Arapçasının Korunmasında Sözlü Kültürün Rolü", *Artuklu Akademi*, 6/1, (Haziran 2019), 67-88.

⁵ Cengiz, "Siirt Arapçasında Dilsel Farklılıklar", *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6/2, (Aralık 2019), 359-377.

⁶ Cengiz, "Siirt Arapçasını Yaşatmak", *Türkiye'de Konuşulan Arap Diyalektleri*, ed. Yaşar Acat, (İstanbul: Akdem Yayınları, 2018), 229-241.

⁷ Cengiz, "Türkçenin Siirt Arapçasına Etkisi", *Dil Bilimleri Klasik Sorunlar-Güncel Tartışmalar*, ed. M. Nesim Doru, Ömer Bozkurt, (Mardin: Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları, 2018), 711-727.

⁸ Cengiz, Yaşar Acat, "Siirt Arapça Diyalektinin Korunmasında Sözlü Kültürün Önemi", *Uluslararası Dengbeçlik Kültürü ve Dengbeçler Sempozyumu*, ed. İbrahim Baz vd. (Şırnak: Şırnak Üniversitesi Yayınları, 2019), 363-382.

⁹ Cengiz, "Siirt Arapçasında Kullanılan Atasözleri ve Deyimlerde Dini Motifler", *İspec Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Kongresi*, ed. Seniha Avcıl ve Yasemin Ağaoğlu, (Siirt: İspec Uluslararası Yayınevi, 2019), 90-101.

¹⁰ Ahmet Gül - Emin Cengiz, "Mardin ve Siirt Yöresinde Kullanılan Arapça Atasözlerinde Kur'ânî Motifler", *Uluslararası Dengbeçlik Kültürü ve Dengbeçler (Uluslararası Sempozyumu Bildirileri 19-20 Nisan 2019)*, ed. İbrahim Baz vd., (Mardin: Şırnak Üniversitesi Yayınları, 2019), s. 1021-1036.

¹¹ Cengiz, "Siirt Arapçasının Zamana Karşı Direnen Yüzü Olarak Fiiller", 334-349.

¹² Acat, "Mhallemi Lehçesinde Kullanılan Atasözü ve Deyimlerin Fasih Arapçada Kullanılan Atasözü Deyimlerle Mukayesesi", *e-Şarkiyat İlim Araştırma Dergisi*, 8/16, (Kasım 2016), 694-704.

¹³ Acat, "Anadolu'da Konuşulan Arap Diyalektleri Üzerine Avrupa ve Türkiye'de Yapılan Çalışmalar", *Türkiye'de Konuşulan Arap Diyalektleri*, ed. Yaşar Acat, (İstanbul: Akdem Yayınları, 2018), 7-25.

Özellikleri”,¹⁴ *Geçmişten Günümüze Siirt Arapçası*;¹⁵ Necim Gül’ün *Siirt Arapçasını Kurtarmak*;¹⁶ Ayhan Mergen’in *Siirtli’nin Gönlünden Diline Yansıyan Atasözleri ve Deyimler*;¹⁷ Cumhuriyet Kılıçoğlu’nun *Her Yönüyle Siirt*;¹⁸ Mehmet Şirin Çıkar ve Abdulhadi Timurtaş’ın “Siirt ve Çevresinde Konuşulan Arapça”;¹⁹ Abdulhadi Timurtaş’ın “Siirt Arapçasında Halk Atasözleri”;²⁰ Sıtkı Çiçek’in “Siirt Arap Diyalektinde Kullanılan Atasözü ve Deyimler Üzerine Bir Çalışma”;²¹ yazarlığını Hüseyin Yaşar, Erdem Akın ve Abdurrezzak Çelik’in paylaştığı *Siirt Halk Anlatıları-I (Halk Hikâyeleri ve Masallar*²² ve Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisinde yer alan birçok maddeden istifade edilerek hazırlanmıştır. Ayrıca Siirt merkez ve Rıstâk bölgesinde yaşayan yöre halkından bu lehçeyi konuşan insanlarla yapılan birebir mülakatlar ve internet ortamında bulunan Siirt Arapçasıyla alakalı görsel, işitsel veya ses dosyaları da bu çalışmanın önemli kaynakları arasında yer almıştır.

Son olarak da çalışmamız Şırnak Üniversitesi’nin sunmuş olduğu tez yazım kurallarına riayet edilerek yazılmış ve gereken ihtimam gösterilmiştir.

C. Çalışmanın Amacı ve Önemi

Mezopotamya toprakları birçok farklı ırk ve millete ev sahipliği yapmış olan kadim bir bölgedir. Bu bölge içerisinde konuşulan dillerin bilimsel yöntemlerle incelenmesi, bölge ve halkını tanıma noktasında büyük önem arz etmektedir.

Bu bölgede ikamet eden ve sayıları azımsanmayacak derecede olan Siirt Arapları da yer almaktadır. Siirt Arapçasının da gelecek nesillere aktarılması ve bilim dünyasına tanıtılması için bilimsel araştırma ve incelemelere tâbi tutulması gerekmektedir.

¹⁴ Sedat Akay, “Siirt Arapçasındaki Deyimler ve Mesellerin Filolojik Özellikleri”, *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7/13, (06/2019), 277-288.

¹⁵ Akay, “*Geçmişten Günümüze Siirt Arapçası*”, (İstanbul: Dün Bugün Yarın Yayınları, 2021).

¹⁶ Necim Gül, “*Siirt Arapçasını Kurtarmak*”, (Ankara: Sage Yayıncılık, 2013).

¹⁷ Ayhan Mergen, “*Siirtli’nin Gönlünden Diline Yansıyan Atasözleri ve Deyimler*”, (Siirt: Özel Basım, 2017).

¹⁸ Cumhuriyet Kılıçoğlu, “*Her Yönüyle Siirt*”, Kadioğlu Matbaası,(Ankara: 1992).

¹⁹ Mehmet Şirin Çıkar, Abdulhadi Timurtaş, “Siirt ve Çevresinde Konuşulan Arapça”, *Türkiye’de Konuşulan Arap Diyalektleri*, ed. Yaşar Acat, (İstanbul: Akdem Yayınları, 2018), 201-221.

²⁰ Abdulhadi Timurtaş, “Siirt Arapçasında Halk Atasözleri”, *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1/30, (2016), 87-111.

²¹ Sıtkı Çiçek, “*Siirt Arap Diyalektinde Kullanılan Atasözü ve Deyimler Üzerine Bir Çalışma*”, (Şırnak: Şırnak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri, Yüksek Lisans Tezi, 2019).

²² Hüseyin Yaşar, Erdem Akın ve Abdurrezzak Çelik, “*Siirt Halk Anlatıları -I (Halk Hikâyeleri ve Masallar)*”, (Ankara: Grafiker Yayınları, 2018).

Siirt il merkezi ve Rıstâk bölgesinde kullanılan sözlü kültür unsurlarının bilimsel incelemelerle kayıt altına alınmasındaki amaç yöre halkını daha iyi tanıyıp anlamak, ayrıca bu değerlerin gelecek nesillere doğru bir şekilde aktarılmasını sağlamaktır. Zira kültür ve geleneğinden koparılmış olan her millet yok olmaya mahkûmdur.

Bu bağlamda bu çalışma Siirt Arapçasını doğru okuma, doğru anlama, bu değerleri yaşatma ve gelecek nesillere aktarmak adına büyük önem arz etmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

SIİRT ARAPÇASININ GENEL ÖZELLİKLERİ

1.1. Geçmişten Günümüze Siirt İli

Siirt, Mezopotamya bölgesinin Diyar-ı Bekr kısmında yer alan önemli tarihî şehirlerden biridir. Bu bölge idari ve kültürel yönden el-Cezire bölgesinden sayılmıştır.²³

Siirt ilinin bu şekilde isimlendirilmesiyle ilgili kesin bulgular olmamakla birlikte, şehrin coğrafik konumu, bölgede yaşamış olan milletler ve “Siirt” kelimesinin yapı biçiminden yola çıkılarak birtakım çıkarımlar elde edilmiştir.

Bu sebepler göz önünde bulundurulduktan sonra en kabul gören görüş hem coğrafik hem de kelime yapısından yola çıkılarak elde edilen ve “Rasinnaebob, Biraffa ve Mevbuk” adında üç tepenin bulunması ve Farsçada “üç düğüm veya üç tepe” anlamında kullanılan “Sé hırt” ifadesidir. Halk arasında daha yaygın ve kuvvetli olan görüşün bu olduğu aktarılmaktadır.²⁴

Şehrin adlandırılmasıyla ilgili diğer görüşler ise şöyledir: Keldani dilinde, “kent” anlamına gelen “Keert” kelimesinden alınmıştır. Birçok kaynakta da “Saert, Sört, Sairt, Sı’ırd” şeklindeki kullanımı da mevcuttur. Bazı Arap kaynaklarında ise “İs’ird” ya da “Us’ird” şeklide geçtiği de kaydedilmiştir.²⁵

Coğrafik konumu itibarıyla “kuzeyinde Bitlis, kuzey batısında Genç Sancağı, batı ve güneyinde Diyarbakır, doğu ve güneydoğusunda Van vilayeti” olarak tanıtılmaktadır.²⁶

Mezopotamya ve Anadolu’daki birçok uygarlığın kesiştiği bir alanda yer alan Siirt ilinde yapılan yüzey araştırmalarında “Neolitik, Kalkolitik, Tunç ve Helenistik, Roma, Bizans, İslam ve Yakınçağ” dönemlerine ait buluntular ortaya çıkarılmıştır.²⁷

Şehir, bölgede yer alan ipek yolu güzergâhında bulunması sebebiyle tarihî konumunun avantajlarını iyi kullanmıştır. Bu bağlamda bölge halkı özellikle

²³ Ahmet Aslan, “Miladi XII. ve XIII. Yüzyılda Siirt’te Arap Edebiyatı Çevresi”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 20/20, (Aralık, 2008), 103-134.

²⁴ Abdurrezzak Çelik, “Tanzimattan Cumhuriyete Siirt”, Emin Ofset Matbaacılık, (Siirt: 2019), 1.

²⁵ Hayrettin Savur, “Siirt’in Sosyal ve Ekonomik Yapısı, (1312-1317 / 1894 – 1900, 420 Nolu Siirt Şer’iyye Sicil Defterine Göre)”, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, (İstanbul: 2010), 15; Çiçek, “Siirt Arap Dialektinde Kullanılan Atasözü ve Deyimler Üzerine Bir Çalışma”, 3-4.

²⁶ Şemseddin Sami, “Kamusu’l-A’lâm”, Mihran Matbaası, (İstanbul: H.1311), 4/2574.

²⁷ Haluk Sağlantı, “Arkeolojik Veriler Işığında Siirt ve Çevresi”, Uluslararası Siirt Sempozyumu, ed. Mehmet Bilen v.d., Birleşik Matbaa, (İzmir: 2007), 76-78.

dokumacılık, bakırcılık ve dericilik gibi zanaatler bakımından büyük bir ilerleme kaydederek bölgenin önemli ticaret merkezi hâline gelmiştir.²⁸ Günümüzde ise fıstık üretiminde önemli bir mesafe kat ederek “Siirt fıstığını” bir marka olarak ulusal ve uluslararası pazarların arzına sunmaktadır.

1.2. Siirt Arapçasının Tarihçesi

Kaynaklar, İslamî fetihlerden uzun zaman önce Rebia, Mudar ve Bekr gibi bazı Arap kabilelerin Mezopotamya bölgesine yerleştiklerine²⁹ ve bazı bölgelerdeki asıl ahâlîye üstünlük kurduklarına işaret etmektedirler. Bu bağlamda ünlü Türk tarihçisi Şemseddin Sami: “Zuhur-u İslam’dan hayli vakit önce Ceziretü’l-Arap’tan (Arap Yarımadasında) birtakım kabileler Cezire’ye gelmekle, asıl eski ahâlilere galebe çalmışlardı.”³⁰ Demiştir.

İslamiyet’ten önce dönemin en büyük devletleri olan Roma-Bizans ve İran imparatorluklarının bu bölgeyi tampon bölge olarak kullandıkları aktarılmaktadır.³¹ Bu bölge Hz. Ömer döneminde H.18/ M.639 yılında fethedildikten sonra Müslümanların yoğun bir şekilde yerleştikleri yerlerden biri olmuştur.³²

Abbasiler döneminde bölgenin kültür çevresi gelişmiştir. Aynı dönemde otorite zayıflığından kaynaklı ayrılıklar başlayınca el-Cezire bölgesinde Hamdaniler devleti kuruldu. Hamdaniler ve akabinde gelen Mervaniler döneminde edebiyat, kültür ve medeniyet alanlarında büyük ilerlemeler kaydedilmiştir.³³

Bu bölge miladî XI. Yy.’ın ikinci yarısından itibaren Büyük Selçuklu devletinin yönetimi altına girmiş. Bu dönemde kurulan medreselerle birlikte bölgede birçok edip, şair ve âlim yetişmiştir.³⁴

Osmanlı Devleti döneminde din ve bilim dili olarak Arapça dili kullanılırdı. Edebiyat, kültür ve sanat alanında ise genel olarak Farsça kullanılmıştır. 1876 yılına kadar resmî bir dil kullanılmadı.³⁵ Birçok alanda Fasçanın kullanılıyor olması

²⁸ Nihat Falay, Feride Berna Uymaz, “*Siirt’in 19. Yüzyıl Sonlarındaki Sosyo-Ekonomik Yapısı*”, Uluslararası Siirt Sempozyumu, ed. Mehmet Bilen v.d., (İzmir: Birleşik Matbaa, 2007), 157.

²⁹ Acat, “Mhallemi Lehçesinde Kullanılan Atasözü ve Deyimlerin Fasih Arapçada Kullanılan Atasözü Deyimlerle Mukayesesi”, 246.

³⁰ Sami, 3/1803; Akay, “*Geçmişten Günümüze Siirt Arapçası*”, 41.

³¹ Cengiz, “Siirt Arapçasını Yaşatmak”, 227.

³² Metin Tuncel, “Siirt”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: 2009), 173.

³³ Aslan, “Siirt’te Arap Edebiyatı Çevresi”, 107.

³⁴ Cengiz, “Siirt Arapçasını Yaşatmak”, 227.

³⁵ Şerif Demir, “Tek Parti Döneminde Siirt’te Arapça Kullanımı”, *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5/9, (Mayıs 2016), 279-280.

Arapçanın ikinci plana itildiği gibi algılansa da iddia edilenlerin aksine bu dönemde de Arapça birçok alanda öncü dil olmuştur.³⁶

Cumhuriyet döneminde ise tedrisat kanunu geldikten sonra Araplar konuştukları dili okuyup yazamaz hale geldiler. Bu dönemde Arapça sadece halk arasında ve sokaklarda konuşulan mahallî bir dile dönüştü.³⁷ Eğitim dilinin ve tüm resmî işlemlerin Türkçe olması ve yazılı kaynaklarının bulunmaması bu lehçenin her geçen gün unutulmasına sebep olmuştur.

Türkiye’de Arap lehçesiyle konuşan birçok yerleşim yerleri bulunmaktadır. Bu azınlıkların genel olarak “Hatay, Mardin, Siirt, Diyarbakır, Muş, Şanlıurfa ve adana” şehirlerinde ikamet ettikleri bilinmektedir.³⁸ Bunların herbirinin kendine özgü lehçe, adet, taklit ve edebiyatları bulunmaktadır. Siirt yöresinde Arapların yanı sıra Kürtler, Türkler, Ermenîler, Süryânîler ve Keldânîler uzun yıllar boyunca iç içe yaşamışlardır.³⁹ Bu insanî birleşmeden ötürü kültürel kaynaşmanın oluşumu kaçınılmaz bir durumdur. Siirt Arapçasında bu birleşimden payına düşeni almış ve zengin bir kültürel mirasa sahip olmuştur.

1.3. Siirt Yöresinde Halk Kültürü

Örf ve âdet, tanımlamayı güçleştirecek şekilde birlikte kullanılan iki sosyolojik terimdir. Bir toplulukta benimsenmiş ortak alışkanlık ve usullerin tamamına örf denir. Örneğin; evliliklerde düğün yapmak bir örftür. Âdet ise topluluklarda yerleşmiş usul, kaide ve göreneklerdir. Örneğin; bazı bölgelerde gençlerin erken evlendirilmeleri bir âdettir. Genel anlamı ile örf, kanun olmadığı halde belirli bir toplumun bireyleri arasında ortak, halk tarafından alışkanlık olarak uygulanan, bulunulan yer ve durumun şartlarına göre teşekkül eden, akla uygun ve din tarafından kabul edilen davranışların kalıp ve kurallarıdır. Bir başka deyişle örf, toplumdaki bireyler için hayati önemi olan durumlarda en uygun davranışı belirleyen kurallardır.⁴⁰

³⁶ Nihad M. Çetin, “Arap”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: 2009), 37/284.

³⁷ Cengiz, “Siirt Arapçasını Yaşatmak”, 228.

³⁸ Acat, “Ehemmiyyetu Tedvîni’l-Edebi’ş-Şefehî mine’l-Mevrûsi’s-Sakâfi fi’l-Lehecîti’l-‘Arabiyyeti’l-Mehkiyyeti fi Türkiye”, *Dirâsât fi’l-Lehecâti-l’Arabiyyeti’l-Mehkiyyeti fi Türkiye*, ed. Yaşar Acat, (İstanbul: Akdem Yayınları, 2018), 243.

³⁹ Gabriel Bituna, *Morfo-Sintaxa Dialectului Arab Nord-Mesopotamian Din Siirt, Turcia*, (Bükreş: Bükreş Üniversitesi Yayınevi, 2016), 19.

⁴⁰ Alaaddin Yanardağ, “Örf ve Adetler Sosyolojisi”, *Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1/9, (Nisan 2017), 41.

Siirt yöresindeki bazı gelenek ve görenekler ile bu örfün ürettiği sözlü kültür varlıklarına değinmekte fayda vardır.

1.3.1. Íşgôr

Mahallî bayramların başında gelen cigor, mart ayının ilk pazartesi günü başlayıp 3 gün devam etmektedir. Bu ismin baharın gelişini kutlamak amacıyla bölge halkının çevre muhitlere çıkmaları anlamında “çık ve gör” veya Siirt Arapçasında kızdırmak anlamında kullanılan “cegir” anlamlarında olabileceği düşünülmektedir. İlk günde erkekler, diğer günlerde de kadınlar şehre hâkim olan tepeleri gezerler. Özellikle yöre halkı, Botan nehri kenarında bulunan Rasîlhacâr (Taşbaşı/ Deliklitaş) mevkisine gider ve ilkbaharın müjdecisi olan nergis çiçeklerini toplarlar. Günün özel yemekleri olan zımbılok-cokat (bunbar), rayşu mîkêtîp (pekmez tatlısı), hoşaf ve mevsim meyvelerini beraberinde getiren halk, akşama kadar burada eğlenirler. Ayrıca bu bayram dolayısıyla nişanlı kız ve evli kadınlara hediyeler gönderilirdi. Şehirde ikamet eden Ermenilerin perhiz günlerine nazire olarak gerçekleştirilen eğlencelerin akşamında dam başlarına çıkılarak “Sûké” denilen ve çam ağacından yapılmış meşaleler yakılarak

Siirt Arapçası	Transkripsiyon	Türkçe
علا قهاور الكش	‘Elê kahor îl-keşşe	Papazın inadına
إیلی ماو يتعش	Îl-leylé mo yît’eşşe	O, bu gece yemek yemeyecek

Sözleriyle baş üzerinde dakikalarca çevrilirdi. Bu kutlamalar esnasında çeşitli türküler ve şiirler söylenirdi. Mevsim şartları el vermediği zamanlarda bu törenler evlerde yapılmaya çalışılırdı.⁴¹ Günümüzde ise bu bayram artık kutlanmamaktadır.

1.3.2. Dem

Rumi yılbaşını esas alarak kutlanılan “yevmu’d-dem” noel baba tipinde “devvémé” (devam ettiren) ve inek suretinde olan bir iyilik meleğinin evlerin bacalarından girerek şöminenin yanına altın ve mücevher bırakacağına inanılırdı.

Üç gün süren bu kutlama nedeniyle her gece çeşitli yağlı yemekler ve tatlılar pişirilerek “Devvemê” beklenirdi. Çocuklar sabahtan hazırladıkları yeşil otları şöminenin yanına bırakır, üzüm ve cevizle de bu karşılamayı takviye ederlerdi. En ufak bir hışırtıya uyanarak “Devvemé geldi!” diye sevinirlerdi.

⁴¹ Ahmed Arıttürk, Muhammed Fatih Arıttürk, *Siirt ile İlgili Anektoları-III*, (b.y.: y.y., 2008), 74: Tacettin Uysal, (D.1973) ile yapılan 31.12.2021 tarihli mülakat.

Bu geleneğin Hıristiyanlıkta kutlanan Noel ile aynı zamana denk gelmesi, bu kültürün eski dönemlerde bölgede yaşayan Hıristiyanlardan veya Ermenilerden kaldığı düşünülmektedir. Bu gelenek nedeniyle evlerin bacaları birkaç gün evvelinden temizlenirdi. Böylece yangınlara karşı tedbir alınmış olurdu. Bu geleneğin baca temizliği sağlamak için süregeldiği de söylenebilir. Bu gelenek halihazırda unutulmuştur.

Mahalle çocukları kendi semtlerinde “Dem” günleri gecelerinde kapı-kapı dolaşarak “dehlîç” olarak adlandırılan ve aşağıda gösterilen maniyi okurlardı.

Siirt Arapçası	Transkripsiyon	Türkçe
جَيْنَ مَا جِين	Cîne me cîne	Geldik gelmedik
رب السما يهدينا	Rabb il-seme yîhdînê	Göklerin rabbi, bizleri hidayete erdirsin.
يا يهدي يا إودينا	Yê yîhdî, Yê ivedînê	Ya hidayete erdirsin yada bizleri götürsün.
إطلعوا إلينا	Îtla’u illeynê	Bizlere, yukarıya çıkın.
لا يبردو إخرينا	Lê yîbrîdu ícreynê	Ayaklarımız üşümesin.
إفتحو فم الكيسي	Îftehu fim il-kîsê	Kesenin ağzını açın.
پاراتين ماوي كفوينا	Paratên moy keffevnê	Paraları bize yetmez.
يا جواب يا موپ	Yê cevêp yê mevêp	Hadi cevap mevap (ver).
هنى منى	Henyé menyé	Afiyet mafiyet
ركزين فل إزوي	Rékzîn fil-Ízveyyé	Ízveyye’de oturuyorlar
جيبو صخان إزيب	Cîbu sahân ízîb	Bir tabak kuru üzüm getirin
دنقاور إشوي	Dınnaqqor işveyyé	Biraz atıştırırım
يا جواب يا موپ	Yê cevêp yê mevêp	Hadi cevap mevap (ver).
هنى منى خلف الحيت	Henyé menyé hêlfi’l-hey	Afiyet mafiye evlerin arkasında
الله اي خلي نس البيت	Alla î hêllî nésî’l-beyt	Allah ev halkını bağışlasın
لكين عجین كخطامار	Líkên ‘ecîn kıhtamar	Mayalanan bir hamurumuz var
صلكبن ابن كمل قمار	Salkén íbén keme’l-kamar	Ay gibi bir çocuğunuz var
يا جواب يا موپ	Yê cevêp ye mevêp	Hadi cevap mevap (ver). ⁴²

⁴² Arıttürk, *Siirt ile İlgili Anekdotları-III*, 86.

Buna benzer halk kültürlerinden de anlaşılacağı üzere, bölgenin birçok din, ırk ve kültüre ev sahipliği yaptığı anlaşılmaktadır. Bu ortak yaşam ve birlikteliğin olumlu tarafları olduğu gibi olumsuz yanları da vardır. Olumsuz yönlerinden biri de bölgede konuşulan Arapça lehçenin diğer dillerden yoğun bir şekilde etkilenmesi ve özünü kaybetme tehlikesi ile yüz yüze kalmasıdır.

1.3.3. Şîhêr (Tanımak)

Mayıs ayında başlayan ve “Şîhêr” olarak adlandırılan ilkbahar gezmelerinde, düğünlerde, törenlerde, aile ziyaretlerinde veya cadde ve sokaklarda karşılaşan müstakbel nişanlı erkeğin, ailesine durumunu bildirip “falan kız acaba kimlerdendir” diye sorarak kızı istediğini örtülü bir şekilde aktarır. Bunun akabinde erkek tarafı kız hakkında detaylı bir inceleme başlatır. Bu soruşturma işlemi kız tarafından da aynı şekilde uygulanır. Kız isteme ekipleri önceleri bir-iki bayandan oluşur ve daha sonra da gitgide artar. Sonunda kızı vermeye razı olan kız tarafı gelenleri kahve ve şekerle ağırlayıp “Allah hayırlı etsin” teminnileriyle, erkeklere de uğranılması gerektiğini bildirirler. Kısa ve öz olarak cereyan eden erkeklerin görüşmelerinden sonra nişan merasimi hazırlıklarına başlarlar.⁴³

1.3.4. Raddé (Dönüş)

Evlilikten kırk gün sonra gelin babasının evine götürülür ve orada bir hafta bırakılır. Bu süre bitiminde damat çağrılır ve gelinin akrabalarını daha iyi tanıyabilmek adına bir ziyafet verilir. Bu kaynaşma sonunda damat, gelini alır ve yuvasına geri döner.

1.3.5. Şîhr îl-Bayf

Siirt arapçasında teşhir etmek anlamında kullanılan “şîhêr” kelimesinden yola çıkılarak, Siirtli genç kızların ve erkeklerin birbirlerini görmeleri, beğenmeleri ve mustakbel eş adayı bulma sonucunu doğurmaktadır⁴⁴

Her yıl mayıs ayı ortalarında kutlanan bu mahallî bayram sebebiyle evlerde yumurta kaynatılırdı. Nişanlı ve evli kızlar için sayıları 100 ile 500 arasında renkli yumurtalar yollanırdı.

⁴³ Kılıççıoğlu, “Her Yönüyle Siirt”, Kadioğlu Matbaası, (Ankara: 1992), 71.

⁴⁴ Arıtürk, *Siirt ile İlgili Anekdotları-III*, 82.

O gün içerisinde çeşitli renkleri boyanmış olan yumurtalar tokuşturulurdu. Şeyh Halil- îl Fert mezarlığında yapılan şenliklerde erkekler çeşitli oyunlar oynarlardı.

Yumurta bayramının akabinde “Şîhrîl Mîmêlik” denilen nişanlıların eğlencesi başlardı. Her aile nişanlamış oldukları müstakbel gelinlerinin “Şeyh ul-Türki” tepesinin yamacındaki “şeyh Osman” mevkiine giderek eğlenirledi.⁴⁵

1.3.6. Arb‘ân Zô‘e (Dörtgün Kala)

Siirt ilinde her yıl 22 Nisan tarihinde Hıristiyan orucunun bitmesine 4 gün kala o günü eğlence ve türlü yöresel yemeklerle kutlanan bir gündü. Bu günde hazırlanan yemek içli köfte olarak bilinen "Kîtêl"dir. Ayrıca garnitür olarak ısırgana benzeyen bir ot olan “Nubé”den yapılan sebzeli çorba hazırlanırdı.⁴⁶

1.3.7. Dî‘e îl-Farâc (Sıkıntıdan Kurtulma Duası)

Siirt’te hastaların, borçluların, sıkıntıda olanların, derdine derman bulamayanların vb. kişilerin bu zor durumlardan kurtulubilmek umuduyla, ricada bulunarak cami minarelerinden okuttukları bir dua çeşididir.⁴⁷

Siirt ilinin dîni yapısını tanımak noktasında önemli gelenek ve kültür unsurlarından olan bu dua çeşidi iddia edilenin aksine Siirt ili merkezi ve Rıstağ yöresinin bazı yerleşim yerlerinde ihtiyaca binaen okutulmaktadır. Aşağıdaki tabloda bu dua çeşidi aktarılacaktır:

Siirt Arapçası	Transkripsiyon	Türkçe
اللهم يا قريب الفرج	Allahumme ye qarîbel farac	Ey aydınlığı yakın olan Allah’ım
و يا من بيده مفاتيح الفرج	Ve yê men biyedihî mefâtihü îl- far’âc	Ve ey aydınlık anahtarları elinde olan Allah’ım
اللهم فرجك قريب	Allahumme faracuke qarîb	Allh’ım aydınlığın yakındır.
و قاصدُ بابك لا يخيبُ يا الله	Ve kâsidu bâbîke lê yeḥîbu yê Allâh	Ve ey Allah’ın kapına yönelen hüsrana uğramaz.

⁴⁵ Kılıççioğlu, “Her Yönüyle Siirt”, 84.

⁴⁶ Kılıççioğlu, “Her Yönüyle Siirt”, 82.

⁴⁷ Arıtürk, *Siirt ile İlgili Anekdotları-III*, 86.

نفسٌ مكروبہ	Nefsûn mekrûbêh	Sıkıntıda olan nefis
من أمة سيدنا محمد المصطفى	Min ummeti seyyinê Muḥemmedin il-Musaṭafê	Önderimiz Hz. Muhammed Mustafa'nın ümmetindedir.
رحم الله لمن دعي له بالفراخ	Raḥimallahu li men de'ê lehû bil farâc	Allah aydınlık ile dua edenlerden razı olsun.
اللهم يا قريب الفرج	Allahumme ye qarîbel farac	Ey aydınlığı yakın olan Allah'ım
و يا من بيده مفاتيح الفراخ	Ve yê men biyedihî mefâtiḥu il- far'âc	Ve ey aydınlık anahtarları elinde olan Allah'ım
اللهم فرجك قريب	Allahumme faracuke qarîb	Allh'ım aydınlığın yakındır.
و قاصدُ بابك لا يخيبُ يا الله	Ve kâsidu bâbike lê yehîbu yê Allâh	Ve ey Allah'ın kapına yönelen hüsrana uğramaz.
نفسٌ مكروبہ	Nefsûn mekrûbêh	Sıkıntıda olan nefis
من أمة سيدنا محمد المصطفى	Min ummeti seyyinê Muḥemmedin il-Musaṭafê	Önderimiz Hz. Muhammed Mustafa'nın ümmetindedir.
رحم الله لمن دعي له بالفراخ	Raḥimallahu li men de'ê lehû bil farâc	Allah aydınlık ile dua edenlerden razı olsun.
اللهم يا قريب الفرج	Allahumme ye qarîbel farac	Ey aydınlığı yakın olan Allah'ım
و يا من بيده مفاتيح الفراخ	Ve yê men biyedihî mefâtiḥu il- far'âc	Ve ey aydınlık anahtarları elinde olan Allah'ım
اللهم فرجك قريب	Allahumme faracuke qarîb	Allh'ım aydınlığın yakındır.
و قاصدُ بابك لا يخيبُ يا الله	Ve kâsidu bâbike lê yehîbu yê Allâh	Ve ey Allah'ın kapına yönelen hüsrana uğramaz.

نفسٌ مكروبُه	Nefsûn mekrûbêh	Sıkıntıda olan nefis
من أمة سيدنا محمد المصطفى	Min ummeti seyyinê Muḥemmedin il-Musaṭafê	Önderimiz Hz. Muhammed Mustafa'nın ümmetindedir.
رحم الله لمن دعي له بالفراخ	Raḥimallahu li men de'ê lehû bil farâc	Allah aydınlık ile dua edenlerden razı olsun.
اللهم فرِّج عَنَّا و عَنهُ	Allahumme farric 'ennê ve 'enhu	Ey allah'ım bizlere ve ona aydınlık kıl.
و عن جميع المسلمين أجمعين	Ve 'en cemi'il muslimine ecme'in	Ve bütün müslümanlara
آمين و الحمد لله رب العالمين	Êmîn ve elḥemdu lillahi rabbil 'elemîn	Amin. Hamd alemlerin rabbi olan Allah'a olsun.
الفاتحة مع الصلوات	El-fêtiḥe me'e es-salevêt	Fatiha ile beraber salavat okuyun. ⁴⁸

Dua içerisinde yer alan “de'ê lehû” cümlesi, dua isteyen kişi erkek olursa kullanılır. Şayet sıkıntıda kişi bayan olursa “de'ê lehê” olarak, toplumsal bir sıkıntı için okunduğunda ise “de'ê lenê” şeklinde okunmaktadır.

1.3.8. Kâsîdît il-Taravîḥ (Teravîh Kasidesi)

Türkiye'nin birçok şehrinde ramazan ayında teravîh namazının rekât aralıklarında ve namaz sonunda çeşitli kasideler okunmaktadır.⁴⁹ Siirt ilinde kendine has ramazan ayı teravîh namazı kasidesi bulunmaktadır. Aşağıdaki tabloda bu kültür unsuru aktarılacaktır:

Siirt Arapçası	Transkripsiyon	Türkçe
يا حَنَّانُ يا مَنَّانُ	Ye ḥennên ye mennên	Ya hannan ya mennan
يا ذا الِ جُودِي و الإحسان	Ye wel cudî ve l-ihsên	Ey cömertlik ve ihsan sahibi

⁴⁸ Arıttürk, *Siirt ile İlgili Anekdotları-III*, 87-88.

⁴⁹ Arıttürk, *Siirt ile İlgili Anekdotları-III*, 79.

سَبَّتْ قَلْبُنَا عَلَا الْإِيمَانِ	Sebbit ƙalbine ‘ele l-îmên	Kalbimizi iman üzere sabit kıl.
نَرْجُو عَفْوُكَ وَ الْغَفْرَانَ	Nercu ‘efvek ve l-ğufrân	Affını ve mağfiredini istiyoruz.
يَا مُؤَيَّتْ يَا مَبْعَثْ	Yê mueyyet yê mubeccet	Ya müeyyet ye mubeccet
إِشْفَعْ لَنَا فِي الْمِيزَانِ	Îşfe’ lênê fil mîzên	Mizanda bizlere şafaat eyle
مَرْحَبَا مَرْحَبَا	Marhaba marhaba	Merhaba merhaba
شَهْرُ رَمَازَانَ مَرْحَبَا	Şahru ramazân marhaba	Ramazan ayı merhaba
مَرْحَبَا مَرْحَبَا	Marhaba marhaba	Merhaba merhaba
شَهْرُ الصِّيَامِ مَرْحَبَا	Şahru îl-siyêm marhaba	Oruç ayı merhaba
أَوَّلُ هُوَ آخِرُ هُوَ	Evvel hû êhir hû	Evvel de ahir de odur
ظَاهِرُ هُوَ بَاطِنُ هُوَ	Wahir hû bâtin hû	Zahir de batın da odur
قُلْ يَا هُوَ يَا هُوَ يَا مَنْ هُوَ	Ƙûl yê hû yê hû yê men hû	Deki: o, o, o, kimdir?
حَقُّ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ	Ĥaƙ lê ilêhe illallah	Kendisinden başka ilah olmayan hâk’tır.
صَلَّى اللَّهُ وَ سَلَّمَ	Sallallah ve sellim	Salat ve selam olsun
عَالَا نَوْرُ النَّبِيِّ	‘Êlê nûr îl-nêbî	Nebi’nin nuru üzerine
أَحْمَادُ الْمُصْطَافِيِّ سَيِّدِ الْمُرْسَلِينَ	Eĥmêd îl mustafe seyyid ul-mursêlin	O, ki Peygamberlerin önderi ahmed, Mustafa’dır
حَقُّ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ	Ĥaƙ lê ilêhe illallah	Kendisinden başka ilah olmayan hâk’tır.
مُحَمَّدُ رَسُولُ اللَّهِ	Muĥemmed rasulullah	Muhammed (sav.) onun elçisidir.
إِلَٰهٌ وَاحِدٌ أَحَدٌ صَمَدٌ	Îlahun vêhidun êhêdûn sâmede	O, bir, tek ve Samet’tir
حَيٌّ قَيُّمٌ دَائِمٌ أَبَدٌ	Hêyyun ƙayyumun deimûn êbede	Diri, kendi zatiyla ayakta duran ve ebede kadar daimi olandır.
شَفِيعُ الْخَلْقِ فِي الْمَحْشَرِ	Şefi’ul ĥalkı fi îl-maĥşar	Mahşerde herkeze şafaatçı

محمد صاحب الممباز	Muḥemmed saḥibul mambâr	olacak kişi: mimberin sahibi Muhammed (sav.)’tir
أبو بكر عمر عثمان	Ebu bekîr ‘Imar ‘İsmên	Ebu bekir, Ömer, Osman
إمام المتقين الحيدار	imêmul mutteki il-ḥeydêr	Muttakilerin imamı (Hz. Ali) haydar.
شفيع الخلق في المحشار محمد صاحب الممباز	şefi’ul ḥalkı fi il-maḥşar Muḥemmed saḥibul mambâr	Mahşerde herkeze şefaatçi olacak kişi: mimberin sahibi Muhammed (sav.)’tir
أبو بكر عمر عثمان	Ebu bekîr ‘Imar ‘İsmên	Ebu bekir, Ömer, Osman
إمام المؤمنين الحيدار	İmêmul muminin il-ḥeydêr	Müminlerin imamı (Hz. Ali) haydar.

Siirt ili ve Rıstâk bölgesi köylerinde ramazan ayının tümünde teravîh namazlarında bu kaside toplu olarak söylenmektedir. Sözlerin tümünün aynı kalmasına karşın ramazan ayının son 15 gününde kaside içerisindeki “merhaba, merhaba” bölümleri “elveda, elveda” olarak okunmaktadır.⁵⁰ Bu kasidenin bitiminden sonra ise imam dua eder. Akabinde ise müezzin, vitir namazının kılınması için kamet getirir.

Ramazan ayında teravîhlerden sonra söylenen bu kaside, cami içerisinde cemaatin büyük çoğunluğunun iştirakı ile gerçekleşmektedir. Bu şekilde icra edilmesindeki kasıt, halkın birlik ve beraberliğini pekiştirmek ve aralarındaki muhabbet bağına artırmak olduğu düşünülmektedir.

Hâlihazırda unutulmak üzere olan bu kültürel değerler bir milletin, ırkın ve dinin önemli yansıtıcı unsurları olmaları sebebiyle bu çalışmada Siirt/merkez ve Rıstâk bölgesinde yer alan mahallî Arapların sözlü kültür unsurları ele alındıktan sonra lehçenin bölge içerisindeki farklılıklarına değinilecek ve Fasîh Arapça ile olan yakınlığını ispat etmek amacıyla tablolar halinde mukayeseler yapılacaktır.

1.4. Siirt Arapçasının Genel Özellikleri

Her dil ve lehçenin kendine özgü özellikleri bulunmaktadır. Bu özellikler o toplumun içerisinde bulunduğu durum ve şartlara göre oluşmaktadır. Bu oluşumun yeni kelimeler türetme veya başka bir dilden alıntı yapılarak elde edildiği bu kelimelerin kullanımı esnasında açıkça ortaya çıkmaktadır. Zaman içerisinde alıntı

⁵⁰ Arıtürk, *Siirt ile İlgili Anekdotları-III*, 80.

yapılan söz dizeleri, o dilin kendi kelimesi gibi kullanılıp onunla özdeşleşir. Bu durum ileriki dönemlerde dilin veya lehçenin tamamen yozlaşmasına sebep olabilmektedir.⁵¹ Bu sorunu yaşayan lehçelerden biri de Siirt Arapçasıdır. Siirt Arapçası bazı yapısal bozulmalara rağmen esasında Arapçadan kopmamıştır. Siirt/merkez ve Rıstâk yöresinde yer alan yerleşim yerlerinde konuşulan bu lehçede, “sosyal iletişim ve etkileşimden kaynaklı” sorunlar yaşanmıştır. Ancak bu sorunlara rağmen Siirt Arapçasını konuşup anlayan kişilerin, farklı bölgelerde yer alan Araplarla iletişimlerini nispeten daha kolay sağladıkları aktarılmaktadır.⁵²

Siirt Arapçasının karakteristik özellikleri:

- a. Varlığını konuşarak devam ettirmektedir.
- b. Birlikte yaşadığı ve bölgeye hâkim olan dillerden olan Türkçe ve Kürtçeden Siirt Arapçasına birçok kelime geçmiştir.
- c. Lehçenin fonetik, morfolojik ve sentaks açısından kendine has birtakım özellikleri ve Fasih Arapça ile diğer lehçelerden ayrılan bazı özellikleri bulunmaktadır.
- d. Fasih Arapçada yer alan “ث, ذ, ظ, ض” harfleri başka harflere dönüşmüştür. Ayrıca resmi Arapçada yer almayan “ç, g, j, p, o, ö, ü” gibi harfleri barındırmaktadır.⁵³
- e. Anadolu da yer alan birçok Arap diyalektinde olduğu gibi Siirt Arapçasında da imâle kullanımı yaygındır.⁵⁴
- f. Siirt Arapçası yazılı bir dile sahip olmadığı için yeniliklere karşı kendini muhafaza edememiştir. Bu nedenle lehçeye Türkçe Kürtçe ve Süryanice seslerin girmesi engellenememiştir. Dillerin etkileşimi ise tabii bir olgudur.
- g. Siirt Arapçası, genel özellikleri itibariyle, Mardin ve Suriye lehçelerine yakın olduğu kabul edilmektedir.⁵⁵
- ğ. Muhatap sigalarında ve müfred mütekellim sigasında fiile bitişen muttasıl merfû zamirden dolayı (ضرب) (yazdı) fiilinin sonundaki (ب) (be) harfi (p) sesine dönüştürülerek (warap) şeklinde telaffuz edilmektedir.⁵⁶

⁵¹ Akay, “Geçmişten Günümüze Siirt Arapçası”, 52.

⁵² Akay, “Geçmişten Günümüze Siirt Arapçası”, 53.

⁵³ Cengiz, “Türkçenin Siirt Arapçasına Etkisi”, 714-718.

⁵⁴ Akay, “Geçmişten Günümüze Siirt Arapçası”, 54.

⁵⁵ Mehmet Şirin Çıkar, Abdulhadi Timurtaş, “Siirt ve Yöresinde Kullanılan Arapçanın Temel Özellikleri”, *Nüşa Şarkıyat Araştırmaları Dergisi*, 9/28, (2009), 107; Akay, “Geçmişten Günümüze Siirt Arapçası”, 55.

⁵⁶ Cengiz, “Siirt Arapçasının Zamana Karşı Direnen Yüzü Olarak Fiiller”, 338; M. Şefik Görgin, *Arapça Qeltu Lehçesi ‘Arabi’l-Welêyé Siirt Arapçası*, (Kocaeli: Özlem Ofset Matbaa, 2014), 23.

Sonuç olarak Siirt Arapçası lehçesinin göstermiş olduğu bu değişim dilde oluşan bir bozulmanın değil aksine gelişme ve ilerleme olarak yorumlanmıştır.⁵⁷

1.4.1. Siirt Arapçasının Fonetik Yapısı

Fonetik/ses bilim, “seslerin nasıl meydana getirildiğini, ne gibi nitelikleri olduğunu, ses dalgalarıyla aktarılacak dinleyene nasıl ulaştığını, dinleyenin bu sesleri nasıl algıladığını”, kısacası dilin ses yönünü inceleyen bir bilimdir.⁵⁸

Birçok lehçede olduğu gibi Siirt Arapçasında da coğrafi çevrenin değişmesi, toplumsal durumların çeşitliliği ve sosyal etkileşimden kaynaklı birtakım fonetik farklılıklar oluşmuştur. Yöre halkı telaffuzu kolaylaştırmak için Arapçada bulunan “ض, ظ, ذ, ث” harflerinin yerine Latin alfabesinde yer alan “v” veya “f” harflerini kullanmaktadırlar.⁵⁹ Ayrıca Fasih Arapçada yer almayan “ç, g, o, p, j, ö, ü” harflerini ödünç alıp kullanmışlardır.⁶⁰

Aşağıdaki tabloda (ث) harfinin, (ف) harfine dönüşümünü ortaya koyan örnekler verilecektir.

Siirt Arapçası	Fasih Arapça	Transkripsiyonu	Türkçesi
فعليب	ثعلب	Fí'lép	Tilki
فاني	ثلاث	Fefé	Üç
فلج	ثلج	Felç	Kar
فنتين	اثنتين	Fíntejn	İki (B.)
افنين	اثنين	Ífnejn	Pazartesi veya iki (E.)
فلفان	ثلاثاء	felefên	Salı
فوم	ثوم	Fûm	Sarımsak
برغوف	برغوث	Bergûf	Pire
فقيل	تقيل	Fekîl	Ağır
أكفر	أكثر	Akfar	Daha çok
بعاف	بعث	Be'êf	Gönderdi.
افليفين	ثلاثين	Ífléfm	Otuz
افمينين	ثمانين	Ífményîn	Seksen

⁵⁷ Acat, “Anadolu’da Konuşulan Arap Dialektleri Üzerine Avrupa ve Türkiye’de Yapılan Çalışmalar”, 9.

⁵⁸ Akay, “Geçmişten Günümüze Siirt Arapçası”, 61.

⁵⁹ Mehmet Şirin Çıkar, Timurtaş, “Siirt ve Çevresinde Konuşulan Arapça”, 208.

⁶⁰ Cengiz, “Siirt Arapçasını Yaşatmak”, 229.

Tablodaki kelimelerde yer alan “ث” harfinin, “ف” harfine dönüştüğü görülmektedir.

Aşağıdaki tabloda (ذ) harfinin, (و) harfine dönüşümünü ortaya koyan örnekler verilecektir.

Siirt Arapçası	Fasih Arapça	Transkripsiyonu	Türkçesi
ويپ	ذئب	Vîp	Kurt
ونبي	ذنب	Venebé	Kuyruk
اوين	اذن	Ívén	Kulak
نوير	نذر	Nívér	Adak
كوب	كذب	Kívp	Yalan
آوا	هذا	Êve	Bu (E.)

Tablodaki kelimelerde yer alan “ذ” harfinin, “و” harfine dönüştüğü görülmektedir. Bu iki harf arasında gerçekleşen değişim sebebinin, harflerin mahreçlerinin yakınlığı olduğu düşünülmektedir.⁶¹

Aşağıdaki tabloda (ظ) harfinin, (و) harfine dönüşümünü ortaya koyan örnekler verilecektir.

Siirt Arapçası	Fasih Arapça	Transkripsiyonu	Türkçesi
وهاور	ظهر	Vahôr	Sırt
ولام	ظلام	Valâm	Karanlık
ولي	ظل	Vallê	Gölge
نويف	نظيف	Navîf	Temiz
عوام	عظام	‘Avâm	Kemik

Gerçekleşen bu değişimin mahreç yakınlığı veya tahfitten dolayı yapılmış olduğu düşünülmektedir.

Aşağıdaki tabloda (ض) harfinin, (ف) harfine dönüşümünü ortaya koyan örnekler verilecektir.

Siirt Arapçası	Fasih Arapça	Transkripsiyonu	Türkçesi
وراپ	ضرب	Varâp	Vurdu.
ورس	ضرس	Vars	Diş
واوو	وضوء	Vavû	Abdest
ويعا	ضيعة	Vay’â	Köy

⁶¹ Cengiz, “Siirt Arapçasını Yaşatmak”, 233.

بيو	بيض	Bayva	Yumurta
عريو	عريض	'Arîv	Geniş

Hadis bilginlerinin sahih kabul etmemelerine rağmen hadis külliyatlarında yer alan “انا أفصح من نطق بالضا ض بيد أي من قريش” (Ben dad farfini (Arapça'yı) en fasih konuşanım. Üstelik ben Kureyşliyim.)⁶² hadisine ve Arap diline ad olacak (luğatu dad) kadar önemli olan bir harfin yok sayılırcasına (و) harfine dönüştürülmesindeki asıl sebebin (ض) harfinin telaffuzunun lisana ağır gelmesi olarak düşünülmektedir.⁶³

1.4.1.1. Siirt Arapçasında İmâle

“Bir şeyi bir tarafa doğru eğmek, yatırmak, meylettirmek” anlamına gelen imâle, meyl kökünden türemiştir. Sarf ve kıraat ilimlerinde ise “fethayı kesreye ve (elif)'i (yâ)'ya” yaklaştırarak okumaktır.⁶⁴

Birçok Arap ve Anadolu Arap lehçelerinde olduğu gibi Siirt Arapçasında da imâlenin kullanımı oldukça yaygındır.⁶⁵ Aşağıdaki tabloda Siirt Arapçasında kullanılan imâleli kelimeler sunulacaktır:

Siirt Arapçası	Transkripsiyon	Türkçe
مليكي	Meleyké	Melekler
جيميح	Céméh	Cami
مدرسي	Medresé	Medrese/Okul
رحمي	Rahmé	Rahmet
سلامي	Selemé	Selamet
كويي	Kívbé	Yalan
داري	Deré	Bir Ağaç
سمكي	Semeké	Bir Balık
غنمي	Ğenemé	Bir Koyun
حمامي	Hemémé	Bir Güvercin
امين	Émîn	Amin
ايكي	Éké	Öylesine
ورقايي	Varağayé	Yaprak

⁶² İsmail b. Muhammed el-'Aclûnî, “Keşfü'l-hafâ' ve Müzîlû'l-İlbâs 'amme İştehere mine'l-Ehâdis 'alâ Elsineti'n-Nâs, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, (Beyrut: 1988). 1/200-201.

⁶³ Çıkar, Timurtaş, “Siirt ve Çevresinde Konuşulan Arapça”, 209.

⁶⁴ Akay, “Geçmişten Günümüze Siirt Arapçası”, 89.

⁶⁵ Akay, “Geçmişten Günümüze Siirt Arapçası”, 90.

Tablodan da anlaşılacağı üzere Siirt Arapçasında yaygın olarak kullanılan imâle harfinin, kelimenin başında, ortasında veya sonunda olması açısından hiçbir farklılık yoktur.

1.4.2. Siirt Arapçasının Morfolojik (Gramer) Yapısı

Siirt Arap diyalektinde kullanılan isimlerden olan ism-i alet, ism-i zaman, ism-i mekân kalıpları Fasih Arapçadaki yapılarına uygun şekilde kullanılmaktadır. İsm-i mevsuller nadiren de olsa kullanılırlar. Örneğin Siirtlilerin kullanmış olduğu “سبحان الذي” *sıbhâni'l-lezi* (ne olur ne olmaz) deyiminde ismi mevsul kullanımı görülmektedir. Ancak ism-i tasğirler kullanılmaz.⁶⁶

Siirt Arapçasında yer alan isimlerin müfred, tesniye ve cem' (tekil, ikil ve çoğul) kullanımı bulunmaktadır. Ancak tesniye ve cem' sigalarında (ref', nasb ve cer) halleri, nasb halindeki şekil ile kullanılmaktadır.⁶⁷ Aşağıdaki tabloda bu durum örneklendirilmiştir.

Fasih Arapça	Siirt Arapçası	Transkripsiyon	Türkçesi
جاء رجلان	جا رجلين	Cê racleyn.	İki adam geldi.
لي ولدان	لي ولدين	Lî veledayn.	İki çocuğum var.
أخذت قلمين	أخوت قلمين	Ehvetu kelemeyn.	İki kalem aldım.
الأولاد يلعبون	الأولاد يلعبوا	Îl evlêd i-yîl'ebu.	Çocuklar oynuyorlar.
المؤمنون يؤمنون	المؤمنين يؤمنوا	Îl mî'mînîyn i-yî'mînû.	Müminler iman ederler.

Tablodan anlaşılacağı üzere Fasih Arapçada ref' halinde kullanılan “جا رجلين” ve “لي ولدين” örnekleri, Siirt Arapçasında nasb halinde kullanılmıştır. Ayrıca tesniye kelimelerin nasb halinde, sondaki “kesreli nun”un, “sakin” olarak kullanıldığı, cem' olan kelimelerde ise sondaki “fethalı nun”un hafzedildiği görülmektedir.

Siirt Arapçasında yer alan fiiller, Fasih Arapçada yer aldığı gibi mazi (geçmiş zaman), muzari (şimdiki, gelecek ve geniş zaman) ve emir sigalarında çekimlenmektedir. Aralarındaki tek farklılık tesniye sigası yerine cemi' sigasının kullanılmasıdır.⁶⁸ Aşağıdaki tabloda Siirt Arapçasındaki mazi fiil çekimleri ele alınacaktır.

Zamirler	Müfred	Siirt Arapçası (Transkripsiyon)	Cemi	Siirt Arapçası (Türkçesi)
----------	--------	------------------------------------	------	---------------------------

⁶⁶ Cengiz, “Siirt Arapçasını Yaşatmak”, 241.

⁶⁷ Cengiz, “Siirt Arapçasını Yaşatmak”, 241-242.

⁶⁸ Cengiz, “Siirt Arapçasını Yaşatmak”, 249.

Gaib	أَكَلْ	Ekêl (o (e.) yedi)	أَكَلُوا	Ekelu (onlar (e.) yediler)
Gaibe	أَكَلِيَتْ	Ekelêt (o (b.) yedi)	أَكَلُوا	Ekelu (onlar (b.) yediler)
Muhatab	أَكَلْتِ	Ekelt (sen (e.) yedin)	أَكَلْتَيْنِ	Ekeltén (siz (e.) yediniz)
Muhataba	أَكَلْتِ	Ekelti (sen (b.) yedin)	أَكَلْتَيْنِ	Ekeltén (siz (e.) yediniz)
Mütekellim	أَكَلْتُ	Ekeltu (ben yedim.)	أَكَلْنَا	Ekelnê (biz yedik.)

Tabloda da görüldüğü gibi Siirt Arapçasında mazi fiilinin tesniye sigasının kullanılmamaktadır. Ayrıca gaib ve muhatab çoğul sigalarında müzekker-müennes ayırımı yapılmadığı görülmektedir.⁶⁹

Mazi sigası için aktarılan bu kurallar muzâri fiil için de geçerlidir. Aşağıdaki tabloda Siirt Arapçasındaki muzâri fiil çekimleri ele alınacaktır.

Zamirler	Müfred	Siirt Arapçası (Transkripsiyon)	Cemi	Siirt Arapçası (Türkçesi)
Gaib	يَكْسَاوِر	Yıksôr (o (e.) kırıyor)	يَكْسِرُو	Yıksıru (onlar (e.) kırıyor)
Gaibe	تَكْسَاوِر	Tıksôr (o (b.) kırıyor)	يَكْسِرُو	Yıksıru (onlar (b.) kırıyor)
Muhatab	تَكْسَاوِر	Tıksôr (sen (e.) kırıyorsun)	تَكْسِرُو	Tıksıru (siz (e.) kırıyorsunuz)
Muhataba	تَكْسِرِي	Tıksıri (sen(b.) kırıyorsun)	تَكْسِرُو	Tıksıru (siz (b.) kırıyorsunuz)
Mütekellim	اَكْسَاوِر	Aksôr (ben kırıyorum)	نَكْسَاوِر	Nıksôr (ben kırıyorum)

Bu tablodan muzari fiillerde tesniye kipinin kullanılmadığı bunun yanı sıra gaib ve muhatab çoğul sigalarının daima müzekker olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır.⁷⁰

Aşağıdaki tabloda Siirt Arapçasındaki emir fiil çekimleri ele alınacaktır.

Zamirler	Müfred	Siirt Arapçası (Türkçesi)	Cem'	Siirt Arapçası (Türkçesi)
Gaib	هي يفحاك	Hey yífhêk (o (e.) gülsün)	هي يفحكوا	Hey yífheku (onlar (e.) gülsünler)
Gaibe	هي تفحاك	Hey tífhêk (o (b.) gülsün)	هي يفحكوا	Hey yífhekû (onlar (b.) gülsünler)
Muhatab	إفحك	Ífhêk (sen (e.) gül)	إفحكوا	Ifhekû (siz (e.) gülün)
Muhataba	إفحكِي	Ífhêkî (sen (b.) gül)	إفحكوا	Ifhekû (siz (b.) gülün)

⁶⁹ Cengiz, “Siirt Arapçasını Yaşatmak”, 249.

⁷⁰ Cengiz, “Siirt Arapçasını Yaşatmak”, 250.

Mütekellim	هي أفحاك	Hey efhêk (ben güleyim)	هي نفحاك	Hey nıfêk (biz gülelim)
-------------------	----------	-------------------------	----------	-------------------------

Tabloda görüldüğü üzere mazi ve muzâri fiillerde olduğu gibi emir fiillerinde de tesniye sigalarının kullanılmadığı, gaib ve muhatab sigalarının cemi kiplerinin daima müzekker olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca emr-i gaib sigası oluşturmak için kullanılan “لام الامر” (emir lamı) yerine Siirt Arapçasında “خي” (Hey) kelimesi kullanılmaktadır.⁷¹

Siirt Arap diyalektinde cer harfleri olarak “ب، من، علي، في” harfleri kullanılır. Kasem (yemin) harfleri olarak “و، ب، ت” harflerine ilaveten “في ve حق” kelimeleri de kullanılır. İstisna edatları olarak “إلا، غير،” nida harfi için de “ها” edatı kullanılmaktadır.⁷²

1.4.3. Siirt Arapçasının Cümle Yapısı

Siirt Arapçasında kullanılan cümleler, Fasih Arapçada olduğu gibi isim ve fiil cümlesi olarak iki kısma ayrılmaktadır. Bu cümleler, kullanım şekilleri itibariyle Fasih Arapçaya benzerlik göstermektedir. Çünkü genellikle isim cümleleri isimle, fiil cümleleri de fiille başlamaktadır.⁷³

1.4.3.1. İsim Cümleleri

Siirt Arapçasında kullanılan isim cümleleri iki isim veya bir isim ve fiille oluşmaktadır. Ancak yaygın olan kullanım bir isim ve fiille olan kullanım şeklidir.⁷⁴ Aşağıdaki tabloda Siirt Arapçasında kullanılan isim cümlelerine örnekler verilmiştir.

Siirt Arapçası	Transkripsiyon	Türkçe
علي رد البيت	‘Eli radd il-beyt.	Ali eve döndü.
مامت اكال اكيل	Mêmet ekêl ekêl.	Mehmet yemek yedi.
عمار قرا كتيبتي	‘Imar qarâ kitébé.	Ömer kitap okudu.
عيشا لعبت أخو	‘Eyşe le’bét ehuve.	Ayşe kardeşini oynattı.
صناور فریت في الهوا	Sannôra ferrét fil-heve.	Kedi havaya uçtu.
الفراس عدي	Íl-Faras ‘ídî.	At koştu.

Tablodan anlaşılacağı üzere Siirt Arapçasında kullanılan isim cümlelerinin birçoğu isim ve fiilden oluşmaktadır.

⁷¹ Cengiz, “Siirt Arapçasını Yaşatmak”, 251.

⁷² Cengiz, “Siirt Arapçasını Yaşatmak”, 251-252.

⁷³ Cengiz, “Siirt Arapçasını Yaşatmak”, 252.

⁷⁴ Çıkar, Timurtaş, “Siirt ve Çevresinde Konuşulan Arapça”, 216.

1.4.3.2. Fiil Cümleleri

Siirt Arapçasında kullanılan fiil cümleleri en az bir fiil ve bir isimden oluşmaktadır.⁷⁵

Aşağıdaki tabloda Siirt Arapçasında kullanılan isim cümlelerine örnekler verilmiştir.

Siirt Arapçası	Transkripsiyon	Türkçe
قمت من نوم	Qımtu mín-nevm.	Uykudan uyandım.
صببت مِي	Sabbaytu mayyé.	Su döktüm.
برمت وهري	Baramtu wahrî.	Sırtımı döndüm.
لبست حويسي	Líbistu hevîsî.	Elbiselerimi giydim.
عديت في الصاحا	'ídîtu fîl-sâhâ	Sahada koştum.
اكلت اكلي	Ekeltu eklî	Yemeğimi yedim.
اتمشتيت في الطريق	Îtmeşseytu fil-ţarîk	Yolda yürüdüm.

1.4.4. Siirt Arapçasında İ'râb

Kelimelerin son harflerinin telaffuz edilmediği Siirt Arapçasında hareke veya hazif ile yapılan i'raktan bahsetmek mümkün değildir. Ancak harf ile yapılan i'raktan bahsedilebilir. Bu konuda en kolay yolu seçen Siirt Arapları, kelimenin cümledeki konumu değişse bile i'rabını değiştirmemişlerdir.⁷⁶

1.4.4.1. Siirt Arapçasında Tesniyenin İ'râbı

Fasih Arapçada yer alan tesniye kelimeler, ref⁷ halinde ا (elif), nasb ve cer hallerinde ise ي (yâ) ile i'rablanırlar. Siirt Arapçasında yer alan kelimeler ise her üç durumda da ي (yâ) ile i'rablanmaktadırlar.⁷⁷ Aşağıdaki tabloda buna örnek verilmiştir.

İ'rab durumları	Siirt Arapçası	Transkripsiyon	Türkçe
Ref ⁷	راح فايعلين	Râh fé'îleyn.	İki işçi gitti.
Nasb	قتلت رجلين	Qeteltu racleyn.	İki adam öldürdüm.
Cer	قبلت من استادين	Qíbîltu mín- îstêdeyn.	İki Hocamdan kabul ettim.

⁷⁵ Çıkar, Timurtaş, "Siirt ve Çevresinde Konuşulan Arapça", 217.

⁷⁶ Cengiz, "Siirt Arapçasını Yaşatmak", 252.

⁷⁷ Cengiz, "Siirt Arapçasını Yaşatmak", 253.

Tabloda görüldüğü üzere tesniyeler her üç i‘rab durumunda da ي (yâ) ile i‘rablanmıştır.

1.4.4.2. Siirt Arapçasında Cemi Müzekker Salimin İ‘râbı

Resmî Arapçada cemi müzekker salim ref halinde و (vav), nasb ve cer halinde ise ي (yâ) ile i‘rablanmaktadır. Siirt Arapçasında ise tesniyede olduğu gibi her üç halde de ي (yâ) ile i‘rablanmaktadır.⁷⁸ Aşağıdaki tabloda buna örnek verilmiştir.

İ‘rab durumları	Siirt Arapçası	Transkripsiyon	Türkçe
Ref	شفييرين التموا	Şiférîn il-temmu.	Şoförler toplandı.
Nasb	اكلت المستويين	Ekeltu il-místiviyîn.	Pişmişleri yedim.
Cer	عجزت من الكويين	‘Íciztu mín il-kívvébîn.	Yalancılardan bıktım.

1.4.4.3. Siirt Arapçasında Esmâ-i Sitte’nin (altı isim) İ‘râbı

Fasih Arapçada yer alan Esmâ-i Sitte (altı isim) harf ile i‘rablanmaktadır. Bu kelimeler cümledeki konumuna göre ref halinde و (vav), nasb halinde ا (elif), cer halinde ise ي (yâ) ile i‘rablanmaktadır. Esmâ-i Sitte’nin Siirt Arapçasındaki kullanımı farklılık göstermektedir. Zira bunlar her üç durumda da و (vav) ile i‘rablanmaktadırlar.⁷⁹ Bu altı isim “أب، أخ، حم، هن، ذو، فو” kelimeleridir. Siirt Arapçasında kullanılan bu altı isimden “ذو” yerine *saḥop* (*sahip*), “فو” yerine ise “فم”/fîm (ağız) kelimeleri kullanıldığı için normal müfred isimler gibi i‘rablanmaktadırlar. “هن” kelimesi ise Siirt Arapçasında kullanılmamaktadır. Geriye kalan üç isim ise Fasih Arapçadaki esmâ-i sitte (altı isim) gibi i‘rablanmaktadır. Aşağıdaki tabloda buna örnek verilmiştir.

İ‘rab durumları	Siirt Arapçası	Transkripsiyon	Türkçe
Ref	آك أو أبوك أو أخوك أو حموك	Âk û ebûk û eḥûk û ḥemûk.	O, senin baban, kardeşin ve kayınpederindir.
Nasb	أريت أبوك أو أخوك أو حموك	Araytu ebûk û eḥûk û ḥemûk.	Babanı, kardeşini ve kayınpederini gördüm.
Cer	بعثت من أبوك أو أخوك أو حموك	Bí’ittu mín ebûk û eḥûk û ḥemûk.	Babandan, kardeşinden ve kayınpederinden

⁷⁸ Cengiz, “Siirt Arapçasını Yaşatmak”, 253.

⁷⁹ Cengiz, “Siirt Arapçasını Yaşatmak”, 253.

			uzaklaştım.
--	--	--	-------------

Tabloda da görüleceği üzere bu altı isimden sadece üç tane kullanılmakta ve bu isimlerin her üç durumdaki i'rabı و (vav) ile uygulanmaktadır.⁸⁰

1.4.4.4. Siirt Arapçasında İşaret Zamirleri

Siirt arapçasında kullanılan işaret zamirleri uzak ve yakını ifade etmede farklılık göstermektedir. Yakın ve uzak gösterimli işaret zamirlerinde tesniye ve çoğul kelimeler tek lafızla ifade edilmektedir. Yakın gösterimlide kullanılan eril/tekil ve dişil/tekil ayrı lafızlarla ifade edilirken uzak gösterimlide kullanılanlar tek lafızla kullanılırlar.⁸¹

Yakını gösteren işaret zamirleri:

	Siirt Arapçası	Türkçesi
Tekil/eril	Êve	Bu, şu
Tekil/dişil	Êvi	Bu, şu
Tesniye/E	Evlé	Bunlar, şunlar
Tesniye/B	Evlé	Bunlar, şunlar
Cem'/E	Evlé	Bunlar, şunlar
Cem'/B	Evlé	Bunlar, şunlar

Tablodan da anlaşılacağı üzere tesniye ve cem' kullanımını aynı, tekil kullanımın ise farklı olduğu açıklanmıştır.

Uzağı gösteren işaret zamirleri:

	Siirt Arapçası	Türkçesi
Tekil/eril	Âk	O
Tekil/dişil	Âk	O
Tesniye/E	Âvlök	Onlar
Tesniye/B	Âvlök	Onlar
Cem'/E	Âvlök	Onlar
Cem'/B	Âvlök	Onlar

⁸⁰ Cengiz, "Siirt Arapçasını Yaşatmak", 254.

⁸¹ Görgin, "Dilimizin Yeri ve Grameri", *Siirt Arapçası*, ed. Adnan Memduhoğlu, (İstanbul: Beyan Yayınları, 2020), 165.

Bu tablodan tekil siğaların eril ve dişilde aynı lafızla kullanıldığı görülmektedir. Aynı şekilde tesniye ve cem' sigalarının eril ve dişilinde tek lafızla ifade edildiği anlaşılmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

SİİRT ARAPÇASINDA KULLANILAN SÖZLÜ KÜLTÜR ÜRÜNLERİ

İnsanlık tarihindeki kültürlerin doğması, ilerleme kat etmesi ve gelişmesi, söz ile olmuştur. Bu sözler, yazının bulunmasıyla birlikte unutulmaması ve gelecek kuşaklara aktarılması gayesiyle kaleme alınmaya başlanmıştır. Bu sebeple kültür üzerine yapılan değerlendirmeler, yazılı ve sözlü kültür olmak üzere iki alt başlıkta ele alınmaktadır.⁸²

Sözlü kültür, “sözlü olarak aktarılan kültür öğelerinin tamamı” diye tarif edilmektedir. Sözlü kültür geleneği, insanların inanç dünyasını şekillendiren ve inançları ile şekillenen bir yapıya sahiptir. “Sözlü edebiyat” kavramı içine giren söz varlıkları; ninniler, türküler, atasözleri, ağıtlar, masallar, bilmeceler, tekerlemeler, çeşitli örf ve adetlerde kullanılan içerikleridir. Bunlar toplumun günlük yaşamına sıkı sıkıya bağlı kültür ürünleridir. Eğitim ve eğlendirme amaçları dışında ekonomik, politik ve dinî işlevler de üstlenmişlerdir.”⁸³

2.1. Siirt Arapçasında Kullanılan Atasözleri ve Deyimler

20. yy.’a kadar “mesel, durub-u emsal, darb-ı mesel”⁸⁴ şeklinde kullanılmış olan atasözleri: çeşitli dönem ve bölgelerde “atasözleri, atalar sözleri, atalar sözü, büyükler sözü, darb-ı mesel, deme, demece, deyiş, dimece, durub-u emsal, eskiler sözü, hikmet-ül avam, mesel, meşhur sözler, pend, sanıka, oranlama, özlü söz, özlü sözler, teselleme, ulular sözü”⁸⁵ olarak adlandırılmıştır. Hâlen kullanılmakta olan “atasözü” şekli ise 1965’teki TDK yayınlarından çıkan yeni yazım kılavuzunda görülmektedir.⁸⁶

Atasözlerinin belirgin özellikleri arasında şunlar sıralanabilir: kalıplaşmış ifadeler olmaları, kısa ve özlü ifadeler olmaları, veciz olmaları (az söz ile çok şey ifade etmeleri), genellikle bir cümle halinde kullanılmaları, muhataba öğüt verme

⁸² Halil Bunsuz, “Sözlü Kültür Geleneğinde İslami Unsurlar”, (Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Doktora Tezi 2021), 21.

⁸³ Pertev Naili Boratav, “Folklor ve Edebiyat I”, Adam Yayınları, (İstanbul: 1982), 165-166.

⁸⁴ Şükrü Elçin, “Atalar Sözü Türk Dünyası el Kitabı”, 2.Baskı, (Ankara: TKAE Yayınları) 3/343.

⁸⁵ Hamza Zülfikar, “Ata Sözü Terimi, Kaynağı ve İmlâsı”, *Türk Dili: Aylık Dil Dergisi*, 55/438, (Haziran 1988), 323.

⁸⁶ Zülfikar, “Ata Sözü Terimi, Kaynağı ve İmlâsı”, 326.

anlamı taşımaları ve bir bölgenin toplumsal ve ulusal kimliğini yansıtan sözlü kültür unsuru olmalarıdır.⁸⁷

Atasözlerinde anlatımı daha etkileyici kılmak ve muhatabın dikkatini daha fazla celbetmek için aliterasyon (şiirde ya da düzyazıda ahenk yaratmak amacıyla aynı ses ya da hecenin yinelenmesi), seci, cinas, kinaye, hüsnü-ü talil, mecaz-ı mürsel, tezat, istiare vb. söz sanatları da kullanılabilmektedir.⁸⁸

Deyim ise herhangi bir sözün akıcılığını ve canlılığını yüksek seviyelere çıkarabilen önemli sözlü kültür unsurlarından biridir. İkili ilişkilerde kişinin kendini daha iyi ifade etmesine yardımcı olmaktadır.⁸⁹

Deyimlerin en önemli özelliklerinden biri mecazın kullanımınıdır. Deyimlerde mecazın çok kullanılmasının sebebi ise daha fazla dikkat çekmek, anlatıma güç katmak ve kolay anlatımı sağlamaktır.

Siirt Arapları önemli halk edebiyatına sahiptirler. Ancak toplum arasında en yaygın olarak kullanılan sözlü kültür unsurları atasözleri ve deyimlerdir.⁹⁰

Burada Siirt ve Rıstâk bölgesindeki yerleşim yerleri olan Tillo (Aydınlar), İkizbağlar (Tom), Fersaf, Çatılı (Snép), Hellenzé ve Doluharman'da (Fískén) kullanılan atasözleri ve deyimler incelenecektir. Bu sözlü kültür unsurları ele alındıktan sonra içerisinde yer alan kelimelerin Fasih Arapça ile karşılaştırması yapılacaktır. Bu karşılaştırmaların ele alınmasındaki maksat, Siirt Arapçasının orijinal olana Fasih Arapçaya yakınlığını ve kuvvetli bağımlı ispat etmeye çalışmaktır.

Örnek: 1

Siirt Arapçası	Transkripsiyon	Türkçesi
طَيْرٌ لِي يَنْفِرُوكَ مِنْ رَفُو إِيمْتَسِيك	Ṭayr lé yínfirok mín raffu i yímtísék.	Sürüden ayrılan kuş yakalanır. ⁹¹

Türkçe atasözleri arasında yer alan “Sürüden ayrılanı kurt kapar.” Sözüne yakın bir anlamı ifade eden bu atasözünden kasıt; herhangi bir gruptan ayrılıp, yalnız başına iş tutmaya çalışan kişilerin işlerinde başarılı olamayacaklarını bildirmektir.

⁸⁷ Gazel Gözde Saraç, “Bitlis Yöresinden Derlenen Atasözü ve Deyimlerin Tematik Açından Sınıflandırılması”, (Ankara: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 6-12.

⁸⁸ Ömer Asım Aksoy, “Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü”, (İstanbul: İnkılap Yayınları), 37.

⁸⁹ Seyfettin Altaylı, “Atasözü ve Deyimler Arasındaki Farklar”, *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, 25, (Bahar 2010), 129.

⁹⁰ Timurtaş, “Siirt Arapçasında Halk Atasözleri”, 87.

⁹¹ Hayrettin Elma (D. 1972 Fersaf), ile yapılan 06.13.2021 tarihli mülakat.

Daha çok aile bireylerini bir arada tutmaya çalışan ebeveynlerin kullanmış oldukları bu sözü, öğrencilerin öğrenciler arasındaki bağı kuvvetlendirmek için de kullandığı gözlemlenmektedir.⁹²

Siirt ve Rıstâk bölgelerinde kullanılan bu atasözü bölgenin dinî yapısı hakkında da bilgi vermektedir. Çünkü bu atasözü “Cemaatten ayrılmayın, zira sürüden ayrılanı kurt kapar.”⁹³ Anlamındaki hadis ile birebir örtüşmektedir.

Meselde geçen kelimelerin Fasih Arapçadaki karşılığı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Siirt Arapçası	Transkripsiyon	Fasih Arapçası	Türkçesi
ينفراق	Yínfirôḳ	ينفرق	Ayrılr.
رفو	Raffu	رفه	Sürü
يتمسك	i-yímtísék	يتمسك	Yakalanır.

Tablodan da anlaşılacağı üzere meselde geçen kelimelerin Fasih Arapçaya yakınlığı bulunmaktadır. Bununla birlikte lehçede kullanılan kelimelerin fonetik açıdan Fasih Arapçadan ayrılan yönleri vardır. Aralarındaki bu farklılık genelde kelimelerin kullanımında gerçekleştirilen imâle, hû zamirinin teshil maksadıyla hazfî ve Fasih Arapçada bulunmayan “ô” sesinin eklenmesi şeklinde tezahür etmektedir.

Örnek: 2

Siirt Arapçası	Transkripsiyon	Türkçesi
چخلي ویدی ایسر خيلي ایسر الفعليپ ويلي	Çehlê védî îsîr héli, îsîr îl- fi'lép véli.	Vadi boş oldu mu, tilki vali olur.

Bu meselde liyakatli kişiler bulunmadığı için liyakatsiz kişinin üstünlüğü ele geçirdiği anlatılmak istenmiştir. Türkçede kullanılan “Vadi boş kalınca, tilki orada vali olur.” sözünün anlamını barındırmaktadır.

Meselde geçen kelimelerin Fasih Arapçadaki karşılığı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Siirt Arapçası	Fasih Arapçası	Transkripsiyon	Türkçesi
چخ	وقت	Çehlê	Vakit
ویدی	وادي	védî	Vadi
ایسر	يصرير	Îsîr	Olur

⁹² Nurettin Çiçek, (D. 1993 İkizbağlar/Tom), ile yapılan 08.10.2021 tarihli mülakat.

⁹³ Ebû Dâvûd, “Salât”, 46.

خيلي	خالي	Héli	Boş
فعليب	ثعلب	Fî'lép	Tilki
ويلي	والي	Véli	Vali

Meselde kullanılan “فعليب” kelimesinin Fasih Arapçasında kullanılan peltek “ث” harfinin “ف” harfine değiştiiği, “ويلي”, “خيلي” ve ”ويدي” kelimelerinde imâlenin uygulandığı ve “يصير” kelimesindeki “ص” harfinin, “س” harfine olan fonetik değişim izlenmektedir. Ayrıca “vakit” manasında kullanılan “چخ” kelimesinin Kürtçe’den alıntı yapılarak elde edildiği aktarılmaktadır.

Örnek: 3

Siirt Arapçası	Transkripsiyon	Türkçesi
الجاهل أخ مجنون	Îl céhél u eđu mucnun	Cahil, delinin kardeşidir.

Meselde, “cahil kimselerle tartışmaya girilmemesi gerektiği, aksi takdirde bu kişinin sonucunu düşünmeden olumsuz bir durumu meydana getirebileceği” veciz bir şekilde anlatılmak istenmiştir.

Siirt Arapçasının temel özelliklerinden biri olan imâlenin kullanımını meselde geçen “الجاهل” kelimesinde görmekteyiz.

Örnek: 4

Siirt Arapçası	Transkripsiyon	Türkçesi
ستين سني عسكري أو لا مَرَّتْ إِسْعَرْدِي	Síttín sené ‘eskeriyé û lê mart ís’ırdiyé.	Atmış sene askerlik olsun ama Siirtli eş (b.) olmasın

Bu meselde Siirtli bir bayanla evlenmenin, (zor geçmesiyle bilinen) askerlik vazifesinden bile daha zor geçebileceği bildirilmektedir. Amaç Siirtli bayanla evlenme isteğinde bulunan kişiyi bu düşüncesinden vazgeçirmektir.

Bu meselin hakikatinde anlatılmak istenen Siirtli bir eşin istenmemesi gerektiği değildir. Bu sözün temelinde yatan sebebin yöre içerisindeki yerleşim yerlerindeki kişilerin birbirleriyle laf dalaşına girmeleri ve bunları mesel olarak kullanmalarındır.

Meselde geçen kelimelerin Fasih Arapçadaki karşılığı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Siirt Arapçası	Fasih Arapçası	Transkripsiyon	Türkçesi
ستين	ستين	Síttín	Altmış
سني	سنة	Sené	Sene
عسكري	عسكرية	‘Eskeriye	Askerlik

مرت	مرأة	Mart	Eş (B.)
-----	------	------	---------

Bu meselde “سني” ve “عسكري” kelimelerinin imale ile okunması ve Fasih Arapçadaki “إمرأة” (imraatun) kelimesinin Siirt Arapçasında “مرت” şeklinde ((hemze)’nin hazfedilerek) telaffuz edilmesi lehçesinin göze çarpan özelliklerindedir.

Örnek: 5

Siirt Arapçası	Transkripsiyon	Türkçesi
الله كل عرف في الحَيِّ كل حطَّ إجري في جوف	Alla kıl ‘araf fil heyyé, kıl haṭ icreye fi cevfe	Allah yılanın ne yapacağını biliyordu ki ayaklarını karnının içerisine koymuştur. ⁹⁴

Bu deyim “Allah’ın kötü niyetli kişileri bildiğini ve bunun neticesinde o kişileri kötü fiillerden kısıtlamak veya engellemek için birtakım tasarrufatının olduğunu bildiren” bir sözdür.⁹⁵

Meselde geçen bazı kelimelerin Fasih Arapçadaki karşılığı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Siirt Arapçası	Fasih Arapçası	Transkripsiyon	Türkçesi
حط	حطَّ	haṭ	Koymuş
اجري	رجليها	İcreye	Ayaklar

Tabloda yer alan “حط” kelimesinin Siirt Arapçası kullanımında şeddenin hazfedildiği ve “رجليها” kelimesinden “ها” zamirinin ve “ر” harfinin hazfedildiği, sakın bir harfle başlanılmadığı için de kelimenin başına “vasıl hemzesi” getirildiği izlenmektedir.

Örnek: 6

Siirt Arapçası	Transkripsiyon	Türkçesi
كل بزفو في وچ السمكي كل آليت ألبحاور ما كل هؤ وچي	Kıl bızku fi vıççıs- semeké, kıl êlét îl-baḥôr me kıl hevve vıççî.	Balığın yüzüne tükürmüşler, o ise “deniz yüzümü ıslatamadı” demiş.

Bu sözlü kültür unsurunda anlatılmak istenen “arsız, utanmayan, bildiğini okuyan, verilen nasihatlere kulak asmayan, pişkin kişilerin” vurdumduymaz durumudur.⁹⁶

⁹⁴ Ahmet Gül - Cengiz, “Mardin ve Siirt Yöresinde Kullanılan Arapça Atasözlerinde Kur’ânî Motifler”, 1031.

⁹⁵ Akay, “Siirt Arapçasındaki Deyimler ve Mesellerin Filolojik Özellikleri”, 281.

⁹⁶ Mergen, “Siirtli’nin Gönlünden Diline Yansıyan Atasözleri ve Deyimler”, 47.

Meselde geçen kelimelerin Fasih Arapçadaki karşılığı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Siirt Arapçası	Fasih Arapçası	Transkripsiyon	Türkçesi
بزقو	بصقوا	Bızku	Tükürmüşler
وچ	وجه	Vıç	Yüz
آلت	قالت	Êlét	Demiş
بحاور	بحر	Baħor	Deniz
هو	بَلَّل	Hevve	Islattı.

Bu atasözünde de “بزقو” kelimesinde “ص” harfinin “ز” harfine dönüşümünü, “وچ” kelimesinde zamir olan “ها” harfinin hazfedildiğini, “آلت” kelimesinde, “ق” harfinin “آ” harfine çevrilmesini ve “بحاور” kelimesinin telaffuzunda “او” (ô) sesinin eklendiğini görmekteyiz.

Örnek: 7

Siirt Arapçası	Transkripsiyon	Türkçesi
في شي اصعب من شي	Fî şî as'âp mín şî.	Her şeyden daha zor bir şey(ler) vardır.

Burada anlatılmak istenen “hayat zorluklarının sınırının olmadığı ve o zorluklar için hazırlıklı olunması gerektiği, beterin beteri olabileceği” manasıdır.

Meselde geçen bazı kelimelerin Fasih Arapçadaki karşılığı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Siirt Arapçası	Fasih Arapçası	Transkripsiyon	Türkçesi
شي	شيء	Şî	Şey
اصعب	اصعب	As'âp	Daha Zor

Bu sözde geçen “شي” kelimesinde “ئ”in hazfedilmesi ve “اصعب” kelimesinde “ب” harfinin “پ” harfine dönüştürüldüğünü görmekteyiz.

Örnek: 8

Siirt Arapçası	Transkripsiyon	Türkçesi
كل مسكين في تحت سكين	Kıl mîskîn fi teħtu síkkîn.	Her miskinın altında bir bıçak vardır.

Bu atasözünde “insanların hâl ve hareketlerine aldanılmaması gerektiği, hiç beklenmedik kişilerden, beklenmedik bir anda zarar görülebileceği” çok veciz bir üslupla bildirilmiştir. Ayrıca ilgili mesel, “Her zavallının altında bıçak vardır.”, “Ağzında bal olan arının, kuyruğunda zehir vardır” gibi deyimlerle de aynı manada kullanılmaktadır.

Meselde geçen bazı kelimelerin Fasih Arapçadaki karşılığı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Siirt Arapçası	Fasih Arapçası	Transkripsiyon	Türkçesi
كل	كل	Kıl	Tümü, hepsi
تحت	تحتہ	Tehtu	Altında

Bu atasözünde geçen “كل” kelimesinde harekenin ve “تحت” kelimesinden “ة” zamirinin hazfedilmiş olduğu bildirilmektedir. Siirt Araplarının kelimenin esas harflerini muhafaza ettiğini, ancak cümlenin umdesinden (esasından) olmayan bir takım zamir ve harekeleri hazfettikleri anlaşılmaktadır.

Örnek: 9

Siirt Arapçası	Transkripsiyon	Türkçesi
راوڭ داوڑلاوڭ عل شغیل شی	Roḡ dorlôk ‘el şîğél şî	Git kendine bir iş ara.

Bu deyim “herhangi bir şahıstan alacağı bulunan kişiye istediğini elde edemeyeceğini, bu istekten vazgeçmesi veya başka çareler araması gerektiğini” bildirmektedir.

Meselde geçen bazı kelimelerin Fasih Arapçadaki karşılığı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Siirt Arapçası	Fasih Arapçası	Transkripsiyon	Türkçesi
راوڭ	رُڭ	Roḡ	Git
شغیل	شُغَل	şîğél	İş

Deyimde yer alan “راوڭ” kelimesine “o” sesinin eklendiği, “شغیل” kelimesinin ise uzatılarak okunduğu anlaşılmaktadır.

Örnek: 10

Siirt Arapçası	Transkripsiyon	Türkçesi
كأداوڑ عليك بلیل علققت بیدي بنهار	Ke adôr ‘eleyk bîl-leyl ,ılıkt bîdî binhâr.	Seni gece ararken, gündüz elime düştün.

Deyimde anlatılmak istenen; kaçak yaşayan, arayıp da bulunamayan kişinin aniden karşılıklarına çıkması ve artık bir kaçış yolunun olmadığı, kurtulmanın mümkün olmadığıdır. Türkçede kullanılan “gökte ararken yerde bulmak” deyimini ile yakın bir anlam ifade etmektedir.

Meselde geçen bazı kelimelerin Fasih Arapçadaki karşılığı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Siirt Arapçası	Fasih Arapçası	Transkripsiyon	Türkçesi
----------------	----------------	----------------	----------

ك	كنت	Ke	İdim
أداور	دور عليه	Ador	Arıyorum/dolaşıyorum
علقت	علقت	‘Ilıqt	Düşün/geçtin
بيدي	بيدي	Bîdî	Elime

Bu deyimde kullanılmış olan kelimelerden olan “كأداور” kelimesindeki “ك” harfi Fasih Arapçada kullanılan “كنت” kelimesinden “ن” ve “ت” harflerinin hafzedilmesi sonucunda oluşmuştur. Daha sonra da akabinde gelen fiil ile birleştirilmiştir. Ayrıca “دور عليه” kelimesinden “عليه”nin hafzedildiği ve “بيدي” kelimesindeki “ي” harfinin harekesiz okunduğu anlaşılmıştır.

Örnek: 11

Siirt Arapçası	Transkripsiyon	Türkçesi
أكفر منّاوْك فَعْلِيْب مَائِي	Akfâr mínnök fî ‘lêp mêfî.	Senden daha tilki kimse yoktur.

Bu deyimde anlatılmak istenen; “işlerini hile ve düzenbazlıkla çözen, kurnaz kişilerin iş sonunda yapmış olduğu işi kurnazlıkla elde ettiğini” bildirmektir.

Meselde geçen bazı kelimelerin Fasih Arapçadaki karşılığı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Siirt Arapçası	Fasih Arapçası	Transkripsiyon	Türkçesi
أكفر	أكثر	Akfâr	Daha
منّاوْك	منك	Minnök	Senden

Deyimde yer alan “أكفر” kelimesindeki “ف” harfinin, Fasih Arapçada yer alan “أكثر” kelimesindeki “ث” harfinden dönüştüğü görülmektedir. “منك” kelimesinde ise Siirt Arapçasına özgün olan “ô” sesinin kullanıldığı açıklanmıştır.

Örnek: 12

Siirt Arapçası	Transkripsiyon	Türkçesi
سَيِّئَاوْكِي رَدِّي رَاسِلْ إِحْمَار	Sıttiyôké riddî râs îl-ıhmâr.	Hanımfendi, eşeğin başını çevir.

Bu deyim “belli bir yaş olgunluğuna gelmiş, deneyimli, kabiliyet kazanmış ancak gençken bunların hiçbirine sahip olmayan kişilere gençliğinde hangi seviyede olduğunu, onu bu seviyelere kendisinin getirdiğini hatırlatmak” babından kullanılır.

Meselde geçen bazı kelimelerin Fasih Arapçadaki karşılığı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Siirt Arapçası	Fasih Arapçası	Transkripsiyon	Türkçesi
سَيِّئَاوْكِي	ستينية	Sıttiyôké	Hanımfendi
رَدِّي	رُدِّي	Riddî	Çevir

راس	رأس	Ras	Baş
احمار	حمار	İhmâr	Eşek

Deyimde geçen “راس” kelimesinde Fasih Arapçasında yer alan “أ” (hemze)’nin, “ا” (elif) harfine dönüştüğünü ve “حمار” kelimesine “أ” (hemze) eklendiği görülmektedir. Ayrıca “Sittiyôkê” kelimesinde “ô” sesinin kullanıldığı görülmektedir.

Örnek: 13

Siirt Arapçası	Transkripsiyon	Türkçesi
ارف أو ارو أو ألسما أو سما	Arf û arvû ul-semê û semêhu	Yer onun gök onundur.

Bu deyimın “*Yine bilmez misiniz ki göklerin ve yerin mülkiyet ve hükümranlığı yalnız Allah’ındır. Sizin için Allah’tan başka ne bir dost ne de yardımcı vardır.*”⁹⁷ Ayeti ile açık bir bağlantısı vardır. Bu durum, yöre halkının dinî motifleri de sözlü kültür unsurlarında kullandıklarını göstermektedir.

Meselde geçen kelimelerin fasih Arapçadaki karşılığı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Siirt Arapçası	Fasih Arapçası	Transkripsiyon	Türkçesi
ارف	ارض	Arf	Yer
ارو	ارضه	Arvû	Yeri
سما	سما	Semê	Sema

Bu deyimde geçen “ارف” kelimesin Fasih Arapçada geçen “ارض” kelimesinden “ض” harfinin “ف” harfine çevrilmesi, yine aynı manada kullanılan “ارو” kelimesinde ise “ض” harfinin “و” harfine dönüştüğünü görmekteyiz. Siirt Arapçasının kullanıldığı bölgelerdeki bu farklılık, lehçenin çeşitliliğini ve Fasih Arapçaya olan yakınlığını ortaya koymaktadır. Zira Aradaki farklılıkların fonetik değişikliklerden öteye gitmediğini söylemek mümkündür. Bu telaffuz farklılığı da her dilin lehçelerinde gerçekleşebilen oldukça doğal bir durumdur.

Ayrıca “ارو” kelimesinden zamirin ve “سما” kelimesinden “ء”nin hazfedilmiş olması Arapların kelimelerde oluşabilecek olan tahfife (kolaylaştırma) özen gösterdiklerine işaret etmektedir.

Örnek: 14

Siirt Arapçası	Transkripsiyon	Türkçesi
مَنْتَاوَك دَمَّ بَابَاوَك	Mínnítôk dem bêbôk.	Minnetin kapının önünde kalsın.

⁹⁷ el-Bakara 1/107.

Bu meselde anlatılmak istenen; yardım etmek isteyen birinin ileride minnet edebileceğini tahmin ederek “Minnetin kapının önünde kalsın” deyip bu yardımı reddetmektir. Yine bu bölgede kullanılan “Mínnítok dem bêp ebûk.” (Minnetin babanın kapısının önünde kalsın.) deyimi de bu manaya yakın bir meseldir. Ancak bu meseldeki ifade daha sert ve daha ağır bir üsluptur.

Meselde geçen bazı kelimelerin Fasih Arapçadaki karşılığı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Siirt Arapçası	Fasih Arapçası	Transkripsiyon	Türkçesi
منتاوك	منتك	Mínnítok	Minnetin
دم	قدام	Dem	Önünde
باباوك	بابك	Bebok	Kapının

Bu tablodan, deyimde geçen “منتاوك” ve “باباوك” kelimelerindeki “ô” sesinin kullanımı ve “قدام” kelimesinden “ق” harfinin hazfedildiği anlaşılmaktadır.

Örnek: 15

Siirt Arapçası	Transkripsiyon	Türkçesi
السير شاناوك أو البان شاني اى	îl-sîr şênôk û îl-leben şênî é!..	Kaymak sana, yoğurdu bana öyle mi!..

Bu atasözü; “aynı işi yapan iki kişiden birinin iş sonunda ödülün iyi olanını kendine aldıktan sonra mağdur olduğunu iddia eden kişinin, bu paylaşmanın adil olmadığını ve bunu kabul etmeyeceğini” belirtmek için kullanılmaktadır.

Meselde geçen bazı kelimelerin Fasih Arapçadaki karşılığı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Siirt Arapçası	Fasih Arapçası	Transkripsiyon	Türkçesi
سير	قشطة	Sîr	Kaymak
شاناوك	لك	Şênôk	Sana
شاني	لي	Şênî	Bana
اى	أ	É	Öyle mi?

Bu meselde geçen “é” harfinin Fasih Arapçadaki istifham hemzesi yerine kullanılıyor olması lehçenin Fasih Arapçaya olan yakınlığını bir kez daha ortaya koymaktadır. Ancak Siirt Arapçasında kullanılan istifham harfinin imâleli bir şekilde telaffuz ediliyor olması aralarındaki farkı da göstermektedir.

Örnek: 16

Siirt Arapçası	Transkripsiyon	Türkçesi
----------------	----------------	----------

إِسْطَيْلَيْتْ لِبَانْ هَاشْ مَا كِشْتَالْ مِنُو مَعْلَقَا مَاوْ بِمِيسِكْ مَيِّ	Íšťaylít leben héş me-kíştêl mínnu ma'laka mô yímsék may	Bakraçtan bir kaşık alınmadıkça yoğurt su tutmaz.
---	--	---

Bu atasözünde verilmek istenen mesaj; bir insan hata yapmadıkça doğru yolda olacağı, aksi takdirde kişiliğinin de bozulabileceğidir.

Meselde geçen bazı kelimelerin Fasih Arapçadaki karşılığı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Siirt Arapçası	Fasih Arapçası	Transkripsiyon	Türkçesi
اسطيلى	دلو	Íšťaylé	Bakraç
هاش	الي الآن	Héş	Henüz, hâlâ
ما كشتال	ما قد شال	Mê kíştêl	Alınmamış
منو	منه	Mínnû	Ondan
معلقا	ملعقة	Ma'laka	Kaşık
ماو بميسك	لا بمسك	Mo-yímsék	Tutmaz
مي	ماء	May	Su. ⁹⁸

Atasözünde geçen “معلقا” kelimesindeki “م” (mim) harfinin, Fasih Arapçada esreli, Siirt Arapçasında ise fethalı kullanılıyor olması Siirt lehçesinin Fasih Arapçadan fonetik açıdan ayrılan yönlerine örnek olabilir. Ayrıca “مي” kelimesindeki “ي” harfinin, “أ” (hemze)’ye çevrildiği, “الآن” kelimesi yerine “هاش” kelimesinin kullanıldığı, “منه” kelimesinden de “ئ” zahirinin hafzedildiği görülmektedir.

Örnek: 17

Siirt Arapçası	Transkripsiyon	Türkçesi
ما كا في اكفار منو مسلميم	Mê kê fi akfar mínnû míslém	Ondan daha Müslümanı yok muydu?

Bu meselde anlatılmak istenen; “herhangi bir iş, sevilmeyen birine teslim edildiğinde, o işi beceremeyeceğini ve yetersiz kalacağını, işverene” bildirmektir. Türkçede kullanılan; “Bundan daha iyisi yok muydu?” manasında bir deyimdir.

Meselde geçen bazı kelimelerin Fasih Arapçadaki karşılığı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Siirt Arapçası	Fasih Arapçası	Transkripsiyon	Türkçesi
كافي	كان	Kêfi	Vardı.
اكفار	اكثر	Akfar	Daha fazla

⁹⁸ Beşir İnci, (D. 1952 Fersaf), ile yapılan 09.12.2021 tarihli mülakat.

Deyimde geçen “كان” kelimesi yerine “كا في” kelimesinin kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Örnek: 18

Siirt Arapçası	Transkripsiyon	Türkçesi
لي كان تَقْتَبُوِي مَا سَوَّ صار بِمِبْشَاوِي هَاشْ دِيسِي	Lé kên tíktîkôyé mê seve, sâr bîmbîkôyé héş dîsey.	Büyük balonken yapmadı. Küçük balon olduktan sonra mı yapacak?

İş yapabilecek güç ve imkân varken yapmayan, bu imkânlar yok olduktan sonra yapmaya çalışan kişiye sitem babından; “Gücün varken yapmadın da şimdi mi yapmaya çalışıyorsun?” anlamında kullanılan bir meseldir.

Meselde geçen bazı kelimelerin Fasih Arapçadaki karşılığı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Siirt Arapçası	Fasih Arapçası	Transkripsiyon	Türkçesi
لي كان	وقت كونه	Lé kên	İ-ken
ما سو	ما فعل	Mê seve	Yapmadı.
صار	صار	Sâr	Oldu
هاش	الآن	Héş	Şu an mı? / Yeni mi?
ديسي	سيفعل	Dîsey	Yapacak

Siirt Arapçasında kullanılan “لي” ve “هاش” kelimelerinin “وقت” (vakit) manasında kullanılması lehçeye özgün kullanım biçimlerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca “سيفعل” kelimesinde geçen ve gelecek zaman kipi olarak bilinen “س” harfi yerine “د” harfinin kullanıldığı görülmektedir.

Örnek: 19

Siirt Arapçası	Transkripsiyon	Türkçesi
الأكيل من كيس الجيران أو الوراث على حيطان	Íl-Ekél mín kîs íl-cîrân û íl- vîrât ‘el hîţân.	Yemek komşudan, duvardan duvara osurmak senden.

Siirt ve yöre halkının bu sözlü kültür unsurlarındaki kasıtları: başıboş, işsiz güçsüz, kendi ihtiyaçlarını dahi karşılayamayacak seviyedeki tembel kişidir. Türkçede kullanılan “boş gezenin boş kalfası” deyimi ile yakın anlam taşımaktadır.

Deyimde geçen bazı kelimelerin Fasih Arapçadaki karşılığı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Siirt Arapçası	Fasih Arapçası	Transkripsiyon	Türkçesi
----------------	----------------	----------------	----------

اكل	اكل	Ekél	Yemek
كيس	نحو, جانب	Kîs	Tarafından
ورات	ضراط	Vırat	Osuruk
عل	علا	'El	Üzerine

Bu deyimde “ضراط” kelimesinin Siirt lehçesine göre kullanımını “ض” harfinin “و” harfine değiştirilerek kullanıldığı, “علا” kelimesinden “”in hazfedildiği ve “اكل” kelimesinin imâleli olarak okunduğu görülmektedir.

Örnek: 20

Siirt Arapçası	Transkripsiyon	Türkçesi
الله أو حاكم بلا وزير	Alla û hêkém bele vezîr.	Allah, vezirsiz bir hâkimdir. ⁹⁹

Bu atasözünde Allah’ın vahdaniyet sıfatına vurgu yapılmaktadır. “Allah’ın ortağının olmadığı ve hükmün sadece kendisinde olduğu” bildirilmiştir.

Meselde geçen bazı kelimelerin Fasih Arapçadaki karşılığı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Siirt Arapçası	Fasih Arapçası	Transkripsiyon	Türkçesi
أو	هو	Û	O
حاكم	حاكم	Hêkém	Hâkim
بلا	بلا	Belê	Onsuz

Bu atasözünde geçen “هو” zamiri yerine Siirt Arapçasında “أ”nin kullanıldığı ve “حاكم” kelimesinin imâleli biçimde okunduğu anlaşılmaktadır.

Örnek: 21

Siirt Arapçası	Transkripsiyon	Türkçesi
بقي من العيدن بلا غدا	Bakâ mín îl-îdeyn bele ğede.	İki bayramda da aç kaldı. ¹⁰⁰

Bu mesel; “ikinci bir seçenek sebebiyle, birincisinden vazgeçtikten sonra onu da elden kaybeden kişi” için kullanılmaktadır. Türkçede kullanılan; “Aza kanaat etmeyen çoğu hiç bulamaz.” Atasözüne yakın bir anlamı ifade etmektedir. Kullanılan bu atasözünden halkın, kültür unsurlarında dîni motifleride uyguladığı görülmektedir.¹⁰¹

⁹⁹ Sami Aydın, (D.1961 Fersaf), ile yapılan 02.10.2021 tarihli mülakat.

¹⁰⁰ Ahmet Erdal, (D.1969, Siirt/merkez), ile yapılan 03.10.2021 tarihli mülakat.

¹⁰¹ Cengiz, “Siirt Arapçasında Kullanılan Atasözleri ve Deyimlerde Dini Motifler”, 96.

Meselde geçen bazı kelimelerin Fasih Arapçadaki karşılığı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Siirt Arapçası	Fasih Arapçası	Transkripsiyon	Türkçesi
بقي	بقي	Bağâ	Kaldı
عيدين	عيدين	‘îdeyn	İki bayram

Bu tablodan anlaşılan “بقي” kelimesinden “ي” harfinin, “عيدين” kelimesinde yer alan “ن” harfi sakin olarak okunmuştur.

Örnek: 22

Siirt Arapçası	Transkripsiyon	Türkçesi
باووش كل أرينا كماك	Bôvş kıl arayna kemêk.	Senin gibilerini çok gördük.

Herhangi bir iddiada bulunan birinin, “o işi yapamayacağımı ve ondan önce bunu deneyip yapamayanları örnek göstererek o işten vazgeçirmek” için kullanılan bir deyimdir.

Deyimde geçen bazı kelimelerin Fasih Arapçadaki karşılığı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Siirt Arapçası	Fasih Arapçası	Transkripsiyon	Türkçesi
باووش	كثير	Bôvş	Çok
ارينا	رأينا	Arayna	Gördük
كماك	ممثلك	Kemêk	Senin gibi

Deyimde yer alan “رأينا” kelimesinde yer alan “ا” ve “ر” harflerinin yer değiştirdiği, “كثير” kelimesi yerine “باووش” kelimesinin kullanıldığı ve “ممثلك” kelimesi yerine “كماك” kelimesinin kullanıldığı görülmektedir.

Örnek: 23

Siirt Arapçası	Transkripsiyon	Türkçesi
الله لي كل حطاه إيتمش	Alla lé kıl haşahu iyítmeş.	Allah’ın vermiş olduğu kişi yürür.

“İnsanların kısa zamanda elde edemeyecekleri maddi ve manevi değerlere çok kısa bir süre içerisinde elde eden kişi için” kullanılan bir deyimdir. Türkçede kullanılan “Allah yürü ya kulum demiş.” Deyimi ile yakın anlam taşımaktadır.

Meselde geçen bazı kelimelerin Fasih Arapçadaki karşılığı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Siirt Arapçası	Fasih Arapçası	Transkripsiyon	Türkçesi
حطا	أعطي	Hãřa	Verdi

إيتمش	يمش	İyítmeş	Yürüyor/yürür
-------	-----	---------	---------------

Meselde geçen “حطا” kelimesinde geçen “ح” harfinin, kelimenin Fasih Arapçasında kullanılan “ع” harfinden dönüşmüş olması Siirt Arapçasının fonetik özelliklerinden birini yansıtmaktadır.

Örnek: 24

Siirt Arapçası	Transkripsiyon	Türkçesi
ابوك دَرَوِيكْ إِيْعَيْنَاوَكْ	Ebûk darvîk ıp ‘eynôk	Gözlerine babanı göstereceğim.

Bu atasözü; “muhatapı tehdit etmek” için kullanılır. Türkçe ’de kullanılan “Gününi göstermek, dünyanın kaç bucak olduğunu göstermek” gibi deyimlere yakın bir anlam ifade etmektedir. Bu deyim, yeminle “Valla ebûk darvîk ıp ‘eynôk” şeklindeki kullanımı da bulunmaktadır.

Deyimde geçen “درويك” (göstereceğim) kelimesinde geçen “د” harfinin, Fasih Arapçada gelecek zaman eki olarak kullanılan “س”nin yerine kullanıldığı görülmektedir.

Örnek: 25

Siirt Arapçası	Transkripsiyon	Türkçesi
لي كَرَطَمَا فِل مِي إِيْثَهْوْ	Lé kırıtama fil mayyé iyîthevve.	Suya düşen ıslanır.

Bu deyimle anlatılmak istenen “(olumlu veya olumsuz) bir işe girdikten sonra belli bir süre zarfında kişinin o işten etkileneceğini” bildirmektir.

Meselde geçen bazı kelimelerin Fasih Arapçadaki karşılığı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Siirt Arapçası	Fasih Arapçası	Transkripsiyon	Türkçesi
كَرَطَمَا	إِرْتَمِي	Kırıtama	Düşen
إِيْثَهْوْ	يَتَبَلَّل	İyîthevve	Islanır

Deyimde yer alan “كَرَطَمَا” kelimesinde yer alan “ط” harfinin “ت” harfinden dönüştüğü görülmektedir. Ayrıca aynı kelimedeki “ك” harfini geçmiş zaman eki olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Örnek: 26

Siirt Arapçası	Transkripsiyon	Türkçesi
إِعْمَلْ جَكِّي أَوْ اِمْسَلِّي لا تَحْتَاچْ فِي الْإِمْحَلِّي	Í‘míl çekké û ímsellé Lê tíhtêç fi’l-ímħellé	Dikiş nakışla uğraş ama mahallede muhtaç olma. ¹⁰²

¹⁰² Cengiz, “ Siirt Arapçasında Dilsel Farklılıklar”, 371.

Bölgede kullanılan bu atasözü “kişinin insanlara muhtaç olmamak için kendi emeği ve alın teriyle çalışması gerektiğini” bildirmektedir. Yöre halkı arasında şu şekildeki kullanımı da bulunmaktadır:

Siirt Arapçası	Transkripsiyon	Türkçesi
اعمل السبت أو الأحد لا تحتاج شا أحد	Í‘míl ís-sebt u’l-eĥet, lê tíĥtêç še eĥêt.	Cumartesi Pazar günleri çalış ama kimseye muhtaç olma. ¹⁰³

Meselde geçen bazı kelimelerin Fasih Arapçadaki karşılığı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Siirt Arapçası	Fasih Arapçası	Transkripsiyon	Türkçesi
إعمل	إعمل	Í‘míl	Uğraş, çalış
تحتاج	تحتاج	Tíĥtêç	Muhtaç
محلي	حي	Ímĥellé	Mahalle

Bu meselde “تحتاج” kelimesinin Siirt Arapçası kullanımında “ج” harfinin “ج” harfine olan dönüşüm görülmektedir.

2.2. Siirt Arapçasında Kullanılan Hikâye ve Masallar

Sözlü kültürlerin önemli türlerinden biri olan hikâyeler ve masallar, yapısında birçok kültürel unsuru barındırdığı için bu değerlerin gelecek kuşaklara taşınmasında önemli bir rol oynamaktadırlar.¹⁰⁴

Masallar ise “genellikle halkın yarattığı, ağızdan ağıza, kulaktan kulağa aktarılan, çoğunlukla insanların veya cinler, periler ve doğaüstü varlıkların başından geçen olağan dışı olayları anlatan hikâyeler”¹⁰⁵ olarak tanımlanmıştır. Ancak bu alanda büyük emek sarf eden kişilerin yapmış oldukları “Kahramanlarından bazıları hayvanlar ve tabiatüstü varlıklar olan, olayları masal ülkesinde cereyan eden, hayal mahsulü olduğu halde dinleyicileri inandırabilen bir sözlü anlatım türüdür.”¹⁰⁶ Tanımı, bu alanı daha geniş bir çerçevede değerlendirmemize yardımcı olmaktadır.

Sözlü edebiyat ürünlerinden olan Masalların anlatım dilleri akıcı, sade ve anlaşılırdır. Bu özelliğe bağlı olarak bölgesel ağızla söylenirler.¹⁰⁷

¹⁰³ Cengiz, “Siirt Arapçasını Yaşatmak”, 258; Abdulhadi Timurtaş, “el-Uğniyetu’l-‘Arabiyyetu’ş Şabiyye fi Es’ard - Dirase Tahliliyye/Siirt’te Arap Halk Türküleri Analitik Bir Araştırma”, *Ekev Akademi Dergisi*, 63, (Yaz 2015), 417.

¹⁰⁴ Hüseyin Yaşar, Erdem Akın ve Abdurrezzak Çelik, “Siirt Halk Anlatıları - I (Halk Hikâyeleri ve Masallar)”, 45.

¹⁰⁵ TDK, (Türk Dil Kurumu), “Masal”, İlgili madde için Bkz: <https://sozluk.gov.tr/>. (Erişim Tarihi: 16.02.2022).

¹⁰⁶ Saim Sakaoğlu, “Masal Araştırmaları”, Baskı 7, (Ankara: Akçay Yayınları).

¹⁰⁷ Hüseyin Yaşar, Akın ve Çelik, “Siirt Halk Anlatıları -I (Halk Hikâyeleri ve Masallar)”, 48.

Teknolojinin henüz gelişmemiş olduğu dönemlerde Siirt Araplarında halk arasında kaynaşmalar ve misafirperverlik daha fazla yaygındı. Yapılan bu misafirliklerde kış aylarında sobanın etrafında oturulup hikâyeler anlatılırdı.¹⁰⁸ Bu hikâyeler genellikle şöyle başlardı:

Siirt Arapçası	Transkripsiyon	Türkçe
كا في ما كا في	Kêfi mê kêfi	Bir varmış bir yokmuş
اكبر من الله ما كا في	Akbar mín Allâ mê kêfi	Allah'tan büyük yoktur
لي له ذنب أو خطية	Lé lıhu zenb û haṭıyyé	Günah veya hatası olan
خي أول استغفرالله	Ḥey ûl estağfirulla	Estağfirullah desin. ¹⁰⁹

Anlatılmış olan bu masal girişinde Siirt/merkez ve Rıstâk yöresindeki köyler arasında farklılık görülmektedir. Zira “خي أول” cümlesinin “خي قول” olarak kullanıldığı aktarılmaktadır. Ayrıca Rıstâk köyleri arasında da “خي أول” cümlesinde geçen “ي” harfini şeddeli “خيول” olarak okuyanlar da bulunmaktadır.¹¹⁰

Yine Rıstâk bölgesi arasında farklılık gösteren “a” harfinin “o” harfine dönüşmesi durumunun bu masal girişinde uygulanmadığı ve bunun sebebinin de gelen rivayet ve sema'a riayet etmelerinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Zira bu masal girizgâhında geçen “akbar” kelimesini “akbor” olarak kullanan yerleşim yerleri bulunmaktadır.¹¹¹

“Siirt Arapçasıyla anlatılan masallar, Türkçe masalların sonunda söylenen “gökten üç elma düştü... veya onlar ermiş muradına...” ifadelerine benzeyen tûfê tûfê întemmét il- ħentelûfê şeklinde bir ifade ile sonlandırılır.”¹¹²

Örnek 1: Isrâf Bele Te‘ep

Kê fî véhét kên zengîn û ibnû kên mîsrôf. Kıl yevm şî lé kê yîḥtiyu ebû kê yîsrîfén. Féni yevm kê yîḥtiyu ebû ezyed, hem kê yîsrîfén.

Yevm ilvîhdé ebû yîllu “Mê baqa bîdî şî deḥtîk.” İmmu tîbdî êvî'l-karra tîḥtiyu işveyyé. Âk imminé i-yîntem.

Yincîbor il-veled î rôḥ yî ‘mél. Evvel mê yîcî mín iş-şîğél î cîb mecîdiyé yurviya şê ebû. İḳûl: “Ṭalloḥ cîbtu mecîdiyê il-yevm!”. Ebû yîmsék il-mecîdiyê dî

¹⁰⁸ Cengiz, “Siirt Arapçasının Korunmasında Sözlü Kültürün Rolü”, 71.

¹⁰⁹ Ömer Parlak, (D. 1961 Fersaf), ile yapılan 09.04.2020 tarihli mülakat.

¹¹⁰ Murat Erdal, (D. 1971 Siirt/merkez), ile yapılan 12.07.2021 tarihli mülakat.

¹¹¹ Sait Aydın, (D. 1993 Fersaf), ile yapılan 14.05.2021 tarihli mülakat.

¹¹² Cengiz, “Siirt Arapçasının Korunmasında Sözlü Kültürün Rolü”, 72.

zicce mîn il-pancara. Heme il-veled yîmsék idû. Î kûl: “Eve mîn il sabâh kîl-tî‘iptû fasta, eşem tîz-zicce?”.

Ebû î kıllû: “Arayt servît ebûk û servît immök? Evlé killitén ket-pevtuhén, ket-roh tîhrîcên fî afâr le mô yîlzém. Evê ûvê îsrâf bele te‘eb.”¹¹³

Türkçe tercümesi: Emeksiz israf

Oğlu müsrif olan zengin bir adam vardı. Bu adam, her gün babasının verdiği parayı harcardı. Ertesi gün babası daha fazlasını verince onları da harcardı.

Bir gün babası ona “Sana verecek param kalmadı” der. Bu defa annesi ona bir müddet para vermeye başlar. Sonunda bu da tükenir.

Çocuk çalışmaya mecbur kalır ve başlar. İşten döner dönmez getirdiği bir mecediyeyi babasına gösterir ve der ki: “Bak! Bugün bir mecediye kazandım.” Bunun üzerine babası elindeki bir mecediyeyi alıp camdan atmaya çalışır. Çocuk hemen babasının elini tutar ve “sabahtan beri bunu kazanmak için uğraştım, onu nasıl atarsın!” der.

Bunun üzerine babası ona: “Anne-babanın servetine nasıl davrandığını gördün mü? O serveti çarçur ediyor ve gereksiz yerlere harcıyordun. Bu, emeksiz israftır.” Der.

Bu hikâyede geçen bazı kelimelerin yöredeki köyler arasındaki farklılıkları aşağıdaki tabloda açıklanacaktır.

Türkçesi	Merkez	İkizbağlar	Fersaf	Helenze	Snép	Fískén	Tillo
Harcıyor.	Yîsrîfén	yîsrîfén	yîsrîfon	yîsrîfén	yîsrîfén	yîsrîfén	yîsrîfan
Ona söylüyor	î-kîllu	iyîllu	îyîllu	îyîllu	îyîllu	îyîllu	î-îllu
Mecbur kalıyor.	Yıncıbor	yıncıbor	yıncıbar	yıncıbor	yıncıbor	yıncıbor	yıncıbar
Bak (E.).	tallo	talloh	talлах	talloh	talloh	talloh	talлах
İçinde	fasta	fîye	fîye	fîye	fîye	fîye	fîye
Annen	îmmök	îmmök	îmmök	îmmök	îmmök	îmmék	îmmék
Emeksiz	te‘ep	te‘ep	te‘ep	te‘eb	te‘eb	te‘ep	te‘ép ¹¹⁴

Yukarıdaki tablo dikkate alındığında yöre yerleşim yerlerinden olan Fersaf’ta kelime sonlarının “o” harfi ile Tillo’da ise imâleli bir şekilde kullanıldığı

¹¹³ Anlatan: M. Ali Arı, Bkz. <https://www.youtube.com/watch?v=ibJ2GeMs7hw>. (Erişim Tarihi: 31.03.2019).

¹¹⁴ Murat Erdal/Merkez, Yasin Demir/İkizbağlar, Mesut Uysal/Fersaf, İsmail Arıtürk/Helenzé, Emin Sevinç/Snép, Yasin Can/ Doluharman, Ferhan Demir/Doluharman, Sadi Yıldırım/Tillo ile yapılan farklı zamanlardaki görüşmeler.

görülmektedir. “Fasta” (içinde) kelimesinin ise Siirt merkezinde ikamet eden Araplara özgü bir kullanım olduğu dikkatten kaçmamaktadır.

Örnek 2: Nétinê

Yevm il-vîhdê il-mara û il-racôl kil-hîrdû mín ba‘vén. Kil-hîrdû mô yîgrev meh ba‘vén. Û lihén şîğêl ímné fi‘l-karm.

Kîr-râhû il-karm. Û me‘én îhmâr ímné. Îl-îhmâr kînhel maqvadû û di yîhrôp. Ûvé kıssallû hey û iyé kıssârôt qarîbitîl îhmâr. Kîl-fetel il-leye û kil-kellê: “Nétinê riddi‘l-îhmâr!” İyé îtrôh it-rîd il-îhmar û tîbdî tîrķôs û îtķûl: “Benet ‘emmî helhîlûlî. Îs-Sabî kıssêh ‘eley, nétinê riddi‘lîhmâr!”¹¹⁵

Türkçe Tercümesi: Kokuşmuş

Bir gün karı-koca birbirlerine küsmüşler. Küsmüş, hiçbir şekilde birbirleriyle konuşmuyorlarmış. Bağda da işleri varmış.

Yanlarında bir merkeple bağa gitmişler. Eşeğin yuları çözülmüş ve kaçmak üzereymiş. Adam durumu fark etmiş ve eşi merkebe yakınmış. Ona dönmüş ve “Kokuşmuş, merkebi tut!” diye bağırmış. Bunun üzerine karısı merkebi yakalar ve şöyle diyerek oynamaya başlar: “Ey amcakızlarım beni zilgıtlarla tebrik edin! Zira herif bana; ‘Kokuşmuş merkebi yakala!’ diye seslendi.”

Hikâyede geçen bazı kelimelerin yöredeki köyler arasındaki farklılıkları aşağıdaki tabloda açıklanacaktır.

<u>Türkçesi</u>	<u>Merkez</u>	<u>İkizbağlar</u>	<u>Fersaf</u>	<u>Helenzê</u>	<u>Snêp</u>	<u>Doluharman</u>	<u>Tillo</u>
Erkek	racôl	racôl	racôl	racôl	racôl	racôl	racâl
O (B.)’ da	ímmé	íyêmné	ímné	ímmé	ímmé	íyêmmé	íyêmmé
Kaçıyor	yîhrôp	yîhrôp	yîhrôp	yîhrôp	yîhrôp	yîhrôp	yîhrap
Olmuş	kıssârôt	kıssârôt	kıssârôt	kıssârôt	kıssârôt	kıssârôt	kıssârat
Oynuyor (B)	tîrķôs	tîrķôs	tîrķôs	tîrķôs	tîrķôs	tîrķôs	tîrķas
Ona (B) Söylemiş.	ķelle	elle	ellé	ellê	elle	elle	élle

Tillo’da ikamet edenlerin, diğer yerleşim yerlerinde “o” olarak seslendirilen harfi “a” sesi ile telaffuz ettikleri görülmektedir.

Örnek 3: Kîvvep îl-İgbîr

¹¹⁵ Anlatan: M. Ali Arı, <https://www.youtube.com/watch?v=YOOYPMyyvt8>: Cengiz, Yaşar Acat, “Siirt Arapça Dialektinin Korunmasında Sözlü Kültürün Önemi”, 370-371.

Yevm şî kefi fi vay'itil vîhdê kîvvêp îl véhét, êvel kîvvêp kîsteme' mín véhét lé fi fi vay'itlih kîvvêp akbar mînnû.

Eve mînsop i arrof innés akbar mînnû kîvvêp méfi, kil kam u ra vay'it kîvvêp îllih. Çeh lî kicce kîsteğbér 'êl beytu û kicce dêm pancarîtu kîsséyyêh 'eleyû.

İbnû kîttalah il pancara, il kîvvêp "ellû ibnî ebûk eysebûvé" il ibén ellû "iddînyé kîn şaraţôt êbî kîrrâ î yîşkilê" êvel kîvvêp lé î yîsme' êvil kîvbé î ûl " İnkê il ibén ûvé êké il ep eşém dîsîr?" u îrit vâý'itû gérî.¹¹⁶

Türkçe Tercümesi: Büyük Yalancı

Bir gün köylerin birinde bir yalancı varmış. Bu yalancı, birinden başka bir köyde kendisinden daha büyük bir yalancı olduğunu iştir.

Bu yalancı, kendisinden daha büyük bir yalancının olmadığını insanlara kanıtlamak için kalkar ve diğer yalancının köyüne gider. Köye vardığında yalancının evini soruşturmuş ve penceresinin önüne gelmiş. Adama seslenmiş ama pencereye oğlu çıkmış.

Yalancı, "oğlum baban nerede?" diye sormuş. Çocuk "dünya yarılmış, babam da onu dikmeye gitti" demiş. Yalancı adam çocuğun bu sözlerini duyunca şöyle demiş: "oğlu böyle yalancı ise babası nasıl olur?" ardından da kendi köyüne geri dönmüş.

Hikâyede geçen bazı kelimelerin yöredeki köyler arasındaki farklılıkları aşağıdaki tabloda açıklanacaktır.

<u>Türkçesi</u>	<u>Merkez</u>	<u>İkizbağlar</u>	<u>Fersaf</u>	<u>Helenze</u>	<u>Snêp</u>	<u>Doluharman</u>	<u>Tillo</u>
Yalancı	kîvvêp	kîvvêp	kîvvêp	kîvvêp	kîvvêp	kîvvêp	kîvvêp
Duymuş.	Kîssîmeḥ	kîstemeh	kîstemêḥ	kîstemeh	kîstemeh	kîsteme'	kîstemêḥ
Daha büyük	akbar	akbar	akbor	akbar	akbar	akbar	akbar
Sormuş	kîsteğbér	kîsteğbér	kîsteğbor	kîsteğbér	kîsteğbér	kîsteğbér	kîsteğbér
Çıkmış	kîttalah	kîttalah	kîttaloḥ	kîttalah	kîttalah	kîttalah	kîttalah
Yırtılmış	şaraţôt	şaraţôt	şaraţôt	şaraţôt	şaraţôt	şaraţôt	şaraţat

Bu hikâyede Rîstâk yöresinin köylerinden olan Fersaf köyünün temel özelliklerinden olan "a" harfinin "o" harfine dönüşümünü "mînsop i arrof" cümlesinde görmekteyiz. Ancak buradaki değişime diğer köylerde de rastlamaktayız.

¹¹⁶ Ömer Parlak ile yapılan 10.04.2020 tarihli mülakat.

Zira bu cümlelerin kullanımındaki tek farklılığa Tillo'da “minsop i arraf” kullanımını ile rastlanmaktadır.

Yine bu hikâyede geçen şaratôt kelimesinin Rıstâk bölgesinin genel kullanımı olduğunu sadece Tillo'da “şaratat” olarak kullanıldığı gözlemlenmiştir.

Farklılıklar dikkate alındığında genel farklılığın Tillo ve Fersaf yerleşim yerlerinde olduğu ve bu değişimin Tillo'daki kullanımın kelime sonlarını “a” veya “imaleli, Fersaf'ta ise kelime sonlarının “o” ile bitmesi şeklinde görülmektedir.

Örnek 4: ‘Eyn Côt’ené

Yevm ši kêfî padişahîl vêhét el şe veziru “duri mín-îd divên” ro cibîlne cevep “ekvet min îl hâra”. İnke cibtil cevep dehtîk tannîgît vehêp u dehtîk bînti deseyk heteni, inke me cibtu valla daqtağ rasôk.

Îl vezir i kûm iroh il beyt keyfu kil harop. Maratu bağa ittullu iş helék verék hayru ‘eleyk, elle valla il padişah kil elli êké, êdin mín eysep dero eciblu enel hezin. Talah ‘el farasu u rah di kaffî. Be‘ed il ‘asâr ara şivan il-vêhét. Ellu selamu ‘eleyk ellu ‘aleykumîsselêm. Şivan ellu eysep titro, eve ellu valla li maqsad il vêhét daro ‘el maqsadi. Şivan ellu valla iyé mín ‘aditne çeğ lé uve ‘asriyé u icilne misefêr monhelliyu diro movağ ille diyıpka illeylê ‘inidne. Ellu haysir i kun.

Akil leylê şirbu u ekelu be‘ed lé sar nis il-leyl şivan ellû valla ene şivan u kil araytu heziné tannîgît vehêp u mín biz ‘itil vé ‘ênîyé mosteccêr atêli ‘a. Te‘el-leylê inro intêli ‘a nis int nis ene. Ellû tamam. Veddev me‘ên fenerat u tél‘uva u kâsamu nis ak u nis ak.

Be‘ed mínne il vezir tallôğ sehêm il şivan u bavş. Ellu kımma int şivan u gâde be‘ed gâde ve‘ênîyé iyîsme‘u fiyk diyisteğbirûk ‘eleyen u di vec‘uk. Te dinnîksôm sehômök kartlihé ellu haysîr. Heyleme bağalu sebêğ vehebiyé il vezir seve et-taksîm. Be‘ed mínne ellu kımma iş tîssey şe evlê sebeğ vehebiyé heme ihtininné de temmém tannîgîti.

Şivan Ellu sekkén de illok ši. Lihi şart inke kibilt dehtîk sehmi killu u deillok derdök maqsadök işnuve. Vezir ellu işnu şartök. Ellu titro helf yevil hacara tîtsey kevetiyîtok u titekîlu. Be‘ed mínne de illok. Evemmé i yîthemmém u iyul şe rohu uve nis illeyl u ehet moytışni heme desey işlé iyul. Durî mín id divên rah kı ‘ed halfil hacara, kevvét u ekel kevetiyît roğu. Be‘ed ce ‘itil şivan, ellu seveyt ši lé îltu. El ê. Îl şivan ellu tallah ekvet mínêl hâra uve tamah. Tımıht tımıht tımıht heyle ekelt hârak bidék.

Vezir kil kam diro il şivan ellu ef şî lé kil iltulok il cevep 'ind il sılţan lessey behsi. Vezirimmé hatahu soz heyleme rasi iyici il kaţoh mo sey behsok. Ra int sılţan keyf tayyop diyehéf ţannıgıtlıh vehêp u bint sılţanimmé. Ce 'int padişah ellu cevep işnuve. Ellu u tamağ. Ellu mın ellék. Ellu kisteğbirtu hatavni el-cevep. Padişah el le. Ul lé kil hata il cevap mını. Padişah amâr şel asakôr ıvrubu heyleme i ul mın kil hatahu elcevep. İ yivrubu u i-êzev. İl vezir moyigri. Fıs son sılţan amâr el ıkta'u rasu. Cev dı kassu rasu. İl vezir el seknu. Lê kil elli uve mın filên vay'a isimmu felenkes.

Padişah amâr "roho cibi ama bí keyf tayyop". Rağu helpu karteyn fefé moyici. Elu şe sılţan eve bí keyf tayyop moyici iş insey, el" akıççeğ cibi bí daré zori". Rağu varabu şefşínu u cebu 'int sılţan. Sılţan ellu "ef iş meselê iyê kil ilt şe ezzalamê". El "le mekıl iltu u me kil araytu ezzalamê. Ellu ul lomşe dağtağ rasok. el tığtağ rasimmé mefi şî. Ene mo 'rof ezzalamê. Tam dıyıkta'u rasu iyul sekkén degri. İş şivan iyihki il meselê şe sılţan. Padişah iyul cillédén "ıkta'u rasıl vezir uve hêyên". U iyul şe şivan şil ţannıgıtok enemmé dehtik ţannıgıt vehêp u dehtik bintimméne u deseşy veziri. Ellu le ene motıx asir vezir, bintok immé hey tıpká 'ındok ene mízevveç u li evlét. Ama il vehêp lé uvé hağki deveddiyu. Káta'u rasıl vezir, şivanıummé ra fı darbu. Tufê tufê intemmét il hentelufê.

Türkçe Tercümesi: Açgözlü

Günlerden bir gün padişah, vezirine (söz meclisten dışarı) "insan dışkısından daha pis olan şeyin ne olduğunun cevabını bulmasını ister. Eğer doğru cevabı bulursan sana bir teneke altın veririm. Kızımı da sana verir seni damadım yaparım. Ama doğru cevabı bulamazsan vallahi başımı keserim" der.

Vezir mutsuz ve keyfi kaçmış bir şekilde evine gider. Eşi "hayırdır, ne oldu?" diye sordu. Vezir, sultanın dediklerini anlatır ve "ben zavallı nasıl bulacağım" dedi. Daha sonra vezir atına atladı ve cevabı bulmak için yola koyuldu. İkindiden sonra bir çoban gördü. Selamlaştıktan sonra çoban Vezire "nereye gidiyorsun?" diye sordu. O da "vallahi bir maksadım var ve o maksadıma giderim" dedi. Çoban "bizim köyün adetlerinden biri de ikindiden sonra gelen misafiri o gece evimizde misafir etmemizdir" dedi. Vezir de bu teklifi kabul etti.

O gece yiyip içtikten sonra gece yarısında çoban vezire "ben bu köyün çobanıyım ve bir teneke dolusu hazine gördüm. Ancak köylülerin korkusundan onu çıkarmaya cesaret edemiyorum. Gel de beraber çıkarıp altınları ortaklaşa bölüşelim"

dedi. Vezir de “tamam” dedi. Fenerler götürüp hazineyi çıkardıktan sonra ortaklaşa bölüştüler.

Vezir çobanın payını çok görmüş ve “baksana! Sen çobansın, yarın ertesi gün köylüler durumunu işitip bilgi aldıktan sonra başını ağrıtırılar. Gel de senin payını bir daha bölüşelim” der. O da kabul eder. Çobanın yedi altını kalıncaya kadar vezir bu şekilde bölüştürmüştü. Daha sonra vezir “yahu sen bu yedi altına ne yapacaksın ki en iyisi sen onları da bana ver de benim tenekem tam dolsun” dedi.

Daha sonra çoban, “Dur! Bir şartım var. Eğer kabul edersen sana altınlarımın tümünü ve aradığın sorunun da cevabını vereceğim” dedi. Vezir, şartın ne olduğunu sordu. Çoban, “şu kayanın arkasına geçip pisliğini yaptıktan sonra onu ellerinle yersen istediğini alırsın.” Dedi. Bu da kendince düşünmeye başlamış ve kendisini kimsenin göremeyeceği düşünmüş ve kabul etmiş. Divanda ırak bu adam kayanın arkasına geçip kendi pisliğini yaptıktan sonra pisliğini kendi elleriyle yedi. Çoban “dediğimi yaptın mı” diye sorunca o da “evet” dedi. Çoban “bak! Dışkıdan daha pis olan şey açgözlülüktür. Açgözlülük yapa yapa kendi pisliği kendi ellerinle yedin” dedi.

Vezir kalkıp gidecekken çoban ona “bak sana cevabı verdim ama sultan’ın yanında benden bahsetme” dedi. Vezir de kellesi alınıncaya kadar kendisinden bahsetmeyeceğine dair söz verdi. Vezir, sultandan bir teneke altın ve kızını alacağı için keyifli bir şekilde sultanın yanına geldi. Padişah cevabın ne olduğunu sordu. Vezir de “açgözlülük” dedi. Padişah cevabı kimden öğrendiğini sorunca, “soruşturdum ve bu cevabı verdiler” dedi. Padişah bu cevabı kim verdi diye tekrardan sordu. Padişah, askerlere vezirin konuşuncaya dövülmesi ve işkenceler yapılmasını emretti. En sonunda sultan başının kesilmesi için emretti. Tam başı kesilecekken vezir “durun! Bana bu cevabı veren falan köyden falan kişidir.” Dedi.

Padişah o kişinin güzel bir şekilde getirilmesini emretti. İki üç defa çağrılıp gelmeyince askerler durumu padişaha anlattılar. Padişah, “o zaman zorla getirin” dedi.

Askerle gidip çobanı döverek sürükleye sürükleye sultanın huzuruna çıkardılar. Sultan çobana “bu adama anlattığın mesele nedir?” diye sordu.

Çoban, “ben buna bir şey söylemedim ve bunu da hiç görmedim.” Dedi. Sultan çobana “söyle yoksa kafanı keserim.” Dedi.

O da “kafamı da kesersen kes ortada bir şey yok, ben bunu tanımam” dedi. Tam kafası kesilecekken “durun konuşacağım” dedi ve olayı sultana anlattı.

Padişah cellâtlara “vezirin kafası vurun. O haindir” der. Çobana da “sende bir teneke altınını al, ben de sana bir teneke altın ve kızımı verip seni vezirim yapacağım” dedi.

Çoban, “hayır ben vezir olamam. Kızım da senin yanında kalsın ben evliyim ve çocuklarım var. Ama hakkım olan altınlarımı götüreceğim.” Dedi.

Vezirin başını kestiler. Çoban da kendi yoluna gitti.

Tufê tufê intemmêt ıl hentelufê.¹¹⁷

Hikâyede geçen bazı kelimelerin yöredeki köyler arasındaki lehçe farklılıkları aşağıdaki tabloda açıklanacaktır.

<u>Türkçe</u>	<u>Merkez</u>	<u>İkizbağlar</u>	<u>Fersaf</u>	<u>Helenze</u>	<u>Snép</u>	<u>Doluha</u> <u>rman</u>	<u>Tillo</u>
Altın	vehêp	vehêp	vehêp	vehêp	vehêp	vehêp	vehêp
Kaçtı	harap	harap	harop	harap	harap	harap	harap
Durumun	helôk	helôk	helék	helôk	helôk	helék	helék
Maksadın	maqsadök	maqsadök	mağsa dök	maqsad ök	mağsa dök	maqsad ök	maqsada k
Şartın	şartök	şartök	şartök	şartök	şartök	şartök	şartak
Pisliğin	kevetiyitök	kevetiyitök	keveti yitök	kevetiyit ök	keveti yitok	kevetiyit êk	kevetiyit êk
Elinde	bidök	bidök	bidék	bidök	bidök	bidék	bidék
Kesilmiş	kaṭaḥ	kaṭaḥ	kaṭoḥ	kaṭaḥ	kaṭaḥ	kaṭaḥ	kaṭaḥ
Sana söylemiş	kelôk	ellök	ellék	ellök	ellök	ellék	ellék

Bu tablodaki kullanımdan imâleli kullanımı Doluharman’da ikamet eden Arapların da kullandığı ve “Sana söylemiş” manasına gelen “kelôk” kelimesinin “k” harfi ile olan kullanımın sadece Siirt/merkez Araplarında olduğu görülmektedir.

Örnek 5: ‘Avş ibên ‘Alâk

Nebi Nuḥ yevm ŧi el ŧe ‘avş ibên ‘alāk disîr ṭofan ḥevvél mekenék. Be’ed el ŧe ‘avş ibên ‘alāk ro cibli ḥaṭop de ŧebbí’ék. Levra ‘avş ibên ‘alāk mín lé ken ḥişén u igbir iş karra me keyijbeh.

¹¹⁷ Ömer Parlak ile yapılan 29.01.2021 tarihli mülakat.

Kam ra il cebel fil tarik şeytan (lenit Alla 'eleyu) ellu eysep itro, eve ellu daro ecip haṭop še Nuḥ mînsop iseylu gemiyé u di şebbi'ni. Şeytan ellu iş di şebbi'ék bavş bavş dîhıt dêmok ṭannor iğbeys. U ṭannor iğbeys immé moykeffik u mo titijbêh fiyu. 'avş el êvê i ul is sévi.

Ce 'int nebi Nuḥ u fi şefşin icreyu cep tér gemiye haṭop. Ellu cît. Ellu ê citu ama me ciptulok haṭop int tîfhék 'eley tí tîhtini ṭannor iğbeys ene eşem dejbeḥ fiyu.

Nebi Nuḥ ṭalloḥ ḥelf şefşeku ara haṭop fiyén tér gemiyé. Ellu evlé i keffevni. 'Avş ellu akíčçeḥ şebbi'ni, ellu te'e irkîs.

Hat demu rağif iğbeys u ṭasıt mayy ellu ul "bismillehîrrahmenîrrahîm". Êvê el valla ene mo'rof e ul "bismillehîrrahmenîrrahîm". Nebi Nuḥ ellu heme ko ilt ibdi u sey devam. 'avş ekêl rağif iğbeys u şırop ṭasıt mayye. Nebi Nuḥ ellu şibîht ellu é. Nebi Nuḥ fi akıl haṭop seve il gemiyé.

Be'ed lé temmê, il kıffâr baka i kevtu fiye. Alla te'êe ḥatahén vecêḥ. Rabbil 'elemîn ce'êl ak kevetiyîten devê şenén. Ak il kıffâr baka inavvîfû il gemiyé mînsop sıhḥîten. U fi akıl kevetiyé key tîbu.¹¹⁸

Türkçe Tercümesi: Avş b Alak

Bir gün Nuh peygamber Avş b Alak'a "tufan olacak yerini hazırla" dedi. Daha sonra Avş b. Alak'a bana odun getir, seni doyurayım dedi. Avş b. Alak iri ve büyük olduğu için doymak bilmezdi.

Avş, odun toplamak için dağa çıktı. Yolda giderken "Allah'ın laneti üzerine olsun" şeytanı gördü. Şeytan ona "nereye gidiyorsun" dedi. O da "Nuh (as.) İçin odun getireceğim. O da gemi yapıp beni de doyuracak." Dedi.

Şeytan ona "ne doyurması sana verse verse en fazla bir tandır ekmek verir, oda seni doyurmaya yetmez" dedi. Avş, "bu doğru söylüyor" dedi.

Hız. Nuh'un yanına geldi ve sadece ayaklarıyla çekerek bir gemi yapabilecek kadar odun getirdi. "Geldin mi" dedi. "Evet geldim. Ama sana odun getirmedi. Sen beni kandırıyorsun. Bana bir tandır ekmek vereceksin ha! Ben bununla nasıl doyarım." Dedi.

Hız. Nuh, Avş'ın arkasındaki odunların gemi yapımı için yeterli olduğunu gördü ve "bunlar bana yeter" dedi. Avş, "o zaman beni doyur" dedi.

¹¹⁸ Ömer Parlak ile yapılan 01.04.2021 tarihli mülakat.

Hız. Nuh “gel otur” dedi. Önüne bir ekmek ve bir tas su bıraktı. Ardından da “Bismillahirrahmanirrahim” de dedi. “Bu, ben ‘Bismillahirrahmanirrahim’ demeyi bilmiyorum” dedi. Hız. Nuh “zaten dedin devam et” dedi. Bir ekmeği ve bir tas suyu bitirdikten sonra ona “doydun mu?” diye sorunca. O da “evet” dedi. Daha sonra Hız. Nuh gemiyi o odunlarla yaptı.

Geminin yapımı bittikten sonra kâfirler gemiye pislemeye başladılar. Allah Teâlâ onlara bir hastalık verdi. Ve Rabbu’l-âlemin pisliklerini kendilerine deva kıldı. O kâfirler sıhhatleri için gemiyi temizlemeye başladılar. Ve o pislik ile de iyileşiyorlardı.

Hikâyede geçen bazı kelimelerin yöredeki köyler arasındaki lehçe farklılıkları aşağıdaki tabloda açıklanacaktır.

<u>Türkçesi</u>	<u>Merkez</u>	<u>İkizbağlar</u>	<u>Fersaf</u>	<u>Helenzê</u>	<u>Snêp</u>	<u>Doluharman</u>	<u>Tiilo</u>
Odun	Haıap	Haıap	Haıop	Haıap	Haıap	Haıap	Haıap
Dağ	Cebel	Cebel	Cebel	Cebel	Cebel	Cebél	Cebél
Seni doyrurdu.	Şebbí’ók	Şebbí’ók	Şebbí’ék	Şebbí’ók	Şebbí’ók	Şebbí’ék	Şebbí’ék
Sana getirdim.	Cíptulók	Cíptulók	Cíptulók	Cíptulók	Cíptulók	Cíptulék	Cíptulék

Bu tablodaki genel farklılık yine Fersaf, Tillo ve Doluharman yerleşim yerlerinde ikamet eden Arapların kullanmış oldukları lehçede görölmektedir.

Örnek 6: Píkço û Eđu Ehmêd

Kêfi u me kefi akbar mín alla mê kêfi Lé líhu zenb u hatiyye hey i kul esteğfirullah.

Kefi ehıeyn véhét keysımmu Ehmêd u illıh keysımmu Píkço. İl ígbir kên Ehmêd u il izğeyyér ken Píkço. İl ígbîr el dékum ero e’mêl eciblnê ‘avvit şî íğbeys. Uvé ímmé kam ra ‘ínt véhét ellu valla i yílzımlî ‘emelé ínke fı ‘índék şîğel şî íhtini. Ellu i yílzımlî véhét kemel íğlâm, ellu tamam de’mêl ‘índék.

Ellu tıllaıh kavlok uvé heyle tıyrıl ışkor. U míssabaıh títtéloıh il fedên mínil bep u títtêlî’én mín pancara. U ‘asriyê tíccıblı ‘úd gêbsé belê kıřré u tajiyyiti eysep lé ítıkum u itro tíssók avnók. U bintî títcıblék gedê títekél u mo títnakıřısu. Ellu tamam.

Ellu tış met sey şî lé iltulok demsék mín keıf rasok heyleme ecıbul ícreyk heyleme eřil taıok mínne. Ellu tamam. Uvemmé kıbél.

Missabaḥ ḳam téloḥ il fedên mín il-bep u felêt ittajiye u rahôt fi teḥtítíl víḥdê, le însên i tíḳ îro evnok u le heyvên. Êve ḳam rat ce. Ellu şeyş cît. Ellu tajiye rahot teḥtítíl víḥdê me tíḳtu síḳtuva. Ellu ínt pošman. Ellu ê valla ínkê iyé eké ene pošman. Eve ímmé car tak mín rasu heyleme liḥoḳ icru. U rat beytu. Píkço ellu ḥayru iş helok iş cîrî fi rasok ef iş ḥelê iyé. Ellu valla il ḥêl u meselê iyé eké. El valla ebu darviyu ip ‘eynu.

Píkço ḳam ra akil vay’â ‘ínt akızalamé. Ellu mo yílzímlek ıḡlam ellu belé. Ama lihi şart u şurutat. Ellu ul işlé tí’t’ul.

Ellu ḥallaḥ kavlok uvé heyle tayrıl işkor. U missabaḥ títtéloḥ il fedên mín il-bep u títtéli’an mín pancara. U ‘asriyé tíccibli ‘úd gébsé bele kışré u tajiyyiti eysep lé itḳum u itro tussoḳ evnok. U bîntî títcíblék ḡede títekél u mo títnaḳısu. Ellu tamam.

Sar fêni yevm téloḥ il fedên u felêt ittajiye rahot ‘eyni fi rasıt teḥté. Uvemmé rafah hacara u varaba. Harabot mín demu u rahot eké deştít taybé u arf tayyop. Êvé bedê baḳa i soḳ avnoḳ.

Sar vihor il bînt cebítlu ekél. Cebítlu mışevşé kışrıt semiké u kışrıt raḳıḳa u kefi ‘eleye sír u ıḡbeys ke’ék. Baḥaş arvıl ıstaylé şırop kille u sír baka ‘er ras. U ekel ‘el rasıl ıḡbeys.

Be’ed mínne ce il beyt baḥaş ḥeveleyn il pancara u déḡél il fedên mín il pancara. Ellu cit? Ellu belé ‘ammo. Ellu il yevm iş seveyt me íḥkî.

Ellu valla tajiyyíték rahot teḥtít’íl víḥdê enem varaptuva ḥacara itkendírét cît afar deştít taybé. Ellu Alla iyıstom beyték ḳetelt tajiyyiti. Ellu heme Alla iyıstom beyték “ínt şey tutkum titro rasıl teḥte” iş şıḡél lihe avnok.

Ellu síḳt evnok ellu belé.

Ellu bînti cebítlok ekél? Ellu belé. Ellu naḳḳıst mínnu. Ellu le ‘ammo. Sêḥ bîntu elle cibi şî lé kil bıḳî. Cebêt ıḡbeys kıl ekel teḥtu u kıl ḥellê favḳu. U il ıstayle kıl ekel teḥte u kıl ḥelle ıssir. Ellu tamam.

Ellu peki il fedên déḡḡíltén. Ellu belé ‘ammo. Ellu il favr eşem iyithél mín pancara. Ellu valla kasartu il pancara u déḡíltuvén. Ellu akımmé tamam.

Peki ‘ud gébsé bele kışré? Ellu ‘ammo il íddé iyé gébsé bele kışré.

El valla êvé diyıstom beyti uvé fırlama. Píkço ellu ínke kıtpaşmınt ene ḥavor. Ellu le le.

Be’ed mínne ellu líne bînt dínro însih mínne. Ínt hey síllok hey mín il-ebvêp ul ḥeyvenêt. Ellu tamam ‘ammo.

İnnén kamu raħu u uvé baħa iyıklêħ il ebvêp u sevelunné piştiyé u ƣalah iddarp. Fil darp racol arahu el şe maratu verki êve mevvé Píkço? Êlêt mo 'rôf. Talli' lu u el valla êve uvé Píkço.

Ellu Alla iyıstom beyték u beyt cebék cît ħelleyt il beyt? El ebi 'eş me ilt li hey sillok hey mín il ebvêb? Enem mé seveytuvén piştiyé u cíptuvén me'î.

Îl ħeyvenêt killén kíddeħelu afor ekél mekil ħellev zed u kil 'edemu il beyt.

Evlé raddu cev il beyt. El şe Píkço ípħa dem il beyt iş ħeyven i yi'bor dem il bep iġtılı. Ellu tamam 'âmmo. Êve ra ceblu fes u iş ħeyvên itış î ħettılı. Me ħelle lu le ħenemé le baħra u le faħart ši. Êve arahu ellu 'amé iş seveyt me ħelleytli ħeyvên. Ellu ínt ilt li eké.

El evl hês lé metu inħelliyên. İ kıssu celebé u i sevev ħéliyê. Be'êd lé sevev il ħeliyé zalamé ħavvor legên ħéliyê şe bintu u ellu veddileyé.

Fıddarp ekel il lehêm killu u ħelle il 'avam íbbes. Ra 'ínt bintu u sêħe. Elle ebuki kil be'efilki êvel lehêm. Nizlét ƣal'ot inné 'ıvmén. Elét ro illu "Alla mey sehıllu u Alla meyzíd 'eleyu u Alla me yırzi 'eleyu".

Ce el şe racol ħataytuva il lehêm iyémmé ellítlok eké. Ellu ro siħe il pancara çeħlé titlaħ ivrıba ħacara. Êve ı roh i siħ il bint çeħlé titlaħ il pancara i yıvrıba síkkîn i kıs ras meħire u i rit.

Ellu iş seveyt? Ellu kataħtu ras meħire. Ellu amé aş iltulok eké.

El valla êve diyıstom beytnê. İnseylu çere ši inniħlos mínnu.

El şe bintu roħi úli şe imki hey titlâħ rasıl ħavra u íssîħ "şakħav şakħav" u dınnıllı Píkço ce ħavlék te roh beyték. İmme ƣala'at ras il ħavra elêt "şakħav şakħav" elu Píkço Píkço ce ħavlék te'ê ro beyték. Uve eħev ħacara u êl "êve iş tayru?" u varaba mín rasa u ramaha mín ħavra u metét.

El ebi valla ene kil nekertu te ħív ħaħħók u rôħ. Ellu le. ħavlne mekên eké. Ellu eşem kên. Ellu deħév ħaħki u dacır ƣak mín rasok heylê ícrok. Deħév 'evêp eħi. Píkço işlé ke kısısevev şe eħu cebe fı rasén. Tufê tufê íntemmêt il ħentelufê.¹¹⁹

Türkçe Tercümesi: Píkço ve Kardeşi Ahmed

Bir varmış bir yokmuş, Allah'tan daha büyük yokmuş. Günahı ve hatası olanlar "estağfirullah" desin.

¹¹⁹ Ömer Parlak ile yapılan 01.04.2021 tarihli mülakat.

Ahmed ve Pıkço adında iki kardeş varmış. Büyük olanı Ahmed, küçük olanı ise Pıkço imiş. Büyük olanı “ben bir ekmek alabilmek için çalışmaya gideceğim” dedi. Kalktı ve gitti.

Yolda birini gördü ve “vallahi işe ihtiyacım var senin de ihtiyacın varsa bana bir iş ver” dedi. Adam “bana da hizmetçi gibi biri lazım” dedi. O da “tamam o zaman senin yanında başlayabilirim” dedi.

Adam, “bak bizim mukavelemiz keklüklerin ötmesine kadar sürecektir. Ayrıca sabahları öküzlerimi kapıdan çıkarıp akşam pencereden girdireceksin. İkinci eve geldiğinde de bana kabuksuz kuru bir dal getireceksin. Tazı’ın nerede gidip durursa orayı süreceksin. Kızım sana öğle yemeği getirdiğinde ondan yiyeceksin ama yemekten de eksiltmeyeceksin.” Dedi. Ahmed “tamam” dedi.

Adam, “eğer dediklerimi yerine getirmezsen başından başlayıp ayaklarına ulaşınca kadar derini yüzeceğim” dedi. Ahmed ona da “tamam” dedi. O da onu işe kabul etti.

Ahmed sabah kalktı ve öküzleri kapıdan çıkardı. Daha sonra tazıyı saldı. Tazı ne insanın ne de hayvanın gidebileceği taşlık bir yere gitti. Bu da geri döndü.

Adam “neden döndün “diye sorunca, “tazı öyle bir yere gitti ki orayı süremedim” dedi. Adam “pişman mısın” diye sordu. Ahmet “evet vallahi işler böyle ise pişmanım” dedi.

Adam Ahmed’in başından başlayıp ayaklarına ulaşınca kadar derisini yüzdü ve ardından evine döndü.

Eve dönüp Pıkço onu görünce “bu ne? Hayırdır, neyin var, başın neden bu halde” diye sordu. O da “vallahi hal durum şöyledir” dedi. Pıkço “vallahi ona gününü göstereceğim” dedi.

Pıkço kalktı ve adamın kalmış olduğu köye gitti. Adama “sana hizmetçi lazım mı?” diye sordu. Adam “benim şart ve şurutlarım var kabul edersen olur” dedi. O da “şartların nelerdir” dedi.

Adam, “bak bizim mukavelemiz keklüklerin ötmesine kadar sürecektir. Ayrıca sabahları öküzlerimi kapıdan çıkarıp akşam pencereden girdireceksin. İkinci eve geldiğinde de bana kabuksuz kuru bir dal getireceksin. Tazım nerede gidip durursa orayı süreceksin. Kızım sana öğle yemeği getirdiğinde ondan yiyeceksin ama yemekten de eksiltmeyeceksin.” Dedi. Pıkço “tamam” dedi.

Ertesi gün olunca öküzleri kapıdan çıkardı ve tazıyı saldı. Tazı aynı taşlık olan yere gitti. Bu da eline bir taş alıp tazıya fırlattı. Tazı oradan kaçıp dümdüz bir araziye gitti. O da orayı sürmeye başladı.

Öğle oldu ve kız yemeği getirdi. Yemekte kalın ve ince kabukları olan mercimek çorbası üzerinde de kaymağı ve taş ekmeği vardı. Pıkço kovanın altını delip oradan çorbayı içti ve kaymağı üstte kaldı. Ekmeği de üst tarafından yedi.

Daha sonra eve geldi ve pencerenin etrafını delip öküzleri oradan geçirdi. Adam ona “geldin mi?” dedi. O da “evet amca” dedi. “Hadi anlat bakalım, bugün ne yaptın” dedi.

Pıkço, “valla sabah tazımı saldım o da taşlık bir yere gidince onu taşladım. Tazı da yuvarlana yuvarlana düz bir arazide durdu.” Dedi.

Adam, “Allah evini yıksın tazımı öldürdün” dedi. Pıkço, “asıl allah senin evini yıksın. Tazı neden yüksek ve taşlık yere gidiyor orada ne işi var.” Dedi.

Adam, “orayı sürdün mü?” dedi. Pıkço “evet” dedi.

“Kızım sana yemek getirdi mi?” “Evet” dedi. “Yemekten bir şey eksilttin mi?” “Evet amca” dedi. Adam kızını çağırdı ve “yemekten kalanları getir.” Dedi.

Kız, Pıkço’nun altını yiyip üstünü bıraktığı ekmeği ve dibini içip kaymağını bıraktığı kovayı getirdi. Adam “tamam” dedi.

Adam, “peki öküzleri içeriye girdirdin mi?” dedi. “Evet amca” dedi. Adam, “öküz pencereden nasıl girer?” dedi. Pıkço, “vallahi pencerelerin etrafını kırdım ve girdirdim” dedi. Adam, bu da “tamam” dedi.

Peki, “kuru ve kabuksuz odun?” “Amca idde kuru ve kabuksuzdur.” Dedi.

Adam “valla bu fırlama evimizi yıkacak dedi.” Pıkço ise “eğer pişman olduysan söyle ben hazırım” dedi. Adam “yok yok” dedi.

Daha sonra “bizim bir kızımız var onun halini sormaya gideceğiz. Sen kapılara ve hayvanlara bak.” Dedi. O da “amam amca” dedi.

Bunlar gider gitmez Pıkço kapıları yerinden sökmeye başladı. Ve söktüğü kapıları kendine yük yapıp yola koyuldu.

Adam, yolda giderken Pıkço’yu gördü ve hanımına “bu Pıkço değil mi?” dedi. Kadın “bilmiyorum” dedi. Adam biraz baktıktan sonra “vallahi bu Pıkço” dedi.

Adam, “Allah seni de seni dünyaya getireninde evini yıksın. Sen evi boş bırakıp mı geldin.” Pıkço, “sen bana kapılara bak demedin mi? Ben de onları yanımdan ayırmadım, yük yapıp yanımda getirdim.” Dedi.

Hayvanların hepsi kilere girip yiyecekleri yemiş ve her yeri kirlittiler.

Bunlar evlerine geri döndüler. Adam pıçço'ya “sen kapıda bekle içeri girmeye çalışan yabani hayvan olursa öldürürsün” dedi. Pıçço “tamam amca” dedi. Bu gidip eline bir balta aldı ve gördüğü tüm hayvanları öldürmeye başladı. Adama ne koyun ne inek nede hiçbir şey bırakmadı.

Adam durumu görünce “neden böyle yaptın. Bana hayvan bırakmadın” dedi. Pıçço “sen bana öyle söyledin” dedi.

Adam ölmemiş olan koyunları kesip kavurma yaptı. Daha sonra bir leğen doldurup Pıçço'ya kızına götürmesini söyler. Pıçço yolda bütün etleri yedi ve geriye sadece kemikleri bıraktı. Kızın yanına gitti. Yanına çağırdı ve “babam sana bu etleri gönderdi” dedi.

Kız aşağıya inip kemikleri görünce pıçço'ya “git babama deki: Allah işlerini kolaylaştırmasın. Allah rızkını artırmamasın. Allah kendisinden razı olmasın.”

Pıçço adama gelip “ben kızına etleri verdim o da sana bu sözleri iletmemi söyledi.” Adam, “git penceresinin önüne ve çağır onu pencereye çıkınca bir taş at ona” dedi. Pıçço, evin önüne gidip kızını çağırıyor kız pencereden çıkınca bıçağı kızı atıyor ve kızın burnunun ucu kesiliyor.

Adam, “ne yaptın?” dedi. O da “burnunun ucunu kestim” dedi. Adam, “ya ben sana böyle mi yap dedim?”

Adam kendi kendine “vallahi bu benim evimi yıkacak” dedi.

Adam, kızına git annene de ki havranın üzerine çıksın ve “şakkav şakkav” diye ötsün. Bizde Pıçço'ya “mukavelen bitti. Hakkını al ve git diyeceğiz.” Annesi havranın üzerine çıktı ve “şakkav şakkav” diye öttü. Adam, Pıçço'ya “hadi bakalım mukavelen bitti. Hakkını al ve git” dedi. Pıçço ise bu nasıl keklik diyerek eline bir taş aldı ve kadını başından vurdu. Kadın havradan düştü ve öldü.

Adam, “babacığım ben sözümünden döndüm gel hakkını al ve evine dön” dedi. Pıçço “hayır! Bizim mukavelemiz böyle değildi” dedi. Adam “nasıldı?” Dedi. O da “hakkımı alacağım ve başından ayaklarına kadar derini yüzeceğim. Bu şekilde kardeşimin öcünün almış olacağım.” Dedi.

“Pıçço, abisinin başına neler getirilmişse onların da başına getirdi.” Hikâyemiz bitmiştir.

Hikâyede geçen bazı kelimelerin yöredeki köyler arasındaki lehçe farklılıkları aşağıdaki tabloda açıklanacaktır.

<u>Türkçesi</u>	<u>Merkez</u>	<u>İkizbağlar</u>	<u>Fersaf</u>	<u>Helenzê</u>	<u>Snêp</u>	<u>Doluharman</u>	<u>Tillo</u>
Yanında	‘ındok	‘ındok	‘ındék	‘ındok	‘ındok	‘ındék	‘ındék
Bak	Ṭalloḥ	Ṭalloḥ	Ṭallaḥ	Ṭalloḥ	Ṭalloḥ	Ṭalloḥ	Ṭallaḥ
Evin	Beytok	Beytok	Beyték	Beytok	Beytok	Beyték	Beyték
Sana lazım mı	Yílzímlok	Yílzímlok	Yílzímlék	Yílzímlok	Yílzímlok	Yílzímlék	Yílzímlék
Seni getirdi	Cebok	Cebok	Cebék	Cebok	Cebok	Cebék	Cebék
Yer	Afar	Afar	Afor	Afar	Afar	Afar	Afar
Balta	Fes	Fes	Fes	Fes	Fes	Fês	Fés
Et	Leḥem	Leḥem	Leḥem	Leḥem	Leḥem	Leḥêm	Leḥém
Sana Söyledim	Ítulok	Ítulok	Ítulok	Ítulok	Ítulok	Ítulék	Ítulék
Senin sözün	Ḳavlok	Ḳavlok	Ḳavlék	Ḳavlok	Ḳavlok	Ḳavlék	Ḳavlék
Senin başın	Rasok	Rasok	Rasak	Rasok	Rasok	Rasok	Rasak

Bu tabloyla Fersaf köylülerinde imaleli okuyuşu bazı kelimelerde kullandığı açıkça ortaya konulmuştur.

Örnek 7: Fef Yezidiyé

Kêfi u me kêfi akbar mín alla me kêfi lê lihu zenb u ḥatiyyê hey i ḳul esteğfirullah.

Yevîl viḥdé kefi fef yezidiyé kenu eḥvê me key tubu ḡayrın nâr. Yevm il viḥdé véhét minnén eḡ, varap iydu lén nâr u ḥaraḳıta. Êve immé şel iydu u baka i ul şe eḥvıtu ‘amé ey ‘ışşın sené întup en nar u ḥaraḳıtni. El yahu şıḡılne işnu evné ḳumu dınro dındorılna ‘elê şıḡél şı innı ‘mél.

Ḳamu u kil véhét ra movaḥ. Véhét minnén ra memlekıt il viḥdé u vedde me ‘û ‘ailıtu u le ‘emelé u le şeḡelê. İ ṭalloḥ innés killén irohu il céméh, uvémmé i roḥ il ceméh belki véhét veddeni fê ‘él. Ṭallo eḥêt moyveddiyu fégél.

Fıs son uvémmé iul enemmé daro desey işlé isevev. İro i ṭallo iyıtvavvav u icev il ceméh u isallav. Uvémmé iyıtvavva u i salli kemehén ama moyı ‘rof iş lé diul.

Yevm iro u yevm iyici i ul şel melle: ‘âmmo melle. Îl melle i illu iş helék. İyîllu valla ko ene asalli ama mo’rof iş esalli ene Yezidi. Îl melle i illu eşem înt Yezidi? Ellu valla ene Yezidi u kiccitu el vay’â u ehêd moy illi mîn eysep kılciit zaten.

Îl melle iyî’kêd u i’ellîmu îl îslemiyê u i tup. Uvémme kîssabah iyici demîl cemêh u himmé ehêd moyveddiyu fê’él. İyici iyitvavva u isalli, be’êd mînne seveluyê ‘edê devamli baka iro isalli fîl cemêh.

Yevm şî rah îl beyt kîflîtu ellîtlu fîlenkes ekîlne kîllu întem u îl vélit kîllén in ceve’ê iş dinsey. Elle me sekney heyleme ğadê belki véhêt şî veddeni fê’él. Ama moyul şel mara lé diroh îl cémêh levra iyémme iyê yezidiyê ya.

Î sir fêni sabağ i yici dem îl cemêh ehêd himmé me mîsîku. Uvémme ce îl cemêh salla u de’e şe rabbu u hem talah kartlığ diroh îl beyt ama eşem diro bele şî. İroh buvenît il vîhdê î téloh mendilu u itayyîfa itrap u iul şe rohu інke marati aratni mîn ib’îd tît ul valla zevci ko kılcebli teğğîn desey iğbeys. Let ut kılce ferêh.

Uvé ké’êd dem îl cémêh Alla celle celeluhu iyîb’ef melék i illu ro îl-cinnê şîl tabak u mîn kıl et’âmât hit hevlu madaru u finnîs hit kef vehêp u veddiyu beyt fîlenkes. Ak îl melék iyici u iyici beyt ak îl-Yezidi. Î dîğ îl bep ‘eleye. Ît illu “sey karom hayru”. Î ille zevçki kıl be’êf evl îl ekêl u illîlu hey devvêm ‘ele şîğêl lé isey. Ît illu tamam u teğğêf ak îl tepsiyê u vehêp. Ît cibe u itıttıta fîl arf it-ul valla fî el vehêp daro değivîlnê teğğîn u eci.

İyémme îtro dikkên il dikkenci isir ‘ekêl i tallo îl vehêp cenp mînne iyîktêp ‘eleye Alla u cenp illîğ Muğemmêd. Î ille fîlenkesê el parat mîn eysêp kıl cev. Ît ul valla véhêt kîlhatana innê mo’rof. U zevci iyî’mêl meğ véhêt kîlhatavnannê u kılbe’efuvén meğ véhêt. Î ille binti el parat îmsîkiyén u şîlê iyîlzîmîlki veddeylki. El parat ‘îndne moyroğ.

İyîğtiye teğğîn u iye îtro fî darba îtroğ îl beyt issey iğbeys u eklet itayyîof issıfıra. Zevce îmmê il itrap bidu iyîğhemmêm iş diul şe maratu. Ra ‘întîl bep i talloğ iyici rîhît taybe mîn cevve. Bağa i ul ef kîflîtî iş ekêl kîssevetîlne mîn eysep cele ekêl. İyîğhêl cevve i talloğ issıfıra kıttayfıta. Mîn mîsteğetu ak îl mendil i hitta hêlf îl soppa.

Î ille fîlenkesê ef îl ekêl mîn eysep kîcce. Elletlu valla afar lé ke tî’mêl kıl be’efuvén evné u lé cebén el hey devvêm ‘ele şîğêl lé keysey. Elét êve iş şîğêl tayyop uvê. Uvémme iyîğhemmêm u iul “vey ho vey ho” demekki Alla uvê véhêt u Alla uvê iğbir. İl îslemiyê demekki iyê ekê Alla kıl be’ef rızqî. Ît illu iş kılciptîlne ekêl? Î ille me kılciptu şî valla. It illu ak îl mendil işfiye? İülle boşvêr le tîfteğiye ke kılciptu

şa'rayé tehhin heyipka şe gedé. Elét le valla de şilu de hıttu 'ellellıh. İtro işşılı u tehtu uvé tehhîn. Avnok il racol i ul ya rabbi mit karra ehmıdok u eşkîrêk. Uvé ra mîslém u ehvıtu raħu kıfor u il maram'mé raħot kefré.

Tufê tufê intemmêt il hentelufê.

Türkçe Tercümesi: Üç Yezidi

Bir varmış bir yokmuş, Allah'tan daha büyük yokmuş. Günahı ve hatası olanlar “estağfirullah” desin.

Günlerden bir gün ateşten başka hiçbir şeye tapmayan üç Yezidi varmış. Bir gün kardeşlerden biri elini ateşin üzerine koydu ve ateş elini yaktı. Bu da elini çektik ve kardeşlerine “yahu biz yirmi yıldır bu ateşe tapıyoruz ve bizi yaktı. Yahu burada ne işimiz var, gidelim buralardan bir iş bulup çalışalım.” Dedi.

Bunların her biri bir yere gitti. Bunlardan biri de iş, güç olmadan ailesini de yanına alarak başka bir memlekete gitti. Oradakilerin hepsinin camiye gittiğini görünce belki de kendisine iş verirler düşüncesiyle camiye gitmeye başlar. Ancak hiç kimse onu işçi olarak götürmez.

O da en sonunda insanlar ne yaparsa bende onu yapacağım dedi. Baktı ki onlar abdest alıp camiye gidip namaz kılıyorlar. O da onlar gibi abdest alıp camiye gidip namaz kılmaya başladı. Ancak namazda ne söyleyeceğini bilmiyordu.

Gün gelip geçerken bir gün imama “imam amca” diye seslenir. İmam “buyur bir durum mu var?” der. İmam'a “ben yezidiyim namaz kılıyorum ancak ne kıldığımı bilmiyorum” dedi. İmam “nasıl Yezidi olabilirsin?” Adam “vallahi ben yezidiyim. Başka bir köyden buraya geldim. Ancak hiç kimse nereden geldiğimi bile sormadı.” Der.

İmam oturup ona İslamiyet'i anlattıktan sonra tövbe edip İslamiyet'e girer. Bu, her sabah cami önüne gelip işçi olarak götürülmek için bekler. Ancak yine de kimse onu işe götürmez. O da abdest alıp camiye girer ve namaz kılar. Daha sonra cami de namaz kılmayı kendine adet edindi.

Birgün eve gitti ve eşi “ey falanca bütün yemeğimiz bitti ve bütün çocuklarımız aç ne yapacağız?” dedi. Adam “hele bir yarına kadar bekle belki de yarın birileri beni işçi olarak götürür.” Dedi. Ancak eşine camiye gideceğini söylemez. Çünkü eşi hâlâ Yezidi.

Ertesi sabah olur. Adam yine cami önüne gelir. Ancak yine de kimse onu işçi olarak götürmez. O da camiye geldi, namaz kıldı, rabbine dua etti ve tekrardan geri

çıktı. Eve gidecek ama elinde bir şey olmadan nasıl gitsin? Adam bir araziye girip mendilini açar ve toprakla doldurur. Kendine şunları söylenir “karım beni uzaktan görürse, vallahi kocam bana un getirmiş ekmek yapacağım der. En azından eli boş gelmiş demesin.”

Adam cami önünde otururken Allah Teâlâ celle celaluhu cennete bir melek gönderir. Ona bir tabağın etrafını bütün yiyeceklerle doldurmasını ve tabağın ortasına da bir avuç altın bırakmasını daha sonra da falancanın evine götürmesini emreder.

Melek yezidinin kapısına gelir. Kapıyı çalar. Karısı “buyur, hayırdır” der. Melek, “bu yemekleri kocan gönderdi. Ona deki: yaptığı işe devam etsin.” Kadın tepsi ve altınları alır. İçeri girip tepsiyi ortaya koyduktan sonra “vallahi bu altınlarla gidip un alıp geleceğim” der.

Kadın bir dükkâna gidiyor. Akıllı biri olan dükkâncı altınların bir tarafında Allah diğer tarafında da Muhammed isimlerinin yazılı olduğunu görünce kadına “ey falanca bu altınları nereden getirdin?” diye sordu. Kadın, “vallahi biri bizlere verdi. Bilmiyorum. Ve kocam biriyle çalışıyordu. Bunları bizlere verdi. Biriyle bize gönderdiler” dedi. Bakkal, “kızım bu paraları al ve sana ne lazımsa götür. Senin paran burada geçmez” dedi.

Kadına un verir ve yoluna koyulur. Kadın, eve gider ekmeği pişirir ve sofrayı dolduracak yemekler yapar. Kocası da elinde mendili, karısına ne cevap vereceğini düşünüyor. Eve yaklaşınca içeriden güzel kokuların geldiği gördü. Ve kendi kendine “karım ne yemek yapmış ve bu yemekleri nereden getirmiş” diye sormaya başladı.

Adam içeri girdi ve sofranın dopdolu olgunu gördü. Utancından elindeki mendili sobanın arkasına attı. Karısına “ey falanca bu yemekler nereden geldi?” diye sordu. Kadın da “vallahi bunları çalıştığın yer gönderdi ve getiren kişi çalıştığın yerde devam etmeni söyledi.” Kadın; “Bu ne kadar güzel iş.” Dedi.

Adam da derin bir düşünceyle “Vah vah halimize.” Dedi. Demek ki Allah birdir, Allah en büyüktür. İslamiyet demek ki buymuş. Benim rızkımı Allah gönderdi.

Kadın, “bize ne getirdin” dedi. Koca, “vallahi bir şey getirmedi” der. “O zaman o mendilde ne var? Diye sorar.” O da “boş ver açma birazcık un almıştım ama yarına kalsın” dedi. Kadın, “hayır! Vallahi bu unu da alıp diğer un ‘un üzerine ekleyeyim” der. Mendili açar ve bakar ki içerisindeki un.

Adam, oracıkta “ya rabbim sana yüzlerce hamd ve şükürler olsun” der. Adam Müslüman olarak, kardeşleri ve karısı ise kâfir olarak diğer dünya ’ya gittiler.

Tüfe tüfe intemmêt ıl hentelufê.

Hikâyede geçen bazı kelimelerin yöredeki köyler arasındaki lehçe farklılıkları aşağıdaki tabloda açıklanacaktır.

<u>Türkcesi</u>	<u>Merkez</u>	<u>İkizbağlar</u>	<u>Fersaf</u>	<u>lenzê</u>	<u>Snêp</u>	<u>Doluharman</u>	<u>Tillo</u>
O Vurdu.	Varap	Varap	Varop	Varap	Varap	Varap	Varap
Cami	Céméh	Céméh	Ceméh	Céméh	Céméh	Céméh	Céméh
Neyin var.	Helek	Helek	helék	Helek	Helek	Helék	Helék
Daha sonra	Be’ed	Be’ed	Be’éd	Be’ed	Be’ed	Be’ed	Be’éd
Melek	Melek	Melek	Melék	Melek	Melek	Melek	Melék
Gönderdi	Be’ef	Be’ef	Be’éf	Be’ef	Be’ef	Be’ef	Be’éf
Muhammed	Muhem med	Muhemme d	Muhem méd	Muhemme d	Muhem med	Muhemmet	Muhem méd
Erkek	Racol	Racol	Racol	Racol	Racol	Racol	Racal
Sana şükrederim.	Eşkïrok	Eşkïrok	Eşkïrêk	Eşkïrok	Eşkïrok	Eşkïrêk	Eşkïrêk

Buradan anlaşılan Siirt Merkez, İkizbağlar, Hellenzê ve Snêp yerleşim yerlerinde kullanılan kelimeler “o” harfi ile bittiğinde o kelime Fersaf, Doluharman ve Tillo yerleşim yerlerinde imaleli bir şekilde kullanılmaktadır.

Örnek 8: Fî’lêp û Jijjo

Kêfi u me kefi akbar min Alla me kêfi Lé lihu zenb u hatiyyê hey i kul esteğfirullah.

*Yevmîl vihdê mamé ruvi “mamé ruvi uvê fî’lêp” el valla ce veht heccî, darol-
heç, ırıtama fiddarp dirol heç. Ra ra keme movahıl geyufe aral jijjo demu. Jijjo bağa i
ıllu eysep itro mamé ruvi, ellu valla sar veht hacci darol heç hêdi hêdi. Jijjo ellu
‘amé mot veddîni me’ék valla enem erit êcil heç. Ellu inke ittîk tîtmeş heme te dinro
dinsîr rıfka meş be’ivna u dinro. Ellu tamam.*

*İrtamav fiddarp u rağu işveyyê mamé ruvi el “jijjo heme işseh inro fiddarp
inke dibbê şî ‘ilkôt fine u cit demne” iş dînsey. Ellu valla mo’rof. İl fî’lêp ellu kem fen
lik. Ellu valla lihi fakart fen. Ellu enemmé lihi tîs’ev tîs’in fen, meş dinro ko saru mit
fen il dibbê mottîk ‘eleyne inke araynaha.*

Irřamav fiddarp şartlış u rařu rařu u tal'u il dıbbé tıci mın rasıl cebél u tici. Mamé ruvi el ínke cit illeyne dınnışkıtı u ínke me cit illeyne dınro fı darpna. Valla tal'u il dıbbé cit illeyén.

Íl dıbbé evvıl lé araton élét valla evl dekilén deveddi jıjok ímmé ře ifroşi. Mamé ruvi elle vay mamé hırç ke edor 'eleyki bıł leyl 'ılıştı bıdı bınar. Ellıtlı íř řelék şayru. El yahu éve líhu sıt ifroş u enem líhi sıt ifroş. Êve i ul ínné líhi ene e ul ínnél líhi, monnicil ba'ıvna. Mê te fıız beyne.

Enneřli dıbbé élét valla evlé dekilén u il ifroş deveddiyén şe ifroşi. Ruvi veddehu rasıl cebel u iro ak il bışş u iyıřhél ak il bışş, íro ák il bışş u iyıřhél ak il bışş heyleme ísir maşrop.

Íl dıbbé ít illu mamé ruvi íř sar eynın il ifroş. Bařa ı úl mamé hırç be'eş ene kil başalı hış u 'ekél. Mekıl bakalı hış u 'ekél lé eysep kil şattaytu il ifroş ko ındor. Dé u dé i dor valla aralu êké hırç u deřél cevvetu u ít mendér.

Íl hırç u jıjjo kil kı'du demé i yıştanvıru tuttélol il ifroş. Íl dıbbé ítıllı "dé mamé ruvi íř tıştanvor dé télol il ifroş". Í ille "mamé hırç e télol véřét illış i zıç rořu 'el ektefı, e télol illış ef i zıç rořu 'el ektefı. Ul şe rafıķı hey iyıcı i 'évınnı meş be'ıvna dın zıccén barra".

Dıbbé ellıtlı dé íntımmé ro. Ellé ínké líķı mıse'de dero. Ellıtlı ro ro. Valla deřél cevve u mamé ruvi ellı "de meddét icreyk ıkıp icér 'ele icér va". Íl dıbbé tıştanvor. Êlét" mamé ruvi". Elle íř řelķi, élét dé ya Alla sâr derenk dé tél'u il ifroş. El dé roři kil fıřıķtu 'ele mış véřét kemeki, rořılķi 'ele řıřél şi lé diyınfe'ķi de roři íř ifroş u íř řél.

Ellıtlı ínke 'ılıştı b'ıdı ínke me tılıştu şasabıtak mın teřt şabatık ley semmevni mamé hırç. Íl fı'lép baka i ul lé dí télol il řasabé mın teřt şabatı dıntış mınuvé. Íl dıbbé ínřaharot u řehlé tınşıhor iyé sa'bé. Varabot rasa fı ak il hırç il ızřayyér u 'ısyot. Íl fı'lép el şe jıjjo de ınbıt nıřné dınnıtlaş mın canpıllış. Nabatu u nabatu heyleme řala'u canpıllış.

Íl fı'lép ra rıķép al vahra u elle lé ı télol il řasabé mın teřt il şabatı uvé ene. Varap teřt şabatıya u télol şasabıta il barra.

Íl jıjjo el valla akşor mınnok fı'lép mefı. Ene líhi fakart fen u ínt líķ tıs'e u tışgın fen me şallo íř seveyt. Íř cípt fı rasu. El dé ítmeř dınrol řeç.

Tufé tufé íntemmét il řentelufé.¹²⁰

¹²⁰ Mecit Çiftçi ve Tacettin Uysal (Fersaf/Dereyamaç), ile yapılan 09.11.2020 tarihli mülakat.

Türkçe Tercümesi: Tilki ve kirpi

Bir varmış bir yokmuş, Allahtan daha büyük yokmuş. Günahı ve hatası olanlar estağfirullah desin.

Günlerden bir gün tilki amca “vallahı hac vakti geldi, hac yapmaya gideceğim” dedi. Hacca gitmek için yola koyuldu. Biraz ilerledikten sonra “geyufe”¹²¹ gibi bir yerde kirpiye rastladı.

Kirpi “tilki amca nereye gidiyorsun” dedi. Tilki “vallahı hac vakti geldi de hac yapmaya gidiyorum” dedi. Kirpi “lütfen beni de yanında götür. Vallahi bende hac yapmak istiyorum” dedi.

Tilki “eğer yürüyebileceksen gel gidelim, birbirimize yol arkadaşı olur gideriz” dedi.

Kirpi “tamam” dedi.

Bunlar yola düştüler. Yolda giderken tilki kirpi’ye “şimdi karşımıza bir ayı çıkarsa ve önümüzü kesip bize ilişirse ne yaparız?” diye sordu. Kirpi “vallahı bilmiyorum” dedi. Tilki “senin kaç uyanıklığın var? Dedi. Kirpi “tek bir tane var” dedi. Tilki “benim de doksan dokuz tane var, yürü gidelim ayı karşımıza çıksa bile bizi yenemez” dedi.

Bunlar tekrardan yola koyuldular. Gittiler, gittiler ve baktılar ki ayı dağ başından aşağıya doğru geliyor. Tilki amca “eğer bize gelirse yere sereriz, bize gelmez ise yolumuza devam ederiz” dedi. Vallahi baktılar ki ayı onlara doğru geliyor.

Ayı onları görür görmez “vallahı ben bunları yiyeceğim ve kirpi’yi yavrularıma götüreceğim” dedi.

Tilki amca ayıya, “vay ayı amca seni gece ararken gündüz buldum” dedi. Ayı “hayırdır, ne var?” dedi. Kirpi “bunun altı yavrusu var. Benim de altı yavrum var. O benim altı yavrumun kendisinin olduğunu, bende benim olduğunu söylüyorum ancak anlamıyoruz. Gel aramızı bul.” Dedi.

Ayı kendi kendine “vallahı ben bunları yiyeceğim ve yavrularını da yavrularıma götüreceğim” dedi.

Tilki, ayıyı dağ başına çıkardı ve akşam oluncaya kadar bir o deliğe girdi, bir diğerinden çıktı. Bir o deliğe girdi, bir diğerinden çıktı.

Ayı, “tilki amca ne oldu, nerede bu yavrular?” dedi.

¹²¹ Rıstâk yerleşim yerlerinden olan Fersaf ve Tom’a yakın mevkide bulunan bir dağın adıdır.

Kirpi, “ayı amca bende akıl, fikir kalmış mı? Bende yavruları nereye koyduğumu hatırlayacak akıl ve fikir kalmamış. Arıyoruz işte!” dedi.

Kirpi zorlana zorlana bir delik buldu ve içeriye girip uzandı. Kirpi ve ayı ise girişte oturup tilkinin yavruları dışarı çıkarmasını bekliyorlardı.

Ayı, “tilki amca neyi bekliyorsun. Hadi yavruları çıkar.” Dedi.

Tilki, “ayı amca birini çıkarayım derken diğeri omuzlarıma atlıyor. Ötekini çıkarayım derken diğeri omuzlarıma atlıyor. Arkadaşıma de ki yanına gelsin ve yavruları beraber dışarıya atalım” dedi.

Ayı, “hadi sen de git.” Dedi.

Kirpi, “eğer müsaaden varsa gideceğim” dedi.

Ayı, “git, git!” dedi.

Vallahi bu içeriye girdi ve tilki amca ona “haydi ayaklarını uzat ve ayaküstüne ayak at.” Dedi.

Ayı dışarıda beklerken “tilki amca” diye seslendi.

Tilki, “ne var?” dedi.

Ayı, “haydi ya Allah, yavruları çıkar. Geç oldu.” Dedi.

Tilki, “haydi git buradan senin gibi yüz kişiyi kandırmışım. Git ve yarayacak bir iş kendine de haydi git yahu. Ne yavrusu be.” Dedi.

Ayı, “eğer elime geçersen ciğerini koltukaltından çıkarmazsam bana da ayı amca demesinler.” Dedi.

Tilki, “koltukaltından ciğeri çıkaracak olan kişinin kim olduğunu göreceğiz.” Dedi.

Ayı sinirlendi ve ayılar sinirlenince acımasız olurlar. Başını o küçük delikten geçirdi ve orada sıkıştı.

Tilki, kirpi’ ye “haydi kazmaya başla. Biz diğer taraftan çıkacağız.” Dedi.

Diğer taraftan çıkıncaya kadar kazdılar. Tilki, dışarıya çıktıktan sonra gitti ve ayının sırtına ardından da ayıya “koltukaltından ciğeri çıkaran benim.” Dedi.

Daha sonra koltukaltına vurdu ve ayının ciğerini çıkardı.

Kirpi, “vallahi senden daha kurnazı yoktur. Benim bir kurnazlığım var. Senin ise doksan dokuz kurnazlığın var. Baksana adamın başına neler getirdin.” Dedi.

Tilki, “haydi yürü hacca gidelim.” Dedi.

Tufê tufê intemmêt ıl hentelufê.

Hikâyede geçen bazı kelimelerin yöredeki köyler arasındaki lehçe farklılıkları aşağıdaki tabloda açıklanacaktır.

<u>Türkçesi</u>	<u>Merkez</u>	<u>İkizbağlar</u>	<u>Fersaf</u>	<u>Helenzê</u>	<u>Snêp</u>	<u>Doluharman</u>	<u>Tillo</u>
Seninle	Me'ok	Me'ok	Me'êk	Me'ok	Me'ok	Me'êk	Me'êk
Onları gördü. (B)	Aratén	Aratén	Araton	Aratén	Aratén	Aratén	Aratén
Akşam	Mağrap	Mağrap	Mağro p	Mağrap	Mağrap	Mağrap	Mağrap
Akıl	'ekél	'ekél	'ekél	'ekél	'ekél	'ekol	'akal
Ciğerin	Çasabıtok	Çasabıtok	Çasabıt ak	Çasabıtok	Çasabıt ok	Çasabıtok	Çasabıt ak
Daha fazla	Akfar	Akfar	Akfor	Akfar	Akfar	Akfar	Akfar
Senden	Mínnok	Mínnok	Mínno k	Mínnok	Mínno k	Mínnék	Mínné k

Siirt ilinin nüfusunun düşük, yerleşim alanlarının da dar bir sahada olması insanların kaynaşmasına sebebiyet vermiştir. Bu kaynaşmadan doğan sonuçlar kültürel alanda da etkisini göstermektedir. Çünkü bu hikâyede geçen kelimeler arasındaki lehçe farklılıkları kişiden kişiye farklılık gösterebilmektedir. Ancak yapılmış olan saha çalışmasının ardından tablolarda gösterilen farklılıkların kullanımını elde edilmiştir.

Günümüze kadar aktarıla gelen bu sözlü kültür unsurunda, Siirt Arapçası'nın son dönemlerde az kullanıldığı ve yazılı bir kaynağa sahip olmadığı için Türkçe kelimelerle birlikte kullanıldığı görülmektedir. Her geçen gün bu kelimelerin artması gelecek nesiller adına bir lehçe ve kültürün yok olması anlamına gelmektedir.

2.3. Siirt Arapçasında Kullanılan Şarkı ve Türküler

Şarkı kelimesinin fonetik yapısı olarak “şark” kelimesine alınan nispet ekiyle “şarkî” den (doğuya ait) geldiği görüşü kabul edilmektedir.¹²² Türkü kelimesinin ise “Türk” kelimesinin almış olduğu nispet ekiyle oluştuğu kanaati yaygındır.¹²³

Şarkı ve türkülerin insanların duygu ve düşüncelerini doğrudan yansıtması bu sözlü kültür unsurlarını diğerlerinden ayıran en büyük özelliklerden biridir.¹²⁴

¹²² Mustafa İsmet Uzun, “Şarkı”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 38, (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 357-358.

¹²³ Nurettin Albayrak, “Türkü”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 41, (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 611-612.

Türküler iki kaynaktan beslenir. Asıl türküler söyleyenleri bilinmeyen, halkın ortak malı olan ve halkı derinden etkileyen bir olay üzerine yakılanlardır. Bu olay bütün milleti ilgilendirecek kadar önemli olabileceği gibi dar bir çevreyle de sınırlı kalabilir. Aşk, gurbet, ölüm, kahramanlık, fetih, seferberlik, doğal afetler, oymak kavgaları, eşkıya baskınları, bir kalenin düşmesi, bir vatan parçasının elden çıkması gibi olaylarla sevda, talihe küsme gibi duygular türkülerin şartlarını hazırlayan sebeplerin başında gelir.

Örnek: 1

Siirt Arapçası	Transkripsiyon	Türkçesi
انا حيران شا زكاو	Enê hayrân şê Zekô	Ben Zeko'ya hayran olayım.
آخ أوى آياوم دم باپ الحان	Aḥ, uvé âyôm dem bep îl-ḥen	Ah o, hânın önünde ayaktaydı.
انا حيران شا زكاو	Enê hayrân şê Zekô	Ben Zeko'ya hayran olayım.
آخ أوى آياوم دم باپ الحان	Aḥ, uvé âyôm dem bep îl-ḥen	Ah o, hânın önünde ayaktaydı.
آخ ايدو علا خنجرو	Aḥ, iydu 'êle ḥancaru	Ah, eli hançerinin üzerindeydi.
آخ ماو يحسيپ شي انسان	Aḥ, mo yîhsép şî insên	Ah, hiçbir insanı hesap etmez.
آخ ايد علا خنجرو	Aḥ, iydu 'êle ḥancaru	Ah, eli hançerinin üzerindeydi.
آخ ماو يحسيپ شي انسان	Aḥ, mo yîhsép şî insên	Ah, hiçbir insanı hesap etmez.
نبل او جميل او چخاو	Nebîl û Cemîl û Çeḥḥo	Nebil, Cemil ve Çeḥho
آخ ودي زكاو من دام	Aḥ, veddî Zekô mín id-dêm	Ah, Zeko'yu önden götür.
نبل او جميل او چخاو	Nebîl û Cemîl û Çeḥḥo	Nebil, Cemil ve Çeḥho
آخ ودي زكاو من دام	Aḥ, veddî Zekô mín id-dêm	Ah, Zeko'yu önden götür.
آي گل اوتر زكاو	Ay gel otur Zekô	Ay gel otur Zeko
آي نكسار بمرحبتين	Ay nıksor bî marḥabteyn	Ay, iki lafın belini kırılım.
آي گل اوتر زكاو	Ay gel otur Zekô	Ay gel otur Zeko
آي نكسار بمرحبتين	Ay nıksor bî marḥabteyn	Ay, iki lafın belini kırılım.
ما طلعي في پنجره	Me ṭal'î fî'l-pancara	Pencereden (bayan)baksana
آخ طلعي في پنجاور	Aḥ, ṭal'î fî'l-panâcôr	Ah, pencerelerden bak

¹²⁴ Şerife Nihal Zeybek, "Halk Edebiyatına İslâmiyet'in Bir Yansıması Olarak Türkülerde Âhiret Kavramı", *İslâm ve Sanat Tartışmalı İlmî Toplantı*, (07-09 Kasım 2014), 669-688.

مطلعي في البنجر	Me ʔal'î fi'l-pancara	Pencereden (bayan)baksana
آخ طلعي في البنجاور	Aḥ, ʔal'î fi'l-panâcôr	Ah, pencerelerden bak
آخ فَطَلْتُ زَكَوْ أَوْ عَجِيبْ	Aḥ, ʔatlît Zeko uvé 'ecíp	Ah Zeko'nun vurulması acayıptır.
آخ لِحَقَاوْتُ الخناجاور	Aḥ, lıḥʔot il-ḥanâcôr	Ah, hançerlenmeye kadar ulaştı
آخ فَطَلْتُ زَكَوْ أَوْ عَجِيبْ	Aḥ, ʔatlît Zeko uvê 'ecíp	Ah Zeko'nun vurulması acayıptır.
آخ لِحَقَاوْتُ الخناجاور	Aḥ, lıḥʔot il-ḥanâcôr	Ah hançerlenmeye kadar ulaştı. ¹²⁵

Siirt ilinin en önemli sözlü kültür unsurlarından biri olan şarkılar ve türküler bölgenin kültürel ve sosyal durumunun anlaşılmasında büyük önem arz etmektedir.

Aktarılan bu şarkıda da Zeko olarak adlandırılan kişinin kahramanlığı, cesareti, insanî ilişkileri ve ölümünün beklenmedik şekilde cereyan etmesi anlatılmıştır.

Şarkıda geçen bazı kelimelerin yöredeki köyler arasındaki lehçe farklılıkları aşağıdaki tabloda açıklanacaktır.

<u>Türkçesi</u>	<u>Merkez</u>	<u>İkizbağlar</u>	<u>Fersaf</u>	<u>Helenze</u>	<u>Snép</u>	<u>Doluharman</u>	<u>Tillo</u>
Han	Hên	Hên	Hên	Hên	Hên	Hên	Hên
Kıralım	Nıksor	Nıksor	Nıksar	Nıksor	Nıksor	Nıksor	Nıksar
Acayıp	'ecíp	'ecep	'ecép	'ecep	'ecep	'ecep	'ecép

Kullanılan bir lehçenin unsurlarını derlemek ne kadar önemli ise o malzemelerin esas olana yani fasih olana olan yakınlığını açıklamak ta o kadar önem taşımaktadır. Aşağıdaki tabloda şarkıda geçen birtakım kelimelerin Fasih Arapça ile olan karşılaştırması gösterilecektir.

<u>Siirt Arapçası</u>	<u>Fasih Arapça</u>	<u>Türkçesi</u>
Uvé	هو	O
Ayom	قائم	Ayakta
Dem	قَدَام	Önünde
Bep	باب	Kapı
İydu	يده	Eli
Hancaruru	خنجره	Hançeri

¹²⁵ İlgili türkü Nihat Erdal (D. 10.02.195, V. 17.01.2013), kişisine aittir. Ayrıntılı bilgi için ilgili linke bkznz. Erişim: <https://www.youtube.com/watch?v=y9B4f8kv6sw>. Erişim tarihi: 11.02.2022; Cengiz Tan'a ait seslendirmeye ulaşmak için ilgili linke bkznz. Erişim: <https://www.youtube.com/watch?v=QWnLGkgPvP0>. Erişim tarihi: 11.02.2022; Necati ışıltaş'a ait seslendirmeye ulaşmak için ilgili linke bkznz. Erişim: <https://www.youtube.com/watch?v=ZYZqufuC24w>. Erişim tarihi: 11.02.2022.

Nıksor	نكسر	Kıralım
Marḥabtayn	مرحبتين	Merhaba (T)
Ḳatlıt	قتله	Öldürülmesi
‘ecip	عجيب	Acayip
Lıḥḳot	لحقت	Yetiştı.

Tabloda görüldüğü üzere değişikliğin yaşanmış olduğu bu kelimelerin Fasih Arapçaya olan yakınlığı dikkat çekmektedir. “Ene (ben), ḥeyran (hayran), ḥen (han) ve ‘ele (üstünde)” gibi kelimelerin ise hiçbir değişime uğramadan hâlen kullanılıyor olması lehçenin Fasih Arapçayla olan bağımlı olduğunu göstermektedir.

Örnek: 2

Siirt Arapçası	Transkripsiyon	Türkçesi
عبرت على الولاي	‘Abartu ‘ele’l-Velêyé	Siirt’e uğradım.
أريت وحد صمرا	Araytu vîhdé samrâ	Esmer birini gördüm
عبرت على الولاي	‘Abartu ‘ele’l-Velêyé	Siirt’e uğradım
اريت وحد صمرا	Araytu vîhdé samrâ	Esmer birini gördüm
إلت آو من إي	Îltu êvi mín iyé	Bu, kimdir. Dedim
آلو إي اسعدي	Êlû iyé Ís‘irdiyé	Siirtlidir. Dediler.
إلت آو من إي	Îltu êvi mín iyé	Bu, kimdir. Dedim
آلو إي اسعدي	Êlû iyé Ís‘irdiyé	Siirtlidir. Dediler.
كِلْ كحلت لي عيني	Kíl kehlit lî ‘eyneye	Benim için gözlerine sürme çekmiş.
كل غبابوت إيدي	Kíl ḡababot îdeye	Ellerine kına yakmış.
إي ريحا لي عروس	Ïyê rayḥa lê ‘arûs	Bu, gelinin kokusudur.
إمّ تيكلي علاي	Îmme típkî ‘eleye	Annesi onun için ağlıyor.
عبرت على الواطي	‘abartu ‘ele’l-vâtiyé	Meydana uğradım.
أريت وحد صفرا	Araytu vîhde safrâ	Sarışın bir kız gördüm.
عبرت علي الواطي	‘abartu ‘ele’l-vâtiyé	Meydana uğradım.
أريت وحد صفرا	Araytu vîhde safrâ	Sarışın bir kız gördüm.
إلت آو من إي	Îltu êvi mín iyé	Bu, kimdir. Dedim
آلو إي اسعدي	Êlû iyé Ís‘irdiyé	Siirtlidir. Dediler.

إلت آو من إي	Îltu êvi mín iyé	Bu, kimdir. Dedim
آلو إي اسعردِي	Êlû iyé Îs'ırdiyé	Siirtlidir. Dediler.
كِل كحلت لي عيني	Kıl kehlít lî 'eyneye	Benim için gözlerine sürme çekmiş.
كل غبابوت إيدي	Kıl ğababot îdeye	Ellerine kına yakmış.
إي ريحا لي عروس	Ïyê rayħa lé 'arûs	Bu, gelinin kokusudur.
إمّ تپكي علاي	Îmme tîpkî 'eleye	Annesi onun için ağlıyor. ¹²⁶

Şarkıda geçen bazı kelimelerin yöredeki köyler arasındaki lehçe farklılıkları aşağıdaki tabloda açıklanacaktır.

Türkçesi	Merkez	İkizbağlar	Fersaf	Ĥelenzê	Snép	Doluharman	Tillo
Siirt	Veleyé	Veleyé	Veleyé	Veleyé	Veleyé	Veleyé	Veléyé
Bu (B)	Evi	Evi	Evi	Evi	Evi	Evi	évi

Tillo yöresinin karakteristik özelliklerinden biri olan birçok kelimenin sonunun imaleli bir şekilde ifade edildiği aktarılmışken “evi” kelimesinin ilk harfi olan “e” harfinin de yine imâleli şekilde kullanımı bildirilmiştir.

Aşağıdaki tabloda şarkıda geçen birtakım kelimelerin Fasih Arapça ile olan karşılaştırması gösterilecektir.

Siirt Arapçası	Fasih Arapça	Türkçesi
'el	علي	Üstünde
Vîhdé	واحدة	Bir (B)
Îltu	قلت	Söyledim.
Êvi	هذه	Bu (B)
Mın iyé	من هي	Bu kim (B)
Êlû	قالوا	Dediler.
Ĝababot	إختضبت	Kınalamış. (B)
Rayħa	رائحة	Koku
Imme	أمها	Onun (B) annesi
Tîpkî	تپكي	Ağlıyor
'Eleye	عليها	Ona (B)

Tabloda aktarıldığı gibi Fasih Arapçada yer alan “هـ” zamirinin Siirt Arapçasında hazfedildiğini “عليها ve أمها” örneklerinde görmekteyiz. Ayrıca işaret

¹²⁶ İlgili türkü Cengiz Tan'a kişisine aittir. Ayrıntılı bilgi için bk. Erişim: https://www.youtube.com/watch?v=Aes_AdL4QfI. Erişim tarihi: 11.02.2022.

zamiri olarak kullanılan “هذه” kelimesindeki “هـ” (ha)’nın “” (elif)’e kalb edildiğini görmekteyiz.

Örnek: 3

Siirt Arapçası	Transkripsiyon	Türkçesi
إشْ أَسِيْ دَلَالِي لِي مِنْ إِيْدَاوْكَ أَسِيْ إشْ أَسِيْ دَلَالِي لِي مِنْ إِيْدَاوْكَ أَسِيْ	İş esey delelê lê Mín îdok esey İş esey delelê lê Mín îdok esey	Ne yaparsan delalım. Senin elinden yapıyorum. Ne yaparsan delalım. Senin elinden yapıyorum.
أَرِيْتُ كُلَّ شَوْتٍ دَفْحَكَ لَأَوْكَ مَاو طَبِيْقُ أَفْحَاكَ لَأَوْكَ أَرِيْتُ كُلَّ شَوْتٍ دَفْحَكَ لَأَوْكَ مَاو طَبِيْقُ أَفْحَاكَ لَأَوْكَ	Erît kí’ş-şôvt defhêklôk Môtiq efhêklôk Erît kí’ş-şôvt defhêklôk Môtiq efhêklôk	Her ân sana gülümsemek isterim. (Ancak) sana gülümseyemiyorum. Her ân sana gülümsemek isterim. (Ancak) sana gülümseyemiyorum.
تَرَكْتُ أَرَايَتِي أَوْ حَيْثُ عِنْدَاوْكَ آخ تَرَكْتُ أَرَايَتِي أَوْ حَيْثُ عِنْدَاوْكَ آخ	Terektu arâyitî û cîtu ‘îndok âh Terektu arâyitî û cîtu ‘îndok âh	Okumayı bırakıp yanına geldim. Ah! Okumayı bırakıp yanına geldim. Ah!
صِرْنَا لَيْلَا أَوْ مَجْنُون دِنْدَاوْر الْجَاوْلَان صِرْنَا لَيْلَا أَوْ مَجْنُون دِنْدَاوْر الْجَاوْلَان	Sırnâ Leylâ û Mecnûn Dındôr iç-çôlên Sırnâ Leylâ û Mecnûn Dındôr iç-çôlên	Leyla ile Mecnun olduk. Çölleri gezeceğiz. Leyla ile Mecnun olduk. Çölleri gezeceğiz.
شِي لِي يَجِي الرَّاسِي رَاسَاوْكَ مِنْ سِيْنِ الْعِبَادِ آخ شِي لِي يَجِي الرَّاسِي رَاسَاوْكَ مِنْ سِيْنِ الْعِبَادِ آخ	Şî lê yicî ír-râsî râsôk Mín séynî’l-‘îbêd aḥ Şî lê yicî ír-râsî râsôk Mín séynî’l-‘îbêd aḥ	Senin ve benim başıma gelen herşey Kulların dilimdendir. Ah! Senin ve benim başıma gelen herşey Kulların dilimdendir. Ah!
لَا بَأَى تَتَجِي أَدَاوْرِ عَلِي هَيْلَ مَا الْأَبَادِ آخ	Le baa tícid-dor ‘eley Heyleme ebed aḥ	Artık gelip beni arama Ebede kadar ah!

و الله دصير مجنون اداور الجاولات	Valla desir Mecnun Adôr iç-çölet	Vallahi Mecnun olur Çölleri gezerim.
-------------------------------------	-------------------------------------	---

لا بأى تتجى اداور على هئيل ما الأباد آخ و الله دصير مجنون اداور الجاولات	Le baa tícid-dor ‘eley Heyleme ebed aḥ Valla desir Mecnun Adôr iç-çölet	Artık gelip beni arama Ebede kadar ah! Vallahi Mecnun olur Çölleri gezerim. ¹²⁷
---	--	---

Şarkıda seven kişinin sevdiğini elde edebilmek için birçok fedakârlıklar yaptığı bunların neticesinde çok zorluklar çektiği ve çıkılmayacak bir duruma geldiği aktarılmak istenmiştir.

Şarkıda geçen bazı kelimelerin yöredeki köyler arasındaki lehçe farklılıkları aşağıdaki tabloda açıklanacaktır.

Türkçesi	Merkez	İkizbağlar	Fersaf	Ḥelenzê	Snêp	Doluharman	Tillo
Elin	Îdok	Îdok	Îdék	Îdok	Îdok	Îdék	Îdék
Sana güleceği m	Defheklok	Defheklok	Defheklê k	Defheklo k	Defheklok	Defheklêk	Defheklê k
Ebet	Ebed	Ebet	Ebêd	Ebed	Ebed	Ebet	Ebêt

Aşağıdaki tabloda şarkıda geçen birtakım kelimelerin Fasih Arapça ile olan karşılaştırması gösterilecektir.

Siirt Arapçası	Fasih Arapça	Türkçesi
Iş	اي شئ	Ne
Erit	اريد	İstiyorum
Motik	ما اطيع	Yapamıyorum
Araytı	قرايتي	Okumamı
Citu	جأت	Geldim
Dındor	سندور	Gezeceğiz.
Yîci	يجيى	Geliyor

Örnek: 4

Siirt Arapçası

إمى جيبى حنتكى

Transkripsiyon

İmmi cîbî ḥinnítîkî

Türkçesi

Anne kınanı getir.

¹²⁷ İlgili türkü Nihat Erdal kişisine aittir. Ayrıntılı bilgi için ilgili linke bkznz. Erişim: <https://www.youtube.com/watch?v=y9B4f8kv6sw>. Erişim tarihi: 09.02.2022, (30-33 dakikalar arası)

دچك ازيبعي ماما درواح الغري لي ميني عنتكي	De çik ízbe'ítî Mama deroh îl-ğurbé Lé mínî 'inîtkî	Parmağımı batıracağım Anne gurbete gideceğim. Yanındaki kimindir!
إمي جيبى حنتكي دچك ازيبعي ماما درواح الغري لي ميني عنتكي	İmî cîbî hînnîtkî De çik ízbe'ítî Mama deroh îl-ğurbé Lé mínî 'inîtkî	Anne kınanı getir. Parmağımı batıracağım Anne gurbete gideceğim. Yanındaki de kim!
آي ماو راوح لا ماو راوح أي والله ماو راوح أيني إم العروس من بك الحمراوت	Ay môrôh lê môrôh Ê valla môrôh Eyni immîl-'arûs Mîn bikê îhmarrôt	Ay gitmiyorum, gitmiyorum. Evet, vallahi gitmiyorum. Gelinin annesi nerede, Ağlamaktan (gelin) kızardı.
آي ماو راوح لا ماو راوح أي والله ماو راوح أيني إم العروس من بك الحمراوت	Ay môrôh lê môrôh Ê valla môrôh Eyni immîl-'arûs Mîn bikê îhmarrôt	Ay gitmiyorum, gitmiyorum. Evet, vallahi gitmiyorum. Gelinin annesi nerede, Ağlamaktan (gelin) kızardı.
حسلي حسلتيني دفاور اتفيري ماما درواح أنا لا اتمريري	Ḥeslé ḥeseltîni Dafor itfirîni Mama dero ene Let marmirîni	Beni bir defa yıkadın. Beni silkerek uçuruyorsun Anne, ben gidiyorum. Beni üzme/süründürme
حسلي حسلتيني دفاور اتفيري ماما درواح أنا لا اتمريري	Ḥeslé ḥeseltîni Dafor itfirîni Mama dero ene Let marmirîni	Beni bir defa yıkadın. Beni silkerek uçuruyorsun Anne, ben gidiyorum. Beni üzme/süründürme
آي ماو راوح لا ماو راوح أي والله ماو راوح أيني إم العروس من بك الحمراوت	Ay môrôh lê môrôh Ê valla môrôh Eyni immîl-'arûs Mîn bikê îhmarrôt	Ay gitmiyorum, gitmiyorum. Evet, vallahi gitmiyorum. Gelinin annesi nerede, Ağlamaktan (gelin) kızardı.

آي ماو راوح لا ماو راوح	Ay môrôh lê môrôh	Ay gitmiyorum, gitmiyorum.
أي والله ماو راوح	Ê valla môrôh	Evet, vallahi gitmiyorum.
أيني إم العروس	Eyni immîl-'arûs	Gelinin annesi nerede,
من بك الحمراوت	Mîn bikê iħmarrôt	Ağlamaktan (gelin) kızardı.
إمي جؤ اتطقييات	immî cev ittâksiyât	Anne taksiler geldi.
أيمن دام الباب	Aymîn dêm îl-bêp	Kapının önünde duruyorlar.
إمي جؤ اتطقييات	Immî cev ittâksiyât	Anne taksiler geldi.
أيمن دام الباب	Aymîn dêm îl-bêp	Kapının önünde duruyorlar.
إمي حلي حليكي	Immî hellîlî ħelipkî	Anne, sütünü helal et.
ايفرحو الشباب	Î yîfraħuş-şebêp	Gençler sevensin.
إمي حلي حليكي	Immî hellîlî ħelipkî	Anne, sütünü helal et.
ايفرحو الشباب	Î yîfraħuş-şebêp	Gençler sevensin.
آي ماو راوح لا ماو راوح	Ay môrôh lê môrôh	Ay gitmiyorum, gitmiyorum.
أي والله ماو راوح	Ê valla môrôh	Evet, vallahi gitmiyorum.
أيني إم العروس	Eyni immîl-'arûs	Gelinin annesi nerede,
من بك الحمراوت	Mîn bikê iħmarrôt	Ağlamaktan (gelin) kızardı. ¹²⁸

Bu şarkı, “düğün gününde gerçekleşen adetleri ve gelinin bunlar karşısında sergilemiş olduğu tutumu” bildirmektedir.

Şarkıda geçen bazı kelimelerin yöredeki köyler arasındaki lehçe farklılıkları aşağıdaki tabloda açıklanacaktır.

<u>Türkçesi</u>	<u>Merkez</u>	<u>İkizbağlar</u>	<u>Fersaf</u>	<u>Helenze</u>	<u>Snép</u>	<u>Doluharman</u>	<u>Tillo</u>
Kızardı. (B)	Iħmarrot	Iħmarrot	Iħmarrot	Iħmarrot	Iħmarrot	Iħmarrot	Iħmarrat
Genç	Şebep	Şebep	Şebep	Şebep	Şebep	Şebep	Şebép

Bu tabloda da Tillo yerleşim yerinde ikamet eden Arapların kulanmış olduğu kelimenin sonunu imaleli veya “a” harfine çevrilmeyi görmekteyiz.

¹²⁸ İlgili türkü Nihat Erdal kişisine aittir. Ayrıntılı bilgi için ilgili linke bkz. Erişim: <https://www.youtube.com/watch?v=y9B4f8kv6sw>. Erişim tarihi: 11.02.2022, (16-18 dakikalar arası).

Aşağıdaki tabloda şarkıda geçen birtakım kelimelerin Fasih Arapça ile olan karşılaştırması gösterilecektir.

Siirt Arapçası	Fasih Arapça	Türkçesi
Izbê'iti	اصبعتي	Parmağım
Dero	اروح	Gideceğim
Ğırbê	غربة	Gurbet
'İnitki	عندكي	Yanında (B)
Bıke	بكاء	Ağlamak
Ihmarrot	احمرت	Kızardı (B)
Ĥeslê	خسلة	Bir yıkama
İttaşsiyat	التكسيات	Taksiler (Ç)
Ĥelipki	حلبكي	Sütün (B)
Yıfrahu	يفرحون	Sevinirler
Şebep	شباب	Genç
Eyni	اين هي	O (B) nerede

Tabloda geçen ve “parmağım” manasında kullanılan ” اصبعتي ” kelimesindeki “ص” harfinin, Siirt Arapçasında “ز” harfine dönüştüğünü görmekteyiz. Ayrıca “genç” manasında kullanılan “شباب” kelimesinin sonunda yer alan “ب” harfinin “پ” harfine dönüştüğü görülmektedir.

Örnek: 5

طقس ناجي كاو ييجي	Ṭaksi Nêcî ko yícî	Naci'nin taksi'si geliyor.
آخ إمّي أو ياباؤ	Aḥ ímmî ô yêbô	Ah annem, ah babam
طقس ناجي كاو ييجي	Ṭaksi Nêcî ko yícî	Naci'nin taksi'si geliyor.
آخ إمّي أو ياباؤ	Aḥ ímmî ô yêbô	Ah annem, ah babam
كاو ييجي كم الحّي	Ko yícî kemel ḥeyyé	Yılan gibi geliyor.
آخ إمّي أو ياباؤ	Aḥ ímmî ô yêbô	Ah annem, ah babam
كاو ييجي كم الحّي	Ko yícî kemel ḥeyyé	Yılan gibi geliyor.
آخ امي واخ	Aḥ ímmî ô yêbô	Ah annem, vah.
صاؤاوت عجاب في البلاد	Sârôt 'ecep fil beled	Şehirde acayip (bir olay) oldu.
آخ إمّي أو ياباؤ	Aḥ ímmî ô yêbô	Ah annem, ah babam
صاؤاوت عجاب في البلاد	Sârôt 'ecep fil beled	Şehirde acayip (bir olay) oldu.

آخ إمّي أو يابّاو	Aḥ ímmî ô yêbô	Ah annem, ah babam
لا كرطما في المّي	Lê kırṭama fil mayyê	Suya düşen kişi
آخ إمّي أو يابّاو	Aḥ ímmî ô yêbô	Ah annem, ah babam
لا كرطما في المّي	Lê kırṭama fil mayyê	Suya düşen kişi
آخ إمّي أو يابّاو	Aḥ ímmî ô yêbô	Ah annem, vah.
ما جبيي شا إختو	Mê cîbiyû şê íhtû	Onu kız kardeşine gitir.
آخ إمّي أو يابّاو	Aḥ ímmî ô yêbô	Ah annem, ah babam
ما جبيي شا إختو	Mê cîbiyû şê íhtû	Onu kız kardeşine gitir.
آخ إمّي أو يابّاو	Aḥ ímmî ô yêbô	Ah annem, ah babam
غاد دنراوح الكرناوي	Ĝedé dınroh íl-garnâvé	Yarın garnaveye ¹²⁹ gideceğiz.
آخ إمّي أو يابّاو	Aḥ ímmî ô yêbô	Ah annem, ah babam
غاد دنراوح الكرناوي	Ĝedé dınroh íl-garnâvé	Yarın garnaveye gideceğiz.
آخ إمّي أو يابّاو	Aḥ ímmî ô yêbô	Ah annem, vah.
إي صلكن هي من راوحنين	Î sılken hey mín roḥkén	Birbirinize sahip çıkın.
آخ إمّي أو يابّاو	Aḥ ímmî ô yêbô	Ah annem, ah babam
إي صلكن هي من راوحنين	Î sılken hey mín roḥkén	Birbirinize sahip çıkın.
آخ إمّي أو يابّاو	Aḥ ímmî ô yêbô	Ah annem, ah babam
ماي باوتيّ باوش حخين	May boti`ye bôş heyên	Botan suyu çok haindir.
آخ إمّي أو يابّاو	Aḥ ímmî ô yêbô	Ah annem, ah babam
ماي باوتيّ باوش حخين	May boti`ye bôş heyên	Botan suyu çok haindir.
آخ إمّي أو يابّاو	Aḥ ímmî ô yêbô	Ah annem, vah.
لا في الولاي حزنو	Lê fil-Velêyé ḥaznû	Şehirdekiler hüznüldiler.
آخ إمّي أو يابّاو	Aḥ ímmî ô yêbô	Ah annem, ah babam
لا في الولاي حزنو	Lê fil-Velêyé ḥıznû	Şehirdekiler hüznüldiler.
آخ إمّي أو يابّاو	Aḥ ímmî ô yêbô	Ah annem, ah babam

¹²⁹ Siirt ili yakınlarında bulunan kaplıca'nın adıdır.

كل بآى ايرأوحو الآتى آخ إمى أو يابأو كل بآى ايرأوحو الآتى آخ إمى أو يابأو	Kíl baa îyrôhû îl-ete Aḥ ímmî ô yêbô Kíl baa îyrôhû îl-ete Aḥ ímmî ô yêbô	Ete'ye ¹³⁰ gitmeye başladılar. Ah annem, ah babam Ete'ye gitmeye başladılar. Ah annem vah.
ربى عَجَلْ فَرَأجَأوك آخ إمى أو يابأو ربى عَجَلْ فَرَأجَأوك آخ إمى أو يابأو	Rabbî 'eccél faracok Aḥ ímmî ô yêbô Rabbî 'eccél faracok Aḥ ímmî ô yêbô	Rabbim, ferahlığımı acil gönder. Ah annem, ah babam Rabbim, ferahlığımı acil gönder. Ah annem, ah babam
كِنَّا العروس أو الختآن آخ إمى أو يابأو كِنَّا العروس أو الختآن آخ إمى أو يابأو	Kínne îl-'arûs û îl-ḥeten Aḥ ímmî ô yêbô Kínne îl-'arûs û îl-ḥeten Aḥ ímmî ô yêbô	Gelin ve damattık. Ah annem, ah babam Gelin ve damattık. Ah annem vah.
جلبى إرأوحو العزأ آخ إمى أو يابأو جلبى إرأوحو البيرىك آخ إمى أو يابأو	Celbé î rôhû îl-'eze Aḥ ímmî ô yêbô U celbé î rôhû í-bérîk Aḥ ímmî ô yêbô	Bazıları taziyeye gidiyorlar Ah annem, ah babam Ve bazıları tebrik'e gidiyorlar. Ah annem, ah babam
جلبى إرأوحو البيرىك آخ إمى أو يابأو	U celbé î rôhû îl-bérîk Aḥ ímmî ô yêbô	Ve bazıları tebrik'e gidiyorlar. Ah annem, vah.
ناس الولأى اسمعو آخ إمى أو يابأو ناس الولأى اسمعو آخ إمى أو يابأو	Nés îl-velêyé ísme'û Aḥ ímmî ô yêbô Nés îl-velêyé ísme'û Aḥ ímmî ô yêbô	Şehrin yarısı ¹³¹ işitin. Ah annem, ah babam Şehir halkı işitin. Ah annem, ah babam
نأجى عند الله شهيد آخ إمى أو يابأو	Neci 'înt Alla şéhéd Aḥ ímmî ô yêbô	Naci Allah katnda şehittir. Ah annem, ah babam

¹³⁰ Taziye günlerin akşam namazından sonra okunan “insan” suresinde geçen “هل اتى” kelimesinden alıntı yapılarak surenin adı olarak kullanılmaktadır.

¹³¹ İlgili türkü Nihat Erdal kişisine aittir. Ayrıntılı bilgi için ilgili linke bkz. Erişim: <https://www.youtube.com/watch?v=y9B4f8kv6sw>. Erişim tarihi: 11.02.2022, (1-6 dakikalar arası).

ناجي عند الله شهيد Neci ‘ınt Alla ŧehéd Naci Allah katnda ŧehittir.
آخ إمى أو ياباؤ Aḫ ímmî ô yêbô Ah annem, oy.¹³²

Bu ŧarkıda “damat Naci’nin düğün günü arefesinde vefat ettiği, ailesi ve ŧehrin birçoğunun bundan haberdar edildiği ve cenaze iŧlemleri” ile ilgili bilgiler verilmiŧtir.

ŧarkıda geöen bazı kelimelerin yöredeki köyler arasındaki lehöe farklılıkları aŧađıdaki tabloda açıklanacaktır.

Türköesi	Merkez	İkizbağlar	Fersaf	Helenze	Snép	Doluharman	Tillo
Gibi	Keme	Keme	Keme	Keme	Keme	Keme	Kemé
Oldu	Sarot	Sarot	Sarot	Sarot	Sarot	Sarot	Sarat
ŧehir	Beled	veleyê	Beled	Beled	Beled	Veleyê	Beléd
Hain	Ḥeyén	Ḥeyén	Ḥeyén	Ḥeyén	Ḥeyén	Ḥeyén	Ḥeyén
Damat	Ḥeten	Ḥeten	Ḥeten	Ḥeten	Ḥeten	Ḥetén	Ḥetén

Aŧađıdaki tabloda ŧarkıda geöen birtakım kelimelerin Fasih Arapöa ile olan karŧılaŧtırması gösterilecektir.

Siirt Arapöası	Fasih Arapöa	Türköesi
Ḥaksi	تكسي	Taksi
Kemel Ḥeyyê	كالحية	Yılan gibi
Sarot	صارت	Oldu
‘ecep	عجب	Acayip
Kırıtama	ارطمي	Düŧtü
İḥtu	اخته	Kız kardeŧi
Ĝadê	غدا	Yarın
Ḥeyên	خائن	Hain
Ḥıznu	حزنوا	Hüzünlendiler
‘Eccêl	عجل	Acele et.
Faracok	فرجك	Ferahlığın
Kînne	كن	Bizlerdik
Nissıl	نصف	Yarısı
Isme’u	استمعوا	Duydular

'int	عند	Sen
------	-----	-----

Tabloda yer alan ve “acayıp” manasında kullanılan “عجب” kelimesindeki “ب” harfinin Siirt Arapçası kullanımında “پ” harfine dönüştüğü görülmektedir. “Hain” manasında olan “خائن” kelimesindeki “ئ” (hemze)’nin “ي” (yâ) harfine dönüştüğünü görmekteyiz.

Örnek: 6

Siirt Arapçası	Transkripsiyon	Türkçesi
و الله من البلاد من البلاد من البلاد	Valla míníl beled, míníl beled, míníl beled.	Vallahi şehir sebebiyle, şehir sebebiyle, şehir sebebiyle
حَبَّيْتُ وَحَدِثْتُ أَكْوَيْسِي مِنْ الْبَنَاتِ	Hëbbeytu vîhdîtu îkveysê míníl benet.	Kızlardan bir güzeli sevdim.
آك ام لِحْفَاوْتْ شَا غَيْرِ جَلال	Akím lihḫot şe ğayr Celel.	O da Celal dışında birine vardı.
توي ماو حيب هي الأبت	Tevbê moḫîp heyyel ebet	Tevbe, ebede kadar kimseyi sevmeyeceğim.
آك ام لِحْفَاوْتْ شَا غَيْرِ جَلال	Akím lihḫot şe ğayr Celel.	O da Celal dışında birine vardı.
والله ماو حيب هي الأبت	Valla moḫîp heyyel ebet	Tevbe, ebede kadar kimseyi sevmeyeceğim.
يا بالصباور أو بالصباور أو بصباور	Ya bıssabor u bıssabor u bıssabor.	Ya, sabırla, sabırla, sabırla.
دِنِّي فَنِي آكِي تَعْبَاور	Dínyé fényé eké tı'bor.	Fani dünya bu şekilde geçiyor.
من دَرْتِكِي كِشْتِلْتُ أَنَا	Mín dertki kıştıltu. Ene	Ben, senin derdinde yok oldum.
إِذْمُوخْ عَيْنِي ماو ايسْكُنُو	Idmoḫ 'ayney moyseknu.	Gözyaşlarım durmuyor.
ليلا مجنون إي يخترو	Leyla, mecnun i-yıḫtırı	Leyla ile Mecnûn hatırlanır
إِنِّي يَخْتَرُو أَنَا أَكِي	İnnen-yıḫtırı ene epki.	Onlar hatırlanır ben ağlarım

صمرا الكوايبي دُنْرُوخ الكحلْفِي رِحْتُ دَشْحَرِي حِلْوَى طَابِعِي	Samra al-kívvêbiyê dınrôh kehlêfiyê Rıhtu de şehriye Hílvê tabî'î ye	Yalancı esmer. Kehlefiye gideceğiz. Karartmaya gittim. Orijinal tatlı.
صمرا الإسعرديا دُنْرُوخ الكحلْفِي رِحْتُ دَشْحَرِي حِلْوَى طَابِعِي	Samral Ís'irdiyê Dınrôh kehlêfiyé Rıhtu de şehriye Hílvê tabî'îye	Siirt'li esmer Kehlefiye gideceğiz. Karartmaya gittim. Orijinal tatlı.
يا بنيت البلاد يا هشمات الفاد يا بنيت البلاد يا هشمات الفاد	Ye-bneyt íl-beledi Ye heşmet íf-fêdi Ye-bneyt íl- beledi Ye heşmet íf-fêdi	Ey şehrimin evi. Ey yüreğimi koparan. Ey şehrimin evi. Ey yüreğimi koparan.
امْحَبَّتْكَ السَّوِي ماو اتراوح من بالي امْحَبَّتْكَ السَّوِي ماو اتراوح من بالي	Ímhebbıtki s-sêvî Mô ittrôh mín bêli Ímhebbıtki s-sêvî Mô ittrôh mín bêli	Senin dürüst sevgin Aklımdan gitmiyor. Senin dürüst sevgin Aklımdan gitmiyor.
صمرا الإسعرديا دُنْرُوخ الكحلْفِي رِحْتُ دَشْحَرِي حِلْوَى طَابِعِي	Samral Ís'irdiyê Dınrôh kehlêfiyé Rıhtu de şehriye Hílvê tabî'îye	Siirt'li esmer Kehlefiye gideceğiz. Karartmaya gittim. Orijinal tatlı.
صمرا الكوايبي دُنْرُوخ الكحلْفِي رِحْتُ دَشْحَرِي حِلْوَى طَابِعِي	Samrâ íl-kívvêbiyé Dınrôh kehlêfiyé Rıhtu de şehriye Hílvê tabî'îye	Yalancı esmer. Kehlefiye gideceğiz. Karartmaya gittim. Orijinal tatlı.
يا شحفت الصفرا يا عينين الخواور يا شحفت الصفرا	Yê şehfít ís-safrâ Yê 'eyneyn íl-hıvôr Yê şehfít ís-safrâ	Ey, sarı saçlı Ey, yeşil gözlü Ey, sarı saçlı

يا عينين الخواور	Yê ‘eyneyn îl-hıvôr	Ey, mavi gözlü
آتا فينا محي	Ete finê îmhebbé	Bize bir aşk geldi.
في جامع الفخاور	Fî céméhîl-faḥor	Fahr camisinde
آتا فينا محي	Ete fine îmhebbé	Bize bir aşk geldi.
في جامع الفخاور	Fi cêmêhîl faḥor	Fahr camisinde
صمرا الإسعديا	Samral Ís’irdiyê	Yalancı esmer.
دِنْرَوحِ الكَلْفِي	Dınrôh kehlêfiyê	Kehlefiye gideceğiz.
رَحْتُ دَشْحِرِي	Rıhtu de şehriye	Karartmaya gittim.
حَلْوَى طَابِعِي	Hîlvê ṭabî‘iye	Orijinal tatlı. ¹³³

Şarkı, sevdiğine kavuşamayan kişinin ihanete uğradığını, ona olan eski sevgisini ve dünyanın geçici olup sabır dilediğini konu edinmektedir.

Şarkıda geçen bazı kelimelerin yöredeki köyler arasındaki lehçe farklılıkları aşağıdaki tabloda açıklanacaktır.

Türkçesi	Merkez	İkizbağlar	Fersaf	Helenze	Snép	Doluharman	Tillo
Geçiyor. (B)	Tı’bor	Tı’bor	Tı’bor	Tı’bor	Tı’bor	Tı’bor	Tı’bar
Koparan (B)	Heşmet	Heşmet	Heşmet	Heşmet	Heşmet	Heşmet	Heşmêt

Aşağıdaki tabloda şarkıda geçen birtakım kelimelerin Fasih Arapça ile olan karşılaştırması gösterilecektir.

Siirt Arapçası	Fasih Arapça	Türkçesi
Vîhdît	واحدة	Bir tane (B)
Îkveysê	كوييس	Güzel (B)
Lıḥkot	لحقت	Yetiştii (B)
Şe Ğayr	لغير	Başkasına
Tevbê	توبة	Tevbe
Mohîp	لا احب	Sevmiyorum
Heyyel Ebet	إلى الأبد	Ebede kadar

¹³³ İlgili türkü Nihat Erdal kişisine aittir. Ayrıntılı bilgi için ilgili linke bknz. Erişim: <https://www.youtube.com/watch?v=y9B4f8kv6sw>. Erişim tarihi: 11.02.2022, (25-30 dakikalar arası).

Bıssabor	بالصبر	Sabırla
Dînyê	دنیا	Dünya
Fênyê	فانية	Fani
Ekê	هكذا	Bu şekilde
Tı'bor	تعبر	Geçiyor
Idmoḥ	دموع	Gözyaşları
Moyseknu	لا يسكنون	Durmuyorlar
Epki	ابكي	Ağlıyorum
Ḥılve	حلوة	Tatlı (B)
Ṭabî'ye	طبيعية	Orijinal (B)
Imḥebbitki	محببتك	Senin (B) sevgin
Ḥıvor	خضرة	Mavi
Cêmêḥ	جامع	Cami

Tabloda geçen “دموع ve جامع” kelimelerinin son harfi olan “ع” “ayn” harfinin, Siirt Arapçası kullanımında “ح” harfine dönüştüğünü görmekteyiz.

Örnek: 7

Siirt Arapçası	Transkripsiyon	Türkçesi
حَوَاجِطِكِ اِيْرُبُو الْقَلَمِ	Ḥuvécipki iyijbev il-kelem	Kaşların kaleme benziyor.
حَوَاجِطِكِ اِيْرُبُو الْقَلَمِ	Ḥuvécipki iyijbev il-kelem	Kaşların kaleme benziyor.
مَا لِي أَحَاتُ دَكْتِيبِ سَلَامِ	Mê lî eḥêt dektép selêm	Selam yazacak hiç kimsem yok.
مَا لِي أَحَاتُ دَكْتِيبِ سَلَامِ	Mê lî eḥêt dektép selêm	Selam yazacak hiç kimsem yok.
مَا أَحَقُّتُ مِنْكَ حَبَّارِ	Mê eḥeftu mínkî ḥabâr	Senden haber alamadım.
مَا أَحَقُّتُ مِنْكَ حَبَّارِ	Mê eḥeftu mínkî ḥabâr	Senden haber alamadım.
مِنْ عَصَافِيرِ دَاخِفْ حَبَّارِ	Mín ‘asâfir deḥéf ḥabâr	Kuşlardan haber alacağım.
مِنْ عَصَافِيرِ دَاخِفْ حَبَّارِ	Mín ‘asâfir deḥéf ḥabâr	Kuşlardan haber alacağım.
مَا أَحَقُّتُ مِنْكَ حَبَّارِ	Mê eḥeftu mínkî ḥabâr	Senden haber alamadım.
مَا أَحَقُّتُ مِنْكَ حَبَّارِ	Mê eḥeftu mínkî ḥabâr	Senden haber alamadım.
مِنْ حَمَامِي دَاخِفْ حَبَّارِ	Mín ḥemêmé deḥéf ḥabâr	Güvercinden haber alacağım.
مِنْ حَمَامِي دَاخِفْ حَبَّارِ	Mín ḥemêmé deḥéf ḥabâr	Güvercinden haber alacağım.
اِنْحَلَّ الْبُوزُ فِي مَائِي خَائِيَاوِفِ	Ínhell il-bûz fil-may ḥâyôf	Buz, bulanık suda eridi.

انحل البوز في ماي خاياف	Ínhell íl-bûz fíl-may hâyôf	Buz, bulanık suda eridi.
دردی هیل الإخناق طایاف	Derdí heylel-ihnâk tâyôf	Boğazıma kadar dertle doluyum.
دردی هیل الإخناق طایاف	Derdí heylel-ihnâk tâyôf	Boğazıma kadar dertle doluyum.

و الله فرقا مَيّ طيبي	Vallâhi fırkâ meyy taybé	Vallahi ayrılık hoş değil.
و الله فرقا مَيّ طيبي	Vallâhi fırkâ meyy taybé	Vallahi ayrılık hoş değil.
أما المَقْرُ أو شَأ الخالاق	Ama íl-mafar û şe íl-hâlôk	Ama elden ne gelir.
أما المَقْرُ أو شَأ الخالاق	Ama íl-mafar û şe íl-hâlôk	Ama elden ne gelir.

والله الغري مي طيبي	Vallahi íl-ğırbé meyy taybé	Vallahi gurbetlik hoş değil.
والله الغري مي طيبي	Vallahi íl-ğırbé meyy taybé	Vallahi gurbetlik hoş değil.
أما المَقْرُ أو شَأ الخالاق	Ama íl-mafar û şe íl-hâlôk	Ama elden ne gelir.
أما المَقْرُ أو شَأ الخالاق	Ama íl-mafar û şe íl-hâlôk	Ama elden ne gelir.

معي جرح أوى باوش عاميق	Me'î cırhé uvé bôş 'amîk	Çok derin bir yaram var.
معي جرح أوى باوش عاميق	Me'î cırhé uvé bôş 'amîk	Çok derin bir yaram var.
معي دوى أو دَرْتْ إِكْفِير	Me'î devê û dert íkfir	Deva'm var o, da büyük bir derttir.
معي دوى أو دَرْتْ إِكْفِير	Me'î devê û dert íkfir	Deva'm var o, da büyük bir derttir.

شا كل شي في أو چارى	Şê kíl şî fî û çêrê	Her şeye bir çare vardır.
شا كل شي في أو چارى	Şê kíl şî fî û çêrê	Her şeye bir çare vardır.
شا الفرقا ما في چارى	Şel-fırkâ mê fî çêrê	Ayrılığa çare yoktur.
شا الفرقا ما في چارى	Şel-fırkâ mê fî çêrê	Ayrılığa çare yoktur. ¹³⁴

Şarkı, gurbette olan kişinin sevdiğinden haber alamadığını, bu durumun devam ettirilemez olduğunu ve bir iletişim kurabilme çabasını konu edinmiştir.

Şarkıda geçen bazı kelimelerin yöredeki köyler arasındaki lehçe farklılıkları aşağıdaki tabloda açıklanacaktır.

<u>Türkçesi</u>	<u>Merkez</u>	<u>İkizbağlar</u>	<u>Fersaf</u>	<u>Helenze</u>	<u>Snép</u>	<u>Doluharman</u>	<u>Tillo</u>
Kalem	Kelem	Kelem	Kelem	Kelem	Kelem	Kelem	Kelem
Kimse	Ehet	Ehet	Ehét	Ehet	Ehet	Ehét	Ehét
Selam	Selem	Selem	Selém	Selem	Selem	Selem	Selém

¹³⁴ İlgili türkü Nihat Erdal kişisine aittir. Ayrıntılı bilgi için ilgili linke bkz. Erişim: <https://www.youtube.com/watch?v=y9B4f8kv6sw>. Erişim tarihi: 11.02.2022, (54-57 dakikalar arası).

Haber	Ḥabar	Ḥabar	Ḥabor	Ḥabar	Ḥabar	Ḥabar	Ḥabar
Güvercin	Ḥememé	Ḥememé	Ḥememé	Ḥememé	Ḥememé	Ḥememé	Ḥememé
Bulanık	Ḥayof	Ḥayof	Ḥayof	Ḥayof	Ḥayof	Ḥayof	Ḥayaf
Dolu	Ṭayof	Ṭayof	Ṭayof	Ṭayof	Ṭayof	Ṭayof	Ṭayaf
Çok	Îkfir	Bovş	Bovş	Bovş	Bovş	Boş	Bovş

Aşağıdaki tabloda şarkıda geçen birtakım kelimelerin Fasih Arapça ile olan karşılaştırması gösterilecektir.

Siirt Arapçası	Fasih Arapça	Türkçesi
Ḥuvêcîp	حاجب	Kaş
Ḳelem	قلم	Kalem
Eḥeftu	اخذت	Aldım
Me-Li	ما لي	Benim yok
Eḥet	احد	Kimse
Dîktêp	يكتب	Yazacak
Ḥabar	خبر	Haber
Ḥememê	حمام	Güvercin
Înḥellîl	انحلّ	Eridi
May	ماء	Su
Heylel İḥnaḳ	الحناق	Boğaza kadar
Ṭayof	طافح	Dolu
Şe Ḥaloḳ	لخالق	Halık'a
Îkfir	كثير	Çok

Tabloda geçen ve “aldım” anlamında kullanılan “اخذت” kelimesinde yer alan peltek “ذ” harfinin, Siirt Arapçası kullanımında “ف” harfine dönüştüğünü görmekteyiz. Ayrıca Fasih Arapçada sebebiyet lam'ı olarak kullanılan “ل” harfinin yerine Siirt Arapçasında “ش” (şe) harfi kullanılmaktadır.

Örnek: 8

Siirt Arapçası	Transkripsiyon	Türkçesi
راحو يطلبو محبي	Râhû yıtlibû muḥıbbî	Sevdiğimi istemeye gittiler.
أنا آياوم دام الباب	Ene âyôm dêm îl-bêp.	Ben, evin önünde duruyordum.
راحو يطلبو محبي	Râhû yıtlibû muḥıbbî	Sevdiğimi istemeye gittiler.
أنا آياوم دام الباب	Ene âyôm dêm îl-bêp.	Ben, evin önünde duruyordum.

شاؤت لي ما عطو محبِّي شحم الفاد كلّ واپ يا ربي صباور	Şôt lê me ‘eṭav muḥíbbî Şehem íf-fêdî kállû vêp Yâ rabbî sabôr	Sevdiğimi vermediklerinde Yüreğimin yağları eridi. Ya rabbim, sabır.
راحو يطلبو محبِّي أنا آياوم في لإصطَيْحَا راحو يطلبو محبِّي أنا آياوم في لإصطَيْحَا	Râhû yitlîbû muḥíbbî Ene ayom fîl-ıstâyḥâ Râhû yitlîbû muḥíbbî Ene ayom fîl-ıstâyḥâ	Sevdiğimi istemeye gittiler. Ben, balkonda duruyordum. Sevdiğimi istemeye gittiler. Ben, balkonda duruyordum.
إنّ كا ما عطو محبِّي دهراوپ ارواح العَلْمَنِيَا يا ربي صباور	Ínke me ‘eṭav muḥíbbî Dahrop arol-Alamanya Yâ rabbî sabôr.	Sevdiğimi vermeseler. Almanya’ya kaçır giderim. Ya rabbim, sabır.
نسيت الابليي شا ليلة الفالافان نسيت الابليي شا ليلة الفالافان	Nísîtu íl-íblêliye Şe leylét íl-felefên Nísîtu íl-íblêliye Şe leylét íl-felefên	Iblêliyê’yi unuttum. Salı gecesine Iblêliyê’yi unuttum. Salı gecesine
إمكي تَيْشِشْ ماو تحتيك أشْتَهِيلا أو خلافا يا ربي صباور	Ímki teyš mô tıḥtîki Eşṭíhî le û ḥelef Yâ rabbî sabôr.	Annen seni neden vermiyor? Ona ve nesline (kötülük) diliyorum. Ya rabbim, sabır.
راحو يطلبو محبِّي أنا آياوم في الواطِي راحو يطلبو محبِّي انا آياوم في لواطِي	Râhû yitlîbû muḥíbbî Ene âyom fîl-vaṭıyyé Râhû yitlîbû muḥíbbî Ene âyom fîl-vaṭıyyé	Sevdiğimi istemeye gittiler. Ben, meydanda duruyordum. Sevdiğimi istemeye gittiler. Ben, meydanda duruyordum.
إنّ كا ما عطو محبِّي والله داخف باپ خاورقي يا ربي صباور	ín kê me ‘eṭav muḥíbbî Valla dêḥéf bêp ḥortiyé Yâ rabbî sabôr.	Sevdiğimi vermeseler. Vallahi, kabadayılığa soyunacağım Ya rabbim, sabır.
نسيت الابليي	Nísîtu íl-íblêliye	Iblêliyê’yi unuttum.

شا ليلة الفلافان	Şe leylît îl-felefen	Salı gecesine
نسيت الابليلى	Nísitu îl-íblêlîye	Iblêliyê'yi unuttum.
شا ليلة الفلافان	Şe leylît îl-felefen	Salı gecesine
أبوک ما حطاكي	Ebûkî mê haţâkî	Baban seni vermedi.
اشتھيلو أو خلاف	Eşţihîlû û helef	Ona ve nesline (kötülük) diliyorum
يا ربي صباور	Yâ rabbî sabôr.	Ya rabbim, sabır.
نسيت الابليلى	Nísitu îl-íblêlîye	Iblêliyê'yi unuttum.
شا ليلة الفنين	Şe leylît îl-ifneyn	Pazartesi gecesine
نسيت الابليلى	Nísitu îl-íblêlîye	Iblêliyê'yi unuttum.
شا ليلة الفنين	Şe leylît îl-ifneyn	Pazartesi gecesine
ابوكي ما حطاكي	Ebûkî mê haţâkî	Baban seni vermedi.
أرا عوارن الفنتين	Arâ 'avarân îl-fînteyn	İki gözü kör olsun.
يا ربي صباور	Yâ rabbî sabôr.	Ya rabbim, sabır.
بيدي أَلَمْ دكتب كلام	Bîdî elem dektép kelêm	Elimde kalem, bir kelim yazacağım.
حواجبك يثبو غزلان	Hıvécıpkı yıjbev ğazlên	Kaşların gazele benziyor.
عَمِي مِنْ دَرْتِ لِي سَيِّبِلِي	'emye mín dert lé seyţilî	Yahu, bana yaptığın dertten.
رَمَيْتِ جَانِي فِي الْوَرْمِ	Ramayti cênî fil-verem	Canımı vereme düşürdün.
يا ربي صباور	Yâ rabbî sabôr.	Ya rabbim, sabır.
عَمِي مِنْ دَرْتِ لِي سَيِّبِلِي	'emye mın dert lé seyţilî	Yahu, bana yaptığın dertten.
رَمَيْتِ جَانِي فِي الْوَرْمِ	Ramayti cênî fil-verem	Canımı vereme düşürdün.
يا ربي صباور	Yâ rabbî sabôr.	Ya rabbim, sabır. ¹³⁵

Şarkı, “sevilen kişiye görücülerin gittiğini ve bu durumdan yaşamış olduğu olumsuzlukları” anlatmaktadır.

¹³⁵ İlgili türkü Nihat Erdal kişisine aittir. Ayrıntılı bilgi için ilgili linke bknz. Erişim: <https://www.youtube.com/watch?v=IPRYBmKvCPc>. Erişim tarihi: 11.02.2022, (20-28 dakikalar arası).

Şarkıda geçen bazı kelimelerin yöredeki köyler arasındaki lehçe farklılıkları aşağıdaki tabloda açıklanacaktır.

Türkçesi	Merkez	İkizbağlar	Fersaf	Helenze	Snép	Doluharman	Tillo
Yüreğim	Fedi	Fedi	Fedi	Fedi	Fedi	Fedi	Fédi
Eridi	Vep	Vep	Vep	Vep	Vep	Vep	Vêp
Neden	Teyş	Şeyş	Şeyş	Şeyş	Şeyş	Teyş	Şeyş
Verem	Verem	Verem	Verem	Verem	Verem	Verem	Verém

Tabloda “neden” manasında kullanılan “şeyş” kelimesinin Siirt Merkez ve Doluharman’da “teyş” olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Aşağıdaki tabloda şarkıda geçen birtakım kelimelerin fasih Arapça ile olan karşılaştırması gösterilecektir.

Siirt Arapçası	Fasih Arapça	Türkçesi
Yıtlıbu	يطلب	İstiyor
Dem	قدام	Önü
Şot	وقت	Vakit
‘eṭa	عطى	Verdi
Kıllu	كله	Tümü
Vep	ذاب	Eridi
Sabor	صبر	Sabır
Dahrop	اهرب	Kaçacağıım
Leylêt	ليلة	Bir Gece
Felefen	ثلاثاء	Salı
Yıhtiki	يعطيكى	Sana Verecek
Teyş	لأى شىء	Neden
Îfneyn	إثنين	Pazartesi
Ramayti	رمىتي	Düşürdün

Tabloda yer alan kelimelerden “eridi” manasında kullanılan “ذاب” kelimesindeki peltek “ذ” harfinin, “و” (vav) harfine dönüştüğü görülmektedir. Ayrıca “Salı” ve “Pazartesi” manalarında kullanılan “ثلاثاء” ve “إثنين” kelimelerindeki peltek “ث” (se) harfinin “ف” (fe) harfine dönüştüğü izlenmektedir.

Örnek: 9

Siirt Arapçası	Transkripsiyon	Türkçesi
لا ليلي لا انھاري	Le leylî lê-nhârî	Ne gecem ne gündüzüm (kaldı).

اي ماو امي أ بلي إيڤكو زوچ عيني وچي ماو تفحاك	Ê mo ímmî î bellî Î yîpkev zevç ‘eyney Vîççî mô tífhêk	Ama anneciğim o, belli İki gözüm ağlıyor. Yüzüm gülmüyor.
الدنيا كإؤلموات عيني ماوي تشو	Íd-dínyé kıvlammôt ‘eyney moy tíşşû	Dünya kararmış Gözlerim görmüyor.
إشئوي الحياة إشئوي الحياة كل عزبو حبيتي دراوح من البلات	Íşnuv íl-heyêt Íşnuvê íl-heyêt Kíl ğerbû hebibítî Darôh barra íl-belet	Bu nasıl hayat Bu nasıl hayat Sevdiğimi gurbete göndermişler. Bu şehrin dışarısına gideceğim.
من أزيح ماؤوبح كأو إي قيمي سكني كأك لبصار لي حاجي كأ لي سبخ ابنين	Mín arbâh mavâvîh Kô î kıaymé sékné Ke kıssallî hêcé Kêlî sebêh íbnîn	Dört taraftan Ve ayakta duruyor. Bir ihtiyacım olsaydı da. Yedi erkek çocuğum olurdu.
لا إمي لا أبي لا هم حبيبي بقيت إبتحدي في آو البلت	Lê ímmî lê ebî Lê hem hebibî Bîkıyту íbbehdî Fî êvîl-belet	Ne annem ne de babam Ne de sevdiğim Tek başıma kaldım Bu şehirde
إشئوي الحياة إشئوي الحياة كل عزبو حبيتي دراوح من البلات	Íşnuvê íl-heyêt Íşnuvê íl-heyêt Kíl ğerbû hebibítî Darô mín íl-belet	Bu nasıl hayat Bu nasıl hayat Sevdiğimi gurbete göndermişler. Bu şehirden gideceğim.
إشئوي الحياة إشئوي الحياة كل غربو عزيز ألي دراوح من البلات	Íşnuvê íl-heyêt Íşnuvê íl-heyêt Kíl ğerbû ‘eziz elbî Darô mín íl-belet	Bu nasıl hayat Bu nasıl hayat Cancazımı gurbete göndermişler. Bu şehirden gideceğim.
الدقطاور قاعيت	Íd-doktôr ké‘ét	Doktor oturuyor.

يكتيب رَجْتِي	Yíktép reçeté	Reçete yazıyor.
أولو هم شأ أخي	Ûlû hem şê eħî	Hem kardeşime söyleyin.
لا يرمي هوار	Lê yirmî hevêr	Ortalığı karıştırmasın.

شي لي يكتيب عل جبين	Şî lê yíktép ‘ec-cebîn	Alında yazılan her şey.
ديتیش إلاها	Dî tışşû ille hê	Onu muhakkak görecek.

إشْنُوِي الحياة	Íşnuvê il-heyêt	Bu nasıl hayat
إشْنُوِي الحياة	Íşnuvê il-heyêt	Bu nasıl hayat
كل عَزْبُو حبيتي	Kîl ğerbû hebibítî	Sevdiğimi gurbete göndermişler.
دراوح من البلات	Darôh barra il-belet	Bu şehrin dışarısına gideceğim. ¹³⁶

Şarkı, “gurbetteki kişinin sevdiğinden uzak kalması sebebiyle hayattan lezzet alamaması ve bunun alını yazısı (katlanılması gereken bir durum)” olduğunu bildiren bir sözlü kültür unsurudur.

Şarkıda geçen bazı kelimelerin yöredeki köyler arasındaki lehçe farklılıkları aşağıdaki tabloda açıklanacaktır.

<u>Türkçesi</u>	<u>Merkez</u>	<u>İkizbağlar</u>	<u>Fersaf</u>	<u>Helenze</u>	<u>Snép</u>	<u>Doluharman</u>	<u>Tillo</u>
Gülüyor	Tîfhek	Tîfhek	Tîfhek	Tîfhek	Tîfhek	Tîfhek	Tîfhek
Hayat	Heyet	Heyet	Heyet	Heyet	Heyet	Heyet	Heyet
İhtiyaç	Ĥacé	Ĥacé	Ĥacé	Ĥacé	Ĥacé	Ĥacé	Ĥacé
Reçete	Reçeté	Reçeté	Reçeté	Reçeté	Reçeté	Reçeté	Reçeté
Kardeşim	Eħî	Eħî	Eħî	Eħî	Eħî	Eħî	Eħî
Olay	Hever	Hever	Hevér	Hever	Hever	Hever	Hévér

Aşağıdaki tabloda şarkıda geçen birtakım kelimelerin fasih Arapça ile olan karşılaştırması gösterilecektir.

<u>Siirt Arapçası</u>	<u>Fasih Arapça</u>	<u>Türkçesi</u>
Immi	أمِّي	Annem
Yıpkev	ييبكون	Ağlıyorlar
Zevç	زوج	Çift
‘Eyney	عيني	İki Gözüm
Viççi	وجه	Yüzüm

¹³⁶ İlgili türkü Nihat Erdal kişisine aittir. Ayrıntılı bilgi için ilgili linke bkz. Erişim: <https://www.youtube.com/watch?v=y9B4f8kv6sw>. Erişim tarihi: 11.02.2022, (57-60 dakikalar arası).

Tifhek	تدحك	Gülüyor (B)
Tış	انظر	Bak
Iřnuvê	اي شئ هو	Bu Nedir?
Hebibîti	حببتي	Sevdiğim (B)
Waro	ساذهب	Gideceğim
Barra	خارج	Dışarı
Erbağ	اربع	Dört
Movaviğ	مواضع	Yer
Ğaymê	قائمة	Ayakta
Sêknê	ساكنة	Duruyor
Sebêğ	سبعة	Yedi
Ibnin	ابناء	Erkek Çocuk
Bıkiytu	بكيت	Ağladım
Ibbeğdi	وحدی	Tek Başıma
Elbi	قلبي	Kalbim
Doktor	دكتور	Doktor
Ğê'êt	قاعد	Oturuyor
Reçetê	روشتة	Reçete
Ulu	قولوا	Söyleyin
Yirmi	یرمی	Düşürüyor
Hever	هورة	Olay/ tehlike
Cebin	جبین / جبهة	Alın

Tabloda yer alan “اربع” ve “مواضع” kelimelerindeki “ع” (ayn) harfinin Siirt Arapçasındaki kullanımını “ح” (ha) harfine dönüştürülerek kullanılmaktadır.

Örnek: 10

Siirt Arapçası	Transkripsiyon	Türkçesi
إمبرحی أرتوکي	İmbêrğê araytûkî	Dün gece seni (B) gördüm
بعث من سنی کڑا	Be'et mín sené karra	Bir seneden sonra
إمبرحی أرتوکي	İmbêrğê araytûkî	Dün akşam seni gördüm
بعث من سنی کڑا	Be'et mín sené karra	Bir seneden sonra
كما الغربی بآ إمتي	Kemel ğırbé ba'a ímtî	Yabancı gibi ayağa kalktın.
إمتي لي ما طلّحتي لي	İmtî lî mē ṭallíğtîlî	Ayağa kalktın ama bana bakmadın

السَّوْجِ مَوْ أَيْ	Íssûç movvé il-lî	Suç benim değil
اعرني اوى لكى	Í'rifî uvé il-líkî	Bil ki senindir.
السَّوْجِ مَوْ أَيْ	Íssûç movvé il-lî	Suç benim değil
اعرني اوى لكى	Í'rifî uvé il-líkî	Bil ki senindir.
سوي لي فنجان أهوى	Sevey lî fîncên ahvé	Bana bir fincan kahve yap
لُو أَرْبَعِينَ سِنِي خَاطُور	Lu arb'in sené hâtôr	Kırk sene hatrı var
أَلْبِي أَنَا عَطِيتُوكِي وَى	Elbî enê 'aţaytûkî vé	Ben kalbimi sana verdim
تَجِي لِي آخِ إِشْ فَصْطَا	Ticcey ley âh iş faşta	Bana gelsen ne olur
بلكى كرت لخ ما أريتيني	Belki kartlıh me araytîni	Belki bir daha seni göremedim
هي ما تولي آمين	Heyye me tûlî êmîn	Sen, âmin diyene kadar
بلكى كرتلخ ما أريتيني	Belki kartlıh me araytîni	Belki bir daha seni göremedim
هي ما تولي آمين	Heyye me tûlî êmîn	Sen, âmin diyene kadar
تَبِكِي إِنِّي تَحْمَلِي غَم	Tî típkey ínti tíhmîlî ğam	Sen ağlayacaksın, kederleneceksin
تَصْبِرِي مَعْ مَنَكْحَتْ	Tıssîrî me'e mînkîhîtu	Nikahlısımın yanında olursun
تَبِكِي إِنِّي تَحْمَلِي غَم	Tî típkey ínti tíhmîlî ğam	Sen ağlayacaksın, kederleneceksin
تَصْبِرِي مَعْ مَنَكْحَتْ	Tıssîrî me'e mînkîhîtu	Nikahlısımın yanında olursun
اش باآ ييجي بتكي	Íş ba'â yícî bîtkî	Artık elinden ne gelebilir ki?
تبكي ليلى في الآبَور	Tıbkey leylé fîl abôr	Bu gece mezarda ağlarsın
اش باآ ييجي بتكي	Íş ba'â yícî bîtkî	Artık elinden ne gelebilir ki?
تبكي ليل في الآبَور	Tıbkey leylé fîl abôr	Bu gece mezarda ağlarsın ¹³⁷

Şarkı, “sevdiği kişiyi uzun müddet sonra gören kişinin, sevdiğinden onun yanına gitmesini aksi durumda canına kıyacağını” aktarmaktadır.

Şarkıda geçen bazı kelimelerin yöredeki köyler arasındaki lehçe farklılıkları aşağıdaki tabloda açıklanacaktır.

<u>Türkçesi</u>	<u>Merkez</u>	<u>İkizbağlar</u>	<u>Fersaf</u>	<u>Helenze</u>	<u>Snép</u>	<u>Doluharman</u>	<u>Tillo</u>
Olumsuzluk(eki)	mê	mê	mê	mê	mê	mê	mé
Hatır	hâtôr	hâtôr	hâtôr	hâtôr	hâtôr	hâtôr	hâtâr

¹³⁷ İlgili türkü Nihat Erdal'ın oğlu Veysel Erdal'dan ses kaydı olarak alınmıştır.

Canım	Cênî	Cênî	Cênî	Cênî	Cênî	Cênî	Cênî
-------	------	------	------	------	------	------	------

Aşağıdaki tabloda şarkıda geçen birtakım kelimelerin Fasih Arapça ile olan karşılaştırması gösterilecektir.

Siirt Arapçası	Fasih Arapça	Türkçesi
İmbêrhe	البارحة	Dün Gece
Karra	مرة	Bir Defa
İmti	قمتي	Ayağa Kalktın
Ṭallıḫtili	نظرتي إليّ	Bana Baktın.
İssuç	الجرم	Suç
Movêlli	ما هو لي	Benim Değil
Uvêlliki	هو لك	Senindir.
Ahvê	قهوة	Kahve
Lu	له	Onun
Arb'in	اربعين	Kırk
Ḥator	خاطر	Hatır
Elbi	قلبي	Kalbim
Tıcey	تجيئ	Geliyorsun
Iş Faṣṭa	اي شئ فيها	İçinde Ne Var?
Kartlıḫ	مرة اخرى	Bir Daha
Heyye	إلي	E-Kadar
Tuli	تقولي	Sen (B) Söylüyorsun
Tı	س . سوف	(Gelecek Zaman Edatı)
Tıḫmılı	تحملي	Taşıyorsun
Bîtki	بيدك	Elinde
Tıbdey	تبدئي	Başlayacaksın
Abor	قبر	Kabir

Tablodaki “قبر تقولي, قلبي, قهوة, قمتي” kelimelerinde yer alan “ق” harfinin, Siirt Arapçası kullanımında hafzedildiği görülmektedir.

2.4 Siirt Arapçasında Kullanılan Tekerleme ve Bilmeceler

2.4.1. Tekerlemeler

Tekerlemeler; basmakalıp söz veya genellikle masalların başında bulunan “bir varmış bir yokmuş”, “evvel zaman içinde, kalbur saman içinde” gibi uyaklı giriş veya ara sözler olarak açıklanmaktadır.¹³⁸

Belli bir kalıbı olmayan tekerlemeler, söyleyen kişinin hayal gücü nispetindeki genişliğe sahiptir. Bu durum, sözlü kültür ürünlerinden olan tekerleme içerisinde akışa, tekrara, kelime değişimine, mana bozukluğuna veya anlamsız kelimelerin kullanılmasına yol açmaktadır.¹³⁹

Tekerlemelerin hayâl gücüne dayanıyor olması onları halkoyunlarında, dinî günlerde vb. birçok alanda da kullanılmalarının önünü açmaktadır. Siirt Arapçasında unutulmaya yüz tutmuş tekerleme türü sözlü kültür ürünlerinin bir kısmı aşağıda ele alınacaktır.”¹⁴⁰

Örnek: 1

Siirt Arapçası	Transkripsiyon	Türkçe
حَجْنَجَلِي بَجْنَجَلِي	Hecencelé becencelê é	Hacencele becencele
راح مع الجد في الروطاني	Raħme’el cidi fîl ravwané	Tekeyle birlikte bahçeye gitti
طازاو تيزاو	Ṭazo tizo	Tazo tizo
بلكيث حيزاو	Belkét ħizo	Belki de hizo
بشَلْفَطَ بِبَلْفَطَ	Bí şal-ıta bí bal-ıta	Onu tokatla ve kaşlarını çat
كجّيت الحمام تلقط	Kiccît il ħememé tîlķıta	Bir güvercin onu çalmaya gelmiş
أسّ پسس	Essé pesesé	Esse pesese
مندلك الكرس	Mendilki il keresé	Kerese mendil’in

¹³⁸ TDK (Türk Dil Kurumu), “*Tekerleme*”, İlgili madde için Bkz: <https://sozluk.gov.tr/>. (Erişim Tarihi: 16.02.2022).

¹³⁹ Eda Gülsüm Ukay, “*Okul Öncesi Eğitimde Tekerleme ve Sayışmacaların Kullanımının İncelenmesi*”, (Uşak: Uşak Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Temel Eğitim Ana Bilim Dalı Sınıf Eğitimi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Temmuz, 2020), 6.

¹⁴⁰ Cengiz, “Siirt Arapçasında Dilsel Farklılıklar”, 374.

قومي انقلعي من باب ابوكي	Ḳumi inḳılı'î mîn bep ebuki	Kalk babanın evinin önünden taşı
هدي صلا ابن	Hediye salla íbén	Hediye'nin çocuğu oldu
طلح راس التوي	Ṭalaḥ rasit tufé	Dut ağacının başına çıktı
زج لا حنتلوي	Zecle ḥentelufé	Ona hantelufe attı
حطى علا پوز	Ḥaṭṭa'ala pozu	Burnu üzerine koydu
پوز التفاح	Pozu'n nıffaḥa	O şişkin burnu
عين التبغ	'Aynu't tıbbage	O pişmiş (kızarmış) gözü
في قبت العلي	Fî ḳıbbıtıl 'aliyyé	Yüksek kubbede olsun ¹⁴¹

Siirt yöresinde yaygın olarak kullanılan bu tekerleme genellikle oyun oynamak için kullanılır. “Türkçedeki portakalı soydum başucuma koydum...” gibi oyunlarda sıranın kimde olduğunu belirlemek için söylenen “başlama tekerlemesi” maksadıyla söylenmektedir. Bu tekerlemenin her bir kelimesi, oyun oynayacak kişiler işaret edilerek söylenir. En son kelime kime denk gelirse oyuna o kişi başlar.”¹⁴²

Tekerleme içerisinde Siirt ve Rıstâḳ¹⁴³ bölgesi yerleşim yerlerindeki diyalekt farklılıklarını gösteren birkaç kelime mevcuttur. Örneğin; “tokatlama” anlamına gelen “şal-ıta” ve “kaşlarını çat manasında” olan “bal-ıta” kelimeleri Siirt'in bazı Arap yerleşim yerlerinde “kaf” harfini kelimededen arındırarak kullanırken, bazıları da “şalkıta” ve “balkıta” (kaf) harfi ile kullanmaktadırlar.¹⁴⁴

“Ḳaf” harfini hafzederek kullananların çoğunluğunu bayanların oluşturduğu ve bunun sebebinin “ḳaf” harfinin kalın harflerden biri olduğu ve bu hazif durumunun bayanlarda bir nezâket belirtisi olduğu aktarılmaktadır.¹⁴⁵

“ḳaf” harfinin hazif edildiği örnekler:

¹⁴¹ Ömer Parlak, ile yapılan 10.04.2020 tarihli mülakat.

¹⁴² Cengiz, “Siirt Arapçasında Dilsel Farklılıklar”, 374.

¹⁴³ Rıstâḳ Bölgesi: Siirt'in Arap asıllı kişilerin yaşadığı köylere veya yerleşim yerlerine verilen ortak isimdir. Siirt etrafında bu şekilde toplamda altı yerleşim yeri vardır, kimi köydür, kimisi mahalledir. Bazısı da sonradan ilçe olmuştur. Bunların isimleri de şöylece sıralanabilir: Hellenzé, Snép, Tom, Fıskén, Tillo, Fırséf. Bu tanımlama şekli Mardin etrafındaki köy ve yerleşim yerlerinde yaşayan Arap asıllılara verilen “Muhallemi ismine de benzemektedir.

¹⁴⁴ Yasin Demir, (Doğum. 1957 İkişbağlar/Tom), ile yapılan 11.05.2020 tarihli mülakat: Gül, “Siirt Arapçasını Kurtarmak”, 18.

¹⁴⁵ Nurettin Çiçek, (Doğum. 1993 İkişbağlar/Tom), ile yapılan 09.11.2021 tarihli mülakat.

a. Ras ҡoҡo (koko tepesinin zirvesi):¹⁴⁶ Bu kelimenin telaffuzunda birçok bayan “kaf” harfini hazfedip, “ras o-o” diye kullanmaktadırlar.

b. Beķleveyê (baklava): burada da aynı şekilde hazf söz konusu olup “be-leveyê” şeklinde de kullanılmıştır.

c. Ҙalbi (kalbim): bu örnekte de öncekilerde olduğu gibi “kaf”ın kullanılmamasıyla “elbi” olarak kullanılmıştır.¹⁴⁷

Çoğunlukla bayanların kullanmış olduğu bu lehçe Siirt ve Rıstâķ yerleşim yerlerindeki Arapların konuşma tarzlarındaki incelik ve zarafeti açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Zira “kaf” harfi, kalın harflerden olup telaffuzu lisana ağır gelmektedir.

Aktarılmış olan bu diyalekt farklılığı tüm “kaf” harfini içeren kelimelerde olmayıp, kişilere ve yerleşim yerlerine göre değişiklik gösterebilmektedir.

Örnek: 2

Siirt Arapçası	Transkripsiyon	Türkçesi
حَبْوْمُ حَبْوُلُ	Ḥabevlume ḥabevlu	Habevlume habevlu
نقَطوت عسل في نَوَل	Nıķtoṭ ‘esel fi nevlu	Hayrına bir damla bal
يَحُّ لِتِجِ الْعَدُوِّ	Çeḥ le tici l’aduvvé	Düşman bayan geldiğinde
نوربا فردت صول	Nıvrıba fardıt savlé	Terliğin tekini vururuz.

Siirt ve yöresine ait olup oyun ile söylenen tekerlemelerdendir. Bu tekerlemedeki oyun, halk arasında çok yaygın olan “deve-cüce” oyununa benzemektedir. Oyun, bir grubun çember oluşturduktan sonra işaret parmaklarını yere koyup, aralarından birinin ardı ardına “furi furi...” dedikten sonra bir hayvan ismi söylemesine kadar devam eder. Söylenen hayvan ismi uçanlardan olursa parmak havaya kaldırılır. Kara hayvanlardan ise parmak yerinde sabitlenir. Bu kuralların aksine bir durum yaşandığında ise hatalı kişiye ceza verilir.¹⁴⁸ Ardından da bu tekerleme söylenir.

Bu tekerlemede yer alan ve damla manasına gelen “nuktot” kelimesinin bu şekildeki kullanımı, Rıstâķ köylerinden olan Fersaf’a aittir. Zira Rıstâķ yöresindeki diğer köylerde “nıktıt” veya “nıktayıt” olarak kullanılmaktadır.

¹⁴⁶ Rıstâķ bölgesi yerleşim yerlerinden olan İkizbağlar ve Fersaf köyleri arasında yer alan tepenin adıdır

¹⁴⁷ Mehmet Demir, (Doğum. 1951 İkizbağlar/Tom), ile yapılan 06.03.2020 tarihli mülakat.

¹⁴⁸ Ömer Parlak ile yapılan 10.04.2020 tarihli mülakat.

Yine bu tekerlemedeki “‘esel” kelimesinin değişik yerleşim yerlerinde “‘esêl” (imâle)’li olarak kullanıldığı görülmüştür.¹⁴⁹

Örnek: 3

Siirt Arapçası	Transkripsiyon	Türkçe
عَيْفِي غَيْفِ غَيْفِينَا	Ĝayfê ğayfê ğayfine	Ey yağmur bulutları bizi ıslatın
نَقَطَتْ مَطَاوِرَ تَحْتِنَا	Nıqtıtı maṭor tıhtine	Bir damla yağmur ver bize
هِيَ الصَّبَاحِ اِتْكَفِّينَ	Heyye’s sabaḥ itkeffine	Sabaha kadar bize yeter
وَادِي حَمَزٍ كَالْتَشْفِ	Vêdî hemze kinnîşêf	Hamza vadisi kurumuş
رَاعِ الْجِدِّي كَالْعَطَاوِشِ	Ra’il cıdyê kıl ‘ıtoş	Oğlakların çobanı susamış
الاجْدِي تَشْرَاوِپِ مِي	Îl cedyê tışrop mayyé	Oğlak su içiyor
او الْجِدِي كَرَا الرِّي	Ul cıdi kırra’r rayyé	Teke su içmeye gidiyor.

Siirt yöresine ait olan bu tekerleme, kuraklık vaktinde dikenli dallar toplandıktan sonra başına bezler bağlanıp köy içerisindeki evlerin pencerelerinin altında söylenirdi. Ev sahibi de ilahî rahmete vesile olması niyetiyle bir miktar suyu başlarından aşağı dökerdi¹⁵⁰.

Bu tekerlemede Rıstâk bölgesinden olan Fersaf köyüne ait olan diyalekt dikkatimizi çekmektedir. Zira tekerlemedeki yağmur manasına gelen “maṭor”, Siirt/merkez ve diğer Rıstâk köylerinde “maṭar” olarak kullanılmaktadır.

Fersaf köyündeki bu kullanım, bu kelime ile sınırlı değildir. Onlar “odun” manasına gelen, “ḥaṭap” kelimesini “ḥaṭop” şeklinde, şeker manasındaki “sıkkar”ı “sıkkor” olarak kullanırlar. Tekerlemede geçmiş olan “tışrop” kelimesi de bu kullanımın bir örneği olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kuraklık vaktinde söylenen bu sözlü kültür unsurunun şu kullanımı da bulunmaktadır:

Siirt Arapçası	Transkripsiyon	Türkçe
عَيْفِي غَيْفِ غَيْفِينَا	Ĝayfê ğayfê ğayfine	Ey yağmur bulutları bizi ıslatın
رَبِّي مَطَارِ اِحْتِنَا	Rabbî maṭar îhtîne	Rabbim yağmur ver bize
وَادِي رِحِي كَالْتَشْفِ	Vêdî Rihê kın-nîşêf	Zira Rihê vadisi kurumuş
رَاعِينَا اَوْعِجَّانَ	Râ’inâ û ‘ıççên	Çobanımız da susamıştır ¹⁵¹

¹⁴⁹ Sadi Yıldırım, (D. 1976 Tillo), ile yapılan 10.06.2021 tarihli mülakat.

¹⁵⁰ Ömer Parlak ile yapılan 15.04.2020 tarihli mülakat.

¹⁵¹ Cengiz, “Siirt Arapçasının Korunmasında Sözlü Kültürün Rolü”, 74.

Rıstâk bölgesinden İkizbağlar/Tom köyünde kullanılan bu sözlü kültürde de yağmur manasındaki “Matar” kelimesinin kullanımı bölgedeki diyalekt farklılığını yeniden gözler önüne sermektedir.

Örnek: 4

“Siirtliler ışgorda (nevruz günü) rayşu mîkêfîp¹⁵² ve cökât (bumbar) gibi yemekler pişirip damlarda lambalar yakmak suretiyle bugünü kutlardı. Bugün de ellerindeki lambaları dairesel olarak çevirip şü tekerlemeyi söylerlerdi.”¹⁵³

SiirtArapçası	Transkripsiyon	Türkçe
فُورَى فُورَى	Fûré pûré	Fure pure (bir anlamı yok)
بيت حمّت سولى	Beyt hemmet sûlé	Hammet Sêlé'nin evi
أوي المخسولى	Evi'l-meşûlé	Bu (serçe parmağı) yıkayan
أوي العجّانى	Evi'l-'eccêné	Bu (yüzük parmağı) yoğuran
أوي الخبازى	Evi'l-ḥebbêzé	Bu (orta parmak) pişiren
أوي پمب پمب	Evi pembé pembé	Bu (işaret parmağı) pembe pembe olan
اوي فر عنت عمّاو حجّي	Evi firr 'int 'ammo ḥeccî	Bu da pır pır etmiş Hacı Amcaya gitmiş. ¹⁵⁴

Örnek: 5

Yine işor (nevruz) ve aşure günlerin de çocuklar komşu evleri dolaşıp şü tekerlemeyi söylerlerdi.

Siirt Arapçası	Transkripsiyon	Türkçe
علا قهاور الكشّ	'Elê kahor îl-keşşe	Papazın inadına
ألّيلى ماو يتعشّ	Îl-leylé mo yît'eşşe	O, bu gece yemek yemeyecek
علا قهاور بسيسى	'Ele kahôr besisé	Besise'nin inadına
خزئو بلو فالكيسى	Ḥıryû belû fil kîsé	Kesenin içine ettiler. ¹⁵⁵

Örnek: 6

Siirt Arapçası	Transkripsiyon	Türkçe
جينا ما جينا	Cînê mê cînê	Gelir gelmez
حلّ الكيس او إحتينا	Ḥîl îl-kîs u îḥtînê	Keseyi aç ve bize ver
باب الشيخ إروينا	Bêb iş-şêḥ irvînâ	şeyh'in evini göster bize
هؤم هؤم خلفل الحيت	Hevlím hevlím ḥelfî'l-ḥeyt	Evlerin arkasında meşaleler

¹⁵² İçerisine kavrulmuş un ve ceviz içi konup börek gibi sarılan yufkaların, yağda kızartıldıktan sonra pekmez'e batırılarak yenen Siirt'in eski bir tatlısıdır.

¹⁵³ Anlatan: M. Ali Arı, Bkz: <https://www.youtube.com/watch?v=hQEa0d9dwJk>.

¹⁵⁴ Cengiz, “Siirt Arapçasının Korunmasında Sözlü Kültürün Rolü”, 75.

¹⁵⁵ Cengiz, “Siirt Arapçasının Korunmasında Sözlü Kültürün Rolü”, 76.

الله اي خلي نس البيت	Alla î hellî nésî'l-beyt	Allah ev halkımı bağışlasın
لنا عجين كخطامار	Línê 'ecîn kıştamar	Mayalanan bir hamurumuz var
لكن ابن كمل قمار	Líkén íbén keme'l-kamar	Ay gibi bir çocuğunuz var
يا جواب يا موآپ	Yê cevêp ye mevêp	Hadi cevap mevap (ver). ¹⁵⁶

Örnek: 7

Teknolojinin henüz gelişmemiş olduğu eski dönemlerde çocukları eğlendirmek maksadıyla söylenen tekerlemelerden bir tanesi de “Güvercin” tekerlemesidir.

Siirt Arapçası	Transkripsiyon	Türkçe
أَتَلَّ هَا حَمَامِي	Ellítle haa hememé	Ey güvercin dedi
التل إيش حلكي اختي شمامي	Elêt iş helkî îhtîş-şimmémé	Ne istiyorsun kavun kardeş dedi
التل حتي الف علا الف	Ellítle hıttıl elf 'elê elf	Bin'in üzerine bin koy dedi
الحمام تتجي إترؤاوح الفرخ	Íl hemémé tí tíci ıtravvoñıl	Güvercin yavruyu emzirmeye gelecek
الت وآلا أنا غربي	Elêt valla ene ğeribé	Vallahi ben garibim
ماو تق أروعا	Motîk aravvi'a	Onu, emziremem dedi. ¹⁵⁷

Bu tekerlemeler gün içerisinde çocuklarla daha iyi iletişim kurma ve kültürel zenginliklerini aktarma gayesiyle yaşça büyük kişiler tarafından kullanılmaktadır.

Nar taneciğim tekerlemesi de bu kabilden söylenmiş sözlü kültürel değerlerdendir:

Siirt Arapçası	Transkripsiyon	Türkçe
أَتَلَّ هَا حَبِيبِي رَمَانِي	Ellítle ha hîbeybîtir rîmmané	Ey nar taneciğim dedi
أَلت لَبِيبِكُ يَا أَبِي	Elêt lebbeykî ye ebî	Ey babacığım buyur dedi.
أَل مِنْ زَرْحَكِي	El mín zarahkî	Seni kim ekti dedi
أَل اَكْفُوفِ اَيْدِيكِي	El íkfûf ideyki	Ellerinin avuçları dedi
أَل مِنْ صَفَاكِي	El mín şakakî	Seni kim suladı dedi
أَل مِنْ عَيْنِيكِي	El mín 'eyneykî	Gözlerinden dedi
أَل مَنُفِرُوا	El mentifuru	Dağılın! Dedi.
الْحَبُّ او يَعْكُوتُ او لَعْلُ او دُرُّ	Íl heb u ya'kut u le'l u dır	Habbe, yakut, la'l ve dür
أَنَا او إِبْنِ الصَّلْطَانِ	Ene u íbn ıssılтан	Ben ve sultan'ın oğlu
إِنِّي تَفَرَّوَجِ عَلِيكِي	Ínnıtfarroç 'eleyki	Seni izleyelim.

¹⁵⁶ Anlatan: Arı. <https://www.youtube.com/watch?v=hQEa0d9dwJk>.

¹⁵⁷ Hüseyin Velioğlu, (D. 1971 Fersaf), ile yapılan 17.04.2020 tarihli mülakat.

ألتلین حب او یعکوت او لعل او در	Ellítlên íl heb u yakut u le'l u dır	Onlara taneler yakut, inci ve mercandır dedi.
ألتلین هرر	Ellítlên hırr	Onlara hır dedi.
روحو من اوئی قبائی	Roħu mín evnê kıbbané	Kurbanınız olayım buradan gidin. ¹⁵⁸

Örnek: 8

Siirt Arapçası	Transkripsiyon	Türkçe
جین، جین، جین، جین، جین	Cînê cînê cînê cînê cînê	Geldik, geldik, geldik, geldik, geldik.
جین لِمَحَلَّتْکِن لِمَحَلَّتْکِن	Cînê lîmħellítkén	Mahallenize geldik mahallenize
الله ایخلی لِمُو، خلی لِمُو	Alla î helli lîmmû helli lîmmû	Allah onu annesine bağışlasın annesine
إمُو سبَح ابن سبَح ابن	Ímmû sebêħ íbnîn sebêħ íbnîn	Annesine yedi erkek, yedi erkek evlat
ابنن طل المرجان طل المرجان	Íbnîn tûl íl-mırcân tûl íl-mırcân	Her biri mercan boylu mercan boylu
ری یجی السلطان یج السلطان	Rabbî yıcı's-Sıltân yıcı's-Sıltân	İnşallah sultan gelir sultan gelir
ینشاور حمایة حمایة	Yınşôr ħiyemítû ħiyemítû	Çadırlarını kurar, çadırlarını
علا الدین علا الدین	'Ele'd-dînê 'ele'd-dînê	Bizim tarafımıza bizim tarafımıza
یسقی بساتینی بساتینی	Yısķî besêtînê besêtînê	Bostanlarımızı sular, bostanlarımızı
یا عمّاو ودینی	Ye 'ammo veddînî	Ey amca beni götür!
بابت بیت آبی	Bêbít beyt ebî	Babamın evinin kapısına
یا عمّاو ودینی	Ye 'ammo veddînî	Ey amca beni götür!
بابت بیت آبی	Bêbít beyt ebî	Babamın evinin kapısına
جوت عمیدی	Cevvet 'ımeydiyyé	'İmeydiye'de olan
زابوق إنطابی	Zâbôķ ít- Tabî	Tabî sokak'ında
هنی منی	Henyé menyé	Afiyet mafiyet
رکزین فل إزوی	Rékzîn fil-Ízveyyé	Ízveyye'de oturuyorlar
جیبو إزیب او مقشاور	Cîbu ízîb û maķşor	Kuru üzüm ve ceviz içi getirin
دئقاور إشوی	Dınnaķkor işveyyé	Biraz atıştırırım
یا جواپ یا مواپ	Yê cevêp yê mevêp	Hadi cevap mevap (ver).

¹⁵⁸ Hüseyin Velioğlu ile yapılan 17.04.2020 tarihli mülakat.

Siirt'te, bahar ayının gelişini kutlamak amacıyla çocuklar bu tekerlemeyi söyleyerek ev sakinlerinden kuru üzüm ve ceviz talep ederlerdi.¹⁵⁹

Ancak günümüzde bu adet ve geleneklerin terk edilmiş olması Siirt Arapçasının da her geçen gün zayıfladığını ve halkın âdet ve geleneklerinden kopma noktasına geldiğini göstermektedir.¹⁶⁰

Örnek: 9

Siirt Arapçası	Transkripsiyon	Türkçe
في غاد العيث	Fi ğadê-l 'ît	Yarın bayramdır.
شرينا همت سعت	Şêrina hemmêt sé'ît	Hemmet sait'in tatlı günüdür.
طلح راسم نارث	Ṭalaḥ ras'im narıtu	Minaresinin başına çıktı.
ارطما زنجير ساعت	ırṭama zîncir sé'ıtu	Saatinin zinciri düştü.
الله كسر رقبت	Alla kasar raḳbıtu	Allah onun boynunu kırdı.
في ليوم شمر مملكت	Fêni-l yevm şemmêr mîmlîkîtu	Ertesi gün nişanlısını bıraktı. ¹⁶¹

Ramazan ve Kurban Bayramı arefe günlerinde, çocukların ikindi vaktinden sonra oyun havasında kendi aralarında söylemiş oldukları bir tekerlemedir. Tekerlemenin son satırı olan “Fêni-l yevm şemmêr mîmlîkîtu” cümlesi üç defa tekrar edilmektedir.

Tekerlemelerin bir çoğunluğunda Arapça gramer kurallarına uyulmadığı, anlam olarak da kısır kaldığı görülmüş olsa bile bunların lehçeyi yansıtmaları açısından büyük önem arz ettikleri aşikârdır.

2.4.2. Bilmeceler (Ḥazzôriya)

Zengin bir sözlü kültür hazinesi olan bilmeceler çağlardan beri birçok topluluk tarafından kullanıla gelmiş ve kendine has bir üslup oluşturmuştur.¹⁶²

Bilmeceler, her toplulukta kendine has şekillerle kullanılmaktadırlar. Aşağıda Siirt/merkez ve Rıstâk yöresi yerleşim yerlerinde kullanılan Arapça bilmeceler ele alınacaktır.

Örnek: 1

Siirt Arapçası	Transkripsiyon	Türkçe	Cevap
طاست لبن خلف الجبل؟	Tâsit leben, ḥelfi'l-cebel?	Bir dağ ardında bir	Ay

¹⁵⁹ Anlatan: M. Ali Arı, Bkz: <https://www.youtube.com/watch?v=hQEa0d9dwJk>.

¹⁶⁰ Cengiz, “Siirt Arapçasının Korunmasında Sözlü Kültürün Rolü”, 76-77.

¹⁶¹ Hamza Çelebi, (d: 1985) ve Sadi Yıldırım (d: 1976), ile yapılan 02.11.2021 tarihli mülakat.

¹⁶² Gülsüm Tarçın, “Çukurova Bilmecesi Sorma Geleneği ve Çukurova Bilmeceleri (Adana-Osmaniye)”, (Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Doktora Tezi, 2015), 1.

		tas yoğurt? ¹⁶³	
--	--	----------------------------	--

Bu bu bilmecede, Belagat ilmi konularından olan teşbih yapılmış olup ipucu mahiyetin tas, ay'a benzetilmiştir.

Örnek: 2

Siirt Arapçası	Transkripsiyon	Türkçe	Cevap
حيّ جبل بين الجبل؟	ḥeyyê ḥebel, beynî'l-cebel?	Dağlar arasında yılan gibi kıvrılan şey?	Nehir veya yol. ¹⁶⁴

Bu bilmecenin “ḥeyyê ḥebêl, beynî'l-cebêl?” şeklinde imale ile kullanımı bulunmaktadır.

Örnek: 3

Siirt Arapçası	Transkripsiyon	Türkçe	Cevap
إيجي كمل وزير	Î-yîci kemel vezir	Vezir gibi gelir.	Kar. ¹⁶⁵
إينصاوط كمل حسير	Î-yînbisot kemel ḥesir	Hasır gibi serilir.	
إراو كمرزىل	Îro kemer-razîl	Rezil gibi gider?	

Bu sözlü kültür unsurunda, “kar’ın ihtiyaç duyulduğu için vezir gibi ihtişamlı gelişi, hasır gibi yeryüzünü süslediği ve rezil bir hâl olan ayaklar altında ezilerek erimesi” bilmece tarzında sunulmuştur.

Örnek: 4

Siirt Arapçası	Transkripsiyon	Türkçe	Cevap
في شي بلاه ماويسير	Fî şî belehu moysir	Olmazsa olmaz bir şey vardır?	İsim ¹⁶⁶

Örnek: 5

Siirt Arapçası	Transkripsiyon	Türkçe	Cevap
في شي كل شي في راسو	Fî şî killeş-şi fi rasu	Bir şey var ki, her şey başındadır?	Kalem ¹⁶⁷

Bu bilmecede, “herşeyin başının kalem (ilim) olduğu” soru şeklinde aktarılmak istenmiştir.

Örnek: 6

Siirt Arapçası	Transkripsiyon	Türkçe	Cevap
----------------	----------------	--------	-------

¹⁶³ Cengiz, “Siirt Arapçasının Korunmasında Sözlü Kültürün Rolü”, 75.

¹⁶⁴ Cengiz, “Siirt Arapçasının Korunmasında Sözlü Kültürün Rolü”, 75.

¹⁶⁵ Ömer Parlak ile yapılan 02.15.2021 tarihli mülakat.

¹⁶⁶ Hüseyin Velioğlu ile yapılan 02.15.2021 tarihli mülakat.

¹⁶⁷ Ömer Parlak ile yapılan 02.15.2021 tarihli mülakat.

طاسي حمّاسي	Tasé hîmmasé	Bir tas hîmmasé ¹⁶⁸	
عل بحاور رقّاسي	'el baħor rîkķasé	Deniz üstünde oynuyor.	Nar ¹⁶⁹
جوّات لبلب	Cevvete líblíb	İçi tane tane	
برّاطا عاسي	barrāta 'asé	Dışı sert	

Bilmecede geçen “líblíb ve ‘asé” kelimelerinin Kürtçe’de kullanılan kelimeler olması, bölge halkının bu iki dil arasındaki kelime kaynaşmasını gözler önüne sermektedir.

Örnek: 7

Siirt Arapçası	Transkripsiyon	Türkçe	Cevap
أسبات إل ورات	Asbat il vırrat	Osurukçu şubat (ay)’ı	Kar ¹⁷⁰
إيجي بلقمامات	i-yıcı bılķâmât	Metrelerce gelir.	
إرا بستاعات	İro bíssê’êt	Saatler içerisinde gider.	

Bilmecede, “şubat ay’ında gelen kar’ın metrelerce geldiğini, ancak yerde çok kalmayıp, hemen eridiği” aktarılmak istenmiştir. Buradan kasıt, “çoğunlukla çiftçilikle uğraşan bireylerin, çocuklarına küçük yaşlardan itibaren hava durumlarını bildirip, o duruma göre hazırlık yapılmasının” aktarılmasıdır.

Örnek: 8

Siirt Arapçası	Transkripsiyon	Türkçe	Cevap
غنمتي هني هني	Ĝenemíti heni heni	Koyunum hani hani	Bağ,
ديوسل إسپهني	Diyusel ispehêni	Güzel göğüsleri	bahçe,
تحليب ماو تجي لبيت	tihlêp mo tici il beyt	Süt sağıp eve gelmiyor	meyve
صيف أشتي يكييل من حليب	Sayf u şîtê yekél mín helîbe	Yaz ve kış sütünden içer.	

Bilmecede geçen “heni heni” kelimesinin bir anlam ifade etmediği, sadece kafiye uyumu için söylenildiği düşünülmektedir. Ayrıca “ispehêni” (güzel), kelimesinin Kürtçe’den alıntı yapılarak kullanıldığı görülmektedir.

Örnek: 9

Siirt Arapçası	Transkripsiyon	Türkçe	Cevap
اربع ترق ترق	Arba’ tıtak tırak	Dört tane tırak tırak	
فنتين عهبلين	Fınteyn guhbellîn	İki uzun kulak	
وحدی اتكشكيش البق	vîhdê itķeşkêş il-baķ	Bir tanesi sivrisinek defeder.	Eşek ¹⁷¹

¹⁶⁸ Herhangi bir manası olmayan bu kelimenin, bilmecedeki kafiye uyumuna riâyetten geldiği düşünülmektedir.

¹⁶⁹ Ömer Parlak ile yapılan 02.15.2021 tarihli mülakat.

¹⁷⁰ Ömer Parlak ile yapılan 02.15.2021 tarihli mülakat.

¹⁷¹ Ömer Parlak ile yapılan 02.15.2021 tarihli mülakat.

وحدی ترتمی لأرف تنشق vıhđê tırtımı ıl-arf tınşak Bir tanesi yere düşüp yararılır.

Bilmecede geçen “tıtak tırak” kelimelerinin eşeğin ayak seslerinin, müsemması veya uyak uyumu için getirildiği düşünülebilir. Ayrıca “guhbel” kelimesinin de Kürtçe’den alıntı yapılarak kullanıldığı aktarılmıştır.¹⁷²

2.5. Siirt Arapçasında Kullanılan Dua ve Beddua Cümleleri

İnsanoğlu tabiatı gereği hayatının her döneminde çeşitli sebeplerle otorite kabul ettiği varlığa iyi ya da kötü dileklerini sunma ihtiyacı içinde olmuştur.

Dua ve beddua ifadeleri, toplumun kültürünü ortaya koyan kalıp ifadelerdendir. Bu ifadeler, toplumun her tabakasında yaygın olarak kullanılmaktadır. Bu sözlü kültür unsurları o toplumun dinî yaşantısı, kültürel yaşamı, dünyevi ve uhrevî isteklerinin tespitinde önemli rol oynamaktadır.¹⁷³

2.5.1. Dua Cümleleri

“Dua” kavramının Türkçe sözlükteki anlamları “Tanrı’ya yalvarma” ve “ibadet ya da yakarma amacıyla okunan, dini değeri olan metin” şeklindedir.¹⁷⁴ Ayrıca Osmanlıca-Türkçe sözlükte “Allah’a yalvarma, niyaz” şeklinde tanımlanmaktadır.¹⁷⁵

Örnek: 1

Siirt Arapçası	Transkripsiyon	Türkçe
آلا إخلیک	Alla i- ħellik	Allah seni bağışlasın.

Bu dua ifadesi “yapılan yardımdan sonra kişinin teşekkür babında kullanmış olduğu, ayrıca küçük çocuklar için sıkça kullanılan” bir dua çeşididir.

Örnek: 2

Siirt Arapçası	Transkripsiyon	Türkçe
آلا إیرز عناوک	Alla i-yırzi ‘ennök	Allah senden razı olsun.

Sosyal hayatın her evresinde kullanılabilen bu dua cümlesi Cenabı Hak’tan karşı taraf için iyi niyet temennisini içermektedir.

Örnek: 3

Siirt Arapçası	Transkripsiyon	Türkçe
یا ربی انصیر لمسلمین	Ye rabbi insır ıl-mıslımîn	Ya rabbim Müslümanlara yardım eyle.

¹⁷² Ömer Parlak ile yapılan 02.15.2021 tarihli mülakat.

¹⁷³ Esra Aydın, “*Türk Kültüründe Dua ve Beddua Fenomeni*”, (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2015), 7.

¹⁷⁴ Ali Badakoğlu v.d. “*İlmihal II.*”, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1999), s. 482.

¹⁷⁵ Türk Dil Kurumu, “Dua”, İlgili madde için Bkz: <https://sozluk.gov.tr/>. (Erişim Tarihi: 16.02.2022).

İslamî kardeşliği en güzel biçimde ifade eden bu sözlü kültür unsuru Müslümanların zarar görmemesi, dolayısıyla islamiyet nurunun sönmemesi adına yapılan bir dua çeşididir.

Örnek: 4

Siirt Arapçası	Transkripsiyon	Türkçe
ألا إوقاوك	Alla i-vaffiğok	Allah seni muvaffak eylesin.

“Kişinin işlerinin yolunda gitmesi için” kullanılan bir dua cümlesidir.

Örnek: 5

Siirt Arapçası	Transkripsiyon	Türkçe
الله إيفتح باباك	Allah i- yifteh bēbōk	Allah, senin (önündeki) kapıları açsın.

Siirt ve Rıstâk Arapları arasında sıkça kullanılan bu dua cümlesinden mana; Allah’ın dua edilenin önündeki zorlukları kaldırması, hafifletmesi veya zorluklar karşısında direnç gösterebilmesidir.

2.5.2. Beddua Cümleleri

Beddua kelimesi Farsçada “kötü” anlamına gelen ‘bed’ ile Arapçada ‘isteme, dileme’ gibi anlamlara gelen ‘dua’ kelimelerinden oluşmuş bir bileşik isimdir. Beddualar, “çaresiz olan, acı çeken, kendinden aciz, kötülüğe maruz kalan bir insanın rahatlamak, teskin olmak gayesiyle söylediği, kötü düşünce ve dilekleri kapsayan, ifadeyi güçlendiren kalıplaşmış sözlerdendir.” Bir kimsenin başına kötü şeylerin gelmesi için yapılan duaya beddua denilmektedir.¹⁷⁶

Sözlü kültür unsurlarından olan beddua ifade eden cümleleri Siirt Arapçasında da görmek mümkündür.

Örnek:1

Siirt Arapçası	Transkripsiyon	Türkçe
هي ينقلح عينو	Hey-yıñkılêh ‘eynu	Gözü oyulsun.

Sevilmeyen birinin musibete uğradığını duyduktan sonra “iyi olsun, az bile olmuş” manasında kullanılan bir beddua cümlesidir.

Örnek:2

Siirt Arapçası	Transkripsiyon	Türkçe
ألا إيسطاوم بيتاوك	Alla i-yıstôm beytōk	Allah senin evini yıksın
أبيت ابو لي كجبابوك	U beyt ebu lê kiccēbōk	Ve seni (dünya’ya) getirenin evini

¹⁷⁶ Doğan Kaya, “Folklorumuzda Beddua Söyleme Geleneği ve Türk Halk Şiirinde Beddualar”, (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2001), 22.

		yıksın.
--	--	---------

Genellikle bir olayı abartılı, içine yalan katarak veya karşıdaki muhatabı aldatma maksadıyla anlatılan olaydan sonra bu kişiye “bir tepki, inanmadığını bildirme ve bu kadar da olur mu?” manalarını ifade etmek kullanılan bir beddua çeşididir.

Örnek:3

Siirt Arapçası	Transkripsiyon	Türkçe
أرا مصيبي اذقأوك	Ara mîsîbé iddikçkôk	Musibete uğrayasın.

Genellikle bayanların kullanmış oldukları bu beddua çeşidi yaramazlık yapan çocuğa, beklenmedik olumsuz bir olay gerçekleştiren kişiye “sen, bunu nasıl yaparsın” anlamında kullanılır.

Örnek:4

Siirt Arapçası	Transkripsiyon	Türkçe
ألا مي سهلأوك	Alla mey sehîllok	Allah (işlerini) kolaylaştırmasın.

Bu beddua çeşidi “işini hakkıyla yapmayan veya herhangi bir işlemde kendisinden razı olunmayan kişiye “işlerin rast gitmesin” anlamında kullanılmaktadır.

Örnek:5

Siirt Arapçası	Transkripsiyon	Türkçesi
أرا أرفي اذقأوك	Ara arfé iddikçkôk	Yer seni bastırsın. (yere batasınca).

(Asıl mana kastedilmeden) genellikle “çocuklara, kötü bir fiil işledikten sonra” söylenen bir beddua çeşididir.

Örnek:6

Siirt Arapçası	Transkripsiyon	Türkçesi
صوت لم	Savt il-mır!	Acı ses (ölüm) üzerine olsun.

“kes sesini!” manasında kullanılan bir beddua türüdür.

Aktarılmış olan dua ve beddua cümlelerinin genellikle lafzatullah ile başlıyor olması iyi ve kötü niyet temennilerinin Allah’a havale edildiği ve istediğine dilediğini verebileceğini bildirmektedir. Bu kullanım şekli, o toplumun dinî fikriyatı hakkında da bizlere bilgi vermektedir.

SONUÇ

Kültürel miraslar, bir milletin özünü yansıtan, o toplumun daha iyi tanınması için bilinmesi gereken en önemli değerlerdendir. Günümüzde milletlerin somut olmayan kültürel miraslarının tespiti ve korunmasına yönelik daha fazla duyarlılık gösterilmeye başlandığını söylemek mümkündür.

Bu çalışmada, Siirt/merkez ve Rıstâk bölgesindeki yerleşim yerlerinde ikamet eden Arap asıllı Türkiye vatandaşlarının sözlü kültür unsurlarından olan atasözleri ve deyimler, hikâye ve masallar, şarkı ve türküler, tekerleme ve bilmeceler, dua ve beddua cümleleri olarak tespit edilen bulgular, bilimsel bir bakış açısıyla incelemeye tabi tutulmuştur. Sözlü kültür olarak addedilen bu unsurların derlenmesi neticesinde aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır.

“Üç dilli küçük şehir” olarak tanımlanan Siirt ili; Arap, Kürt ve Türk vatandaşların birlikte yaşadığı kadim bir şehirdir. Sosyal etkileşimden kaynaklı bu lehçeye çok sayıda ödünç kelime girmiştir. Yazılı bir dili olmayan Siirt Arapçasında gerçekleşen bu durum, lehçenin ses ve yapı özelliklerine etki etmiştir.

Siirt/merkez ve Rıstâk bölgesi olarak adlandırılan İkizbağlar (Tom), Fersaf (Dereyamaç), Snép (Çatılı), Hellenzé (Bağtepe), Fískén (Doluharman) ve Tillo (Aydınlar)’da yaşayan Arapların lehçeleri bilimsel olarak incelendiğinde aralarında büyük farklılıkların olmadığı anlaşılmıştır. Dikkat çeken farklılıklardan birinin Rıstâk yerleşim yerlerinden olan Fırsef (Dereyamaç) köylülerinin kelime sonlarını (o) ile bitirmesi ve yine Rıstâk yöresinden olan Fískén (Doluharman) ve Tillo (Aydınlar)’da ikamet edenlerin kelime sonlarını imâleli olarak seslendirmeleridir. Siirt Arapçasına ait sözlü kültür unsurlarının Fasih Arapça ile yapılan mukayesesinde ise lehçenin Fasih Arapçaya olan yakınlığı dikkat çekmektedir. Bu durum Siirt Arapçasının standart Arapçadan kopmadığı anlamına gelmektedir. Bununla birlikte Siirt Arapçasının fonetik ve morfolojik açıdan kendine has birtakım özelliklerinin olduğunu belirtmek gerekir. Bu da lehçenin kendine özgü bir yazı diline sahip olmaması ve diğer Arap topluluklarından kopuk bir coğrafyada bulunmasına bağlanabilir. Ayrıca komşu kültür ve dillerle olan sıkı etkileşim neticesinde Arapçada bulunmayan yeni seslerin Siirt Arapçasında kullanıldığı görülmüştür.

Genel olarak saha çalışmasından derlenen sözlü kültür ürünleri üzerinde odaklanılan bu çalışmada, yöre halkının kültürlerini muhafaza edebilmek için

ellerinden geleni yapma noktasında istekli oldukları görülmüştür. Ancak bu isteğin genç nesilde aynı oranda var olduğunu söylemek biraz güçtür. Fakat yine de son yıllarda Siirt Arapçası ve Anadolu'da konuşulan diğer Arap diyalektlerine yönelik ulusal ve uluslararası platformlarda önemli akademik çalışmaların yapıldığını görmek memnuniyet verici ve umut aşılayıcı bir gelişmedir.

Bu çalışma, gelecek nesillerin kültürlerine bağlılıkları noktasında etkili olması temennisi ile kaleme alınmıştır. Siirt Arapçasının yaşatılmasına yönelik çalışmaların akademik platformlarla sınırlı kalmaması ve halkın günlük yaşantısında da aktif olarak yaşatılması gerektiği muhakkaktır.

KAYNAKÇA

- Acat, Yaşar. “Anadolu’da Konuşulan arap diyaletleri üzerine avrupa ve türkiye’de yapılan çalışmalar”. *Türkiye’de Konuşulan Arap Diyaletleri*. ed. Yaşar Acat. 7-25. İstanbul: Akdem Yayınları, Mayıs 2018.
- Acat, Yaşar. “Mhallemi Lehçesinde Kullanılan Atasözü ve Deyimlerin Fasih Arapçada Kullanılan Atasözü Deyimlerle Mukayesesi”. *E-Şarkiyat İlim Araştırma Dergisi* 8/16 (Kasım 2016), 694-704.
- Acat, “Ehemmiyyetu Tedvîni’l-Edebi’ş-Şefehî mine’l-Mevrûsi’s-Sakâfi fi’l-Lehecîti’l-‘Arabiyyeti’l-Mehkiyyeti fi Türkiye”, *Dirâsât fi’l-Lehecâti-l’Arabiyyeti’l-Mehkiyyeti fi Türkiye*, ed. Yaşar Acat, İstanbul: Akdem Yayınları, 2018.
- el-‘Aclûnî, İsmail b. Muhammed. *Keşfü’l-hafâ’ ve müzîlû’l-ilbâs ‘amme iştehere mine’l-ehâdîs ‘alâ elsineti’ n-nâs*. Beyrut: Daru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1988.
- Akay, Sedat. *Geçmişten Günümüze Siirt Arapçası*. İstanbul: Dün Bugün Yarın Yayınları, 2021.
- Akay, Sedat. “Siirt Arapçasındaki Deyimler ve Mesellerin Filolojik Özellikleri”. *Siirt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 7/13 (06/2019), 277-288.
- Aksoy, Ömer Asım. “Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü I-II”. İstanbul: İnkılap Yayınları.
- Albayrak, Nurettin. “Türkü”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Altaylı, Seyfettin. “Atasözü ve Deyimler Arasındaki Farklar”. *Karadeniz Araştırmaları Dergisi* 25 (Bahar 2010).
- Arı, M. Ali. <https://www.youtube.com/watch?v=hQEa0d9dwJk>.
- Arı, M. Ali. <https://www.youtube.com/watch?v=ibJ2GeMs7hw>.
- Arı, M. Ali. <https://www.youtube.com/watch?v=YOOYPMyyvt8>.
- Aritürk, Ahmed - Aritürk, Muhammed Fatih. *Siirt ile İlgili Anekdotları-III*, b.y.: y.y., 2008.
- Aslan, Ahmet. “Miladi XII. ve XIII. Yüzyılda Siirt’te Arap Edebiyatı Çevresi”. *Harran Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi* 20/20 (Aralık 2008), 103-134.

- Aydın, Esra. *Türk Kültüründe Dua ve Beddua Fenomeni*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2015.
- Bardakoğlu, Ali vd. *İlmihal II.*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1999.
- Bunsuz, Halil. *Sözlü Kültür Geleneğinde İslami Unsurlar*. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Doktora Tezi, 2021.
- Bituna, Gabriel. *Morfo-Sintaxa Dialectului Arab Nord-Mesopotamian Din Siirt, Turcia*. Bükreş: Bükreş Üniversitesi Yayınevi, 2016 19.
- Cengiz, Emin – Acat, Yaşar. “Siirt Arapça Dialektinin Korunmasında Sözlü Kültürün Önemi”. *Uluslararası Dengbêjlik Kültürü ve Dengbêjler Sempozyumu*. ed. İbrahim Baz vd. 363-382. Şırnak: Şırnak Üniversitesi Yayınları, 2019.
- Cengiz, Emin. “Siirt Arapçasının Korunmasında Sözlü Kültürün Rolü”. *Artuklu Akademi* 6/1 (Haziran 2019), 67-88.
- Cengiz, Emin. “Mardin Arapça Dialekti”. *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 10/22, (Haziran 2019), 382-386.
- Cengiz, Emin. “Siirt Arapçasında Dilsel Farklılıklar”. *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/2 (Aralık 2019), 359-377.
- Cengiz, Emin. “Siirt Arapçasında Kullanılan Atasözleri ve Deyimlerde Dini Motifler”. *İspec Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Kongresi*. ed. Seniha Avcıl, Yasemin Ağaoğlu. 90-101. Siirt: İspec Uluslararası Yayınevi, 2019.
- Cengiz, Emin. “Siirt Arapçasını Yaşatmak”. *Türkiye’de Konuşulan Arap Dialektleri*. ed. Yaşar Acat. 223-265. İstanbul: Akdem Yayınları, Mayıs 2018.
- Cengiz, Emin. “Türkçenin Siirt Arapçasına Etkisi” *Dil Bilimleri Klasik Sorunlar-Güncel Tartışmalar*. ed. M. Nesim Doru-Ömer Bozkurt. 711-727. Mardin: Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları, 2018.
- Cengiz, Emin. “Siirt Arapçasının Zamana Karşı Direnen Yüzü Olarak Fiiller”. *11th International Conference on Culture and Civilization*”, ed. Mustafa Güçlü. Mardin: İKSAD, 2022. 334-349.
- Çelik, Abdurrezzak. *Tanzimattan Cumhuriyete Siirt*. Siirt: Emin Ofset Matbaacılık, 2019.

- Çetin, Nihad M. “Arap”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Çıkar, Mehmet Şirin ve Abdulhadi Timurtaş, “Siirt ve Yöresinde Kullanılan Arapçanın Temel Özellikleri”, *Nüsha Şarkıyat Araştırmaları Dergisi*. 9/28 (2009).
- Çiçek, Sıtkı. *Siirt Arap Dialektinde Kullanılan Atasözü ve Deyimler Üzerine Bir Çalışma*. Şırnak: Şırnak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Demir, Şerif. “Tek Parti Döneminde Siirt’te Arapça Kullanımı”. *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 5/9 (Mayıs 2016), 279-280.
- Demircan, Adnan. “Sâmîler”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Ebü Dâvûd, Süleymân es-Sicistânî el-Ezdf. *Sünen*, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981.
- Elçin, Şükrü. *Atalar Sözü Türk Dünyası El Kitabı*. 3. Ankara: Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 2. Baskı.
- Erdal, Nihat. <https://www.youtube.com/watch?v=y9B4f8kv6sw>.
- Falay, Nihat – Uymaz, Feride Berna. “Siirt’in 19. Yüzyıl Sonlarındaki Sosyo-Ekonomik Yapısı”. *Uluslararası Siirt Sempozyumu*. ed. Mehmet Bilen v.d. İzmir: Birleşik Matbaa, 2007.
- Görgin, M. Şefik. *Arapça Qeltu Lehçesi ‘Arabi l-Welêyé Siirt Arapçası*. Kocaeli: Özlem Ofset Matbaa, 2014.
- Görgin, M. Şefik. “Dilimizin Yeri ve Grameri” *Siirt Arapçası*. ed. Adnan Memduhoğlu. 161-179. İstanbul: Beyan Yayınları, 2020.h
- Gül, Necim. *Siirt Arapçasını Kurtarmak*. Ankara: Sage Yayıncılık, 2013.
- Işıltaş, Necati. <https://www.youtube.com/watch?v=ZYZqufuC24w>.
- Kaya, Doğan. *Folklorumuzda Beddua Söyleme Geleneği ve Türk Halk Şiirinde Beddualar* Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları 2001.
- Kılıççıoğlu, Cumhur. *Her Yönüyle Siirt*. Ankara: Kadıoğlu Matbaası, 1992.
- M. Çetin, Nihad. “Arap”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Mergen, Ayhan. *Siirtli'nin Gönlünden Diline Yansıyan Atasözleri ve Deyimler*. Siirt: Özel Basım, 2017.
- Pertev, Naili Boratav. *Folklor ve Edebiyat I*. İstanbul: Adam Yayınları, 1982.

- Sağlamtimur, Haluk. “Arkeolojik Veriler Işığında Siirt ve çevresi”. *Uluslararası Siirt Sempozyumu*. ed. Mehmet Bilen v.d. İzmir: Birleşik Matbaa, 2007.
- Sakaoğlu, Saim, *Masal Araştırmaları*. Ankara: Akçay Yayınları, 2017.
- Sami, Şemseddin. *Kamus’ul A’lâm*. C.IV, İstanbul: Mihran Matbaası, H. 1311.
- Saraç, Gazel Gözde. *Bitlis Yöresinden Derlenen Atasözü ve Deyimlerin Tematik Açıdan Sınıflandırılması*. Ankara: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Savur, Hayrettin. *Siirt’in Sosyal ve Ekonomik Yapısı, 1894-1900, 420 nolu Siirt Şer’iyye Sicil Defterine Göre*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.
- Tan, Cengiz. https://www.youtube.com/watch?v=Aes_AdL4QfI.
- Tan, Cengiz. <https://www.youtube.com/watch?v=QWnLGkgPvP0>.
- Tarçın, Gülsüm. *Çukurova Bilmecce Sorma Geleneği ve Çukurova Bilmeceleri (Adana-Osmaniye)*. Adana: Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Doktora Tezi, 2015.
- Timurtaş, Abdulhadi ve Mehmet Şirin Çıkar. “Siirt ve Çevresinde Konuşulan Arapça”. *Türkiye’de Konuşulan Arap Dialektleri*. 201-222. İstanbul: Akdem Yayınları, Mayıs 2018.
- Timurtaş, Abdulhadi. “el-Uğniyetu’l-‘Arabiyyetu’s Şabiyye fi Es‘ard – Dirase Tahliliyye / Siirt’te Arap Halk Türküleri Analitik Bir Araştırma”, *Ekev Akademi Dergisi* 63 (yaz 2015).
- Timurtaş. “Siirt Arapçasında Halk Atasözleri”. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1/30 (2016), 89-110.
- Tuncel, Metin. “Siirt”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Türk Dil Kurumu “Dua”. <https://sozluk.gov.tr/>. (Erişim Tarihi: 16.02.2022).
- Türk Dil Kurumu. “Masal”, <https://sozluk.gov.tr/>. (Erişim Tarihi: 16.02.2022).
- Türk Dil Kurumu. “Tekerleme”. <https://sozluk.gov.tr/>. (Erişim Tarihi: 16.02.2022).
- Ukay, Eda Gülsüm. *Okul Öncesi Eğitimde Tekerleme ve Sayışmacaların Kullanımının İncelenmesi*. Uşak: Uşak Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Temel Eğitim Ana Bilim Dalı Sınıf Eğitimi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2020.

Uzun, Mustafa İsmet. “Şarkı”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

Yanardağ, Alaaddin. “Örf ve Adetler Sosyolojisi”. *Iğdır Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/9 (Nisan 2017).

Yaşar, Hüseyin – Akın, Erdem – Çelik, Abdurrezzak. *Siirt Halk Anlatıları – I (Halk Hikâyeleri ve Masallar)*, Ankara: Grafiker Yayınları, 2018.

Ong, Walter J. “Sözlü ve Yazılı Kültür Sözüün Teknolojileşmesi”. İstanbul: Metis Yayınları, 2018.

Zeybek, Şerife Nihal. “Halk Edebiyatına İslâmiyet’in Bir Yansıması Olarak Türkülerde Âhîret Kavramı”. *İslâm ve Sanat Tartışmalı İlmî Toplantı*, (07-09 Kasım 2014), 669-688.

Zülfikar, Hamza. “Ata Sözü Terimi, Kaynağı ve İmlâsı” *Türk Dili: Aylık Dil Dergisi* 55/438 (1988), 321-328.

KAYNAK KİŞİLER

No	Adı	Soyadı	İkamet yeri	Doğum tarihi
1	Enver	Kaya	Fırsêf/Dereyamaç	1932
2	Hasan	İsmailoğlu	Fırsêf/Dereyamaç	1938
3	Ahmet	Yıldız	Snép/Çatılı	1944
4	Mehmet	Demir	İkizbağlar/Tom	1951
5	Nasri	Cengiz	İkizbağlar/Tom	1951
6	Beşir	İnci	Fırsaf/Dereyamaç	1952
7	Zahit	Bakır	Tom/İkizbağlar	1956
8	Yasin	Demir	İkizbağlar/Tom	1957
9	Mehmet Emin	Sevinç	Snép/Çatılı	1960
10	Ömer	Parlak	Fırsêf/Dereyamaç	1961
11	Sami	Aydın	Fırsêf/Dereyamaç	1961
12	Mehmet Cevat	Erten	Siirt/Merkez	1969
13	Ahmet	Erdal	Siirt/Merkez	1969
14	Tacettin	Uysal	Fırsaf/Dereyamaç	1969
15	Necmeddin	Çiçek	İkizbağlar/Tom	1971
16	Hüseyin	Veliöğlu	Fırsêf/Dereyamaç	1971
17	Hayrettin	Elma	Fırsêf/Dereyamaç	1972
18	Sadi	Yıldırım	Tillo	1976
19	Mehmet salim	Ömeroğlu	Siirt/Merkez	1979
20	Hamza	Çelebi	Tillo	1985
21	Ali	Karakaş	Fıskén/Doluharman	1985
22	Ferhan	Demir	Fıskén/Doluharman	1986
23	Mahfuz	Saltan	Snép/Çatılı	1988
24	Emin	Cengiz	Tom/İkizbağlar	1990
25	Emrullah	Armut	Tom/İkizbağlar	1991
26	Bilal	Demir	Tom/İkizbağlar	1991
27	Veysel	Erdal	Siirt/Merkez	1991
28	Sait	Aydın	Fırsêf/Dereyamaç	1993
29	İsmail	Arıtürk	Helenzé/Bağtepe	1993
30	Turgut	Uysal	Fırsêf/Dereyamaç	1993
31	Nurettin	Çiçek	Tom/İkizbağlar	1993
32	Zülküf	Karataş	Fıskén/Doluharman	1994